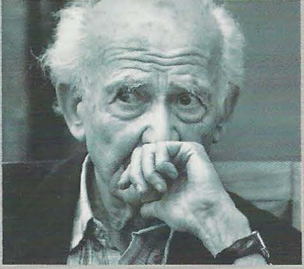
ZYGMUNT BAUMAN



Akışkan Modern Toplumda
KÜLTÜR

İngilizceden Çevirenler
İhsan ÇAPCIOĞLU - Fatih ÖMEK

(a)tıf



Zygmunt Bauman

19 Ekim 1925'te Polonya Poznan'da doğdu. Sosyolog ve filozof. Postmodern felsefenin hem sosyoloji alanında uyarlanmasını hem de genel kuramsal düzeyde sağlıklı bir şekilde değerlendirmesini ortaya koyan yapıtlarıyla tanınmaktadır.

Zygmunt Bauman, II. Dünya Savaşı patlak verene kadar, Polonya-Poznan'da yaşamını sürdürmüştür. Daha sonra Sovyetler Birliği'ne taşındı ve savaşın ardından Varşova Üniversitesi'nde doktorasını yaparak Doçentlik sınavını verdi.

1954'ten itibaren aynı üniversitede Sosyoloji dersleri verdi. 1968 yılında Polonya Komünist Partisi'nden ayrıldı. Aynı yıl, politik nedenlerden dolayı sosyoloji prefesörlük unvanını kaybetti. İsaril'e göç etmek zorunda kaldı. 1971 yılında Bauman, Büyük Britanya'nın çağrısı üzerine, Leeds Üniversitesi'nde yeniden sosyoloji kürsüsüne sahip oldu. 1990'lara kadar orada çalışmalarını sürdürdü.

Zygmunt Bauman, 1980'li yıllardan itibaren, Modernizm ile Totaliterizm arasındaki bağlantılar üzerine hem kuramsal hem de sosyolojik incelemeleriyle öne çıktı. Özellikle Almanya'daki Nasyonalsosyalizm üzerinden Holocaust hakkındaki çözümlemeleri bu bağlamda önemli bir etki yaptı. Böylelikle, Modernizme içkin kavram ve kategorilerin Totaliterlikle doğrudan ya da dolaylı ilişkileri derinlikli olarak ve disiplinlerarası bir yöntemle ortaya konulmuş olundu.

Bauman, aynı zamanda postmodernizm hakkındaki çalışmalarıyla da önemli bir yer tutmaktadır. Siyasal, etik ya da genel olarak kuramsal düzlemde postmodernizmin değerlendirilmesini yapmış ve açık anlaşılır fakat derinlikli de olan metinleriyle postmodernizmin ne olup olmadığını, ne tür olanaklar sağladığını göstermeye ve netleştirmeye çalışmıştır.

1989 yılında Amalfi Ödülünü ve 1998 yılında Theodor Adorno Ödülünü almıştır.

Akışkan Modern Dünyada Kültür

Zygmunt BAUMAN

Akışkan Modern Dünyada Kültür

Zygmunt BAUMAN

İngilizceden Çevirenler

İhsan ÇAPCIOĞLU - Fatih ÖMEK

[a]tıf

Atıf Yayınları
ISBN: 978-605-4733-95-8

Akışkan Modern Dünyada Kültür
Zygmunt Bauman

Kitabın özgün adı:
Culture in a Liquid Modern World,
Birinci Baskı Polity Press 2011

İngilizceden Çevirenler:
İhsan ÇAPCIOĞLU - Fatih ÖMEK

İngilizce Son Okuma:
Tanju TATLI

Kapak:
Fazıl KARABAŞ

Sayfa Düzeni:
Ahmet AKAY

Baskı Notları
1. Baskı, Nisan 2015, Ankara

Baskı: Tarcan Matbaacılık, Ankara

Genel Dağıtım
Birleşik Dağıtım
Bayındır Sokak 6/33 Kızılay/ANKARA
Tel: 0 (312) 431 02 80 • Faks: 0 (312) 432 19 65



İçindekiler



Sunuş

Zygmunt Bauman, sanayi devrimi sonrası modern zamanların ortaya çıkardığı değişen birey ve toplum yapısına ilişkin konularla ilgilenmiştir. Bunlar arasında ulus-devlet ile devletler ve toplumlar arası sosyo-politik süreçlerin ürettiği politik, kültürel, ekonomik, toplumsal ve bireysel sorunlar sayılabilir. Bauman, 'katı modernlik' olarak nitelediği durumdan 'akışkan' hale geçen (*postmodern*) dünyanın, bu yeni halindeki müphemlik, sürekli değişkenlik ve yenilenmenin neden olduğu karmaşık durumları, hem birey hem toplum hem de insanlık adına analiz etmeye, bu durumun meydana getirdiği problemlere çözüm önerileri sunmaya çalışmıştır. Düşünsel dünyanın en aktif ve üretken zihinlerinden biri olan Bauman, bir entelektüel olarak özgürce ifade ettiği düşünceleriyle sosyolojik muhayyilenin sınırlarını zorlayarak, sosyolojik düşünce alanında yeni ufuklar açmayı başarmıştır. Bauman'ın eserlerinde işlenen temaların ana hatlarıyla üç büyük anlatıyla ilgili olduğu görülmektedir: modernlik (*katı modernlik-ulus devlet olgusu*), postmodernlik (*akışkan modernlik*) ve küreselleşme. Kendine özgü düşünme biçimiyle bu alanlarda zengin bir tematik ve kuramsal miras bırakan Bauman, sosyolojik düşünce ve hermeneutik, kültür, toplum, sanat, sosyalizm, kapitalizm, siyaset, etik ve postmodern etik, holocaust, kimlik, tanınma vb. konular üzerinde derinlikli yazılar kaleme almıştır. Ayrıca o, yoksulluk, çalışma etiği ve tüketicilik, müphemlik

ve belirsizlik, akışkan modernlik/modernizm, akışkan aşk, akışkan korku, akışkan zamanlar, çokkültürlülük, sağduyu, panoptikon ve sinoptikon, ütopya, asimilasyon, göç, ölümlülük-ölümsüzlük ve öte dünya, bireysellik ve bireyselleşmiş toplum vb. pek çok kavrama getirdiği sosyolojik açılımlarla alana en çok katkı yapan düşünürler arasındaki yerini almıştır.

Bauman'ın eserlerinde, birbirinden farklı çok sayıda entelektüel kaynaktan beslendiği anlaşılmaktadır. Sözgelimi Comte, Durkheim, Weber ve Marks gibi öncülerle birlikte özellikle Cornelius Castoriadis, Emmanuel Levinas, Ulrick Beck, Michel Faucault, Albert Camus, Antonio Gramsci, Jürgen Habermas, Theodor Adorno gibi düşünürler, bu kaynaklar arasında önemli bir konuma sahiptir. Kaynakların zenginliği ve çeşitliliği, ona geniş bir düşünce alanı açmış, yetmişe yakın kitap ve çok sayıda makale yazma imkânı vermiştir. Bu eserlerinde Bauman, pozitivist sosyolojiye karşı çıkarak endüstrileşmiş toplumun bilimi olarak görülen sosyolojiyi, yeniden kendine özgü yöntemlerle diriltmeye çalışmış ve bunu bir ölçüde başararak anlayıcı/yorumsamacı sosyolojinin savunucusu olmuştur. O, modern toplumun bilimi olarak kabul gören sosyolojinin yaşadığı bunalımın, aslında ampirik sosyolojinin bir bunalımı olduğunu; çünkü ampirik sosyolojinin toplumsal, ekonomik ve politik yaşama olan vaatlerinin gerçek dışı olduğunu, ayrıca soğuk savaşın sona ermesi ve refah devletinin çökmesi gibi sebeplerle geleneksel temellerinin çürüdüğünü iddia etmiştir. Yeni durumlar için yeni bir yöntemin gerekliliğine inanan Bauman'ın metodolojisinde metaforların önemli bir yeri vardır. O, metaforları, teknikten ziyade metodolojik en-

gellemelere karşı bir direnç olarak görmüş ve bilimin teknik detaylara odaklandığında zayıflayacağını ileri sürmüştür.

Elinizdeki eserde Bauman, kendi ürettiği 'akışkan dünya' kavramı çerçevesinde, öncelikle kültür kavramını, tarihsel seyri içinde anlamsal kırılmaları ve farklılaşmalarıyla birlikte ele almıştır. O, kültürün kavramsal karşılıklarının yanı sıra, toplumla ve özellikle moda ile etkileşiminden söz etmiştir. Bu çerçevede Bauman, moda, kimlik problemleri ve ütopyayı ulus devlet bağlamında ele alarak, kültürün ulus oluşturmadaki rolünü tartışmıştır. Ayrıca o, farklı kültürlerin çok uluslu yapılarla etkileşimi sonucu meydana gelen çokkültürlü yeni yapının oluşum süreci (Avrupa Birliği) ile bunun yararları ve olası olumsuz etkileri üzerinde durmuştur. Kültür inşası kavramı etrafında kültür inşacılarının ulus inşası sürecindeki kültürel etkisine de dikkat çeken Bauman, bu süreçte modern ulus devlet yapısı içerisinde bireyin ve toplumun yapısal olarak yeniden inşa edilmeye çalışılması problemini (*muhayyel toplum*) tartışmaya açmıştır. Ulus devlet inşa edilirken yaşayan küçük toplulukların durumlarına dikkat çekmiş ve onların yaşam mücadelelerinin kültürel çoğulculuktaki önemini vurgulamıştır. Bauman'a göre, bireysel ve toplumsal farklılıkların ortaya çıkardığı mozaik, muhayyel toplum inşa sürecinde ortaya çıkan yeni yapıdan daha çeşitli ve detaylıdır. Bauman, bu çerçevede Avrupa Birliği çatısı altında oluşan yeni çokkültürlü toplum yapısının kültürel farklılıkları muhafaza edip edemeyeceği ve var olan pek çok zenginliğin akıbetinin ne olacağı sorularını tartışmaya açarak, okuyucuyu çokkültürlü tarihsel mirasın akıbetini düşünmeye sevk etmektedir. Ayrıca, bölgesel farklılıkların bilinmeyen köşelerinde kalan birçok insan bilge-

liğinin keşfedilmesinin öneminden bahsederek, satır aralarında bu işin uzun süreli bir çaba olduğu, ancak asla ihmal edilmemesi gerektiği konusunda bizleri uyarmaktadır.

Kültürün katı modern dünyada toplumu istenilen kalıba sokmanın aracı olarak kullanılmasını eleştiren Bauman, akışkan dünyada bu durumun sanatsal yapı ve etkinliklerle tüketim aracına dönüştürülmesine de karşı çıkmaktadır. Kültür inşasında sanatçının ve yöneticilerin konumunu da tartışan Bauman, sanatçı-devlet ya da yöneticiler ilişkisi konusunda yaşanan sorunlara dikkat çekmektedir. Ona göre, kültürel gelişme, devletin sanatsal faaliyetlere verdiği destekle sağlanabilir, bununla birlikte devletin bu konudaki katkıları sanatçılar tarafından görmezden gelinmemelidir. Ne var ki işin doğası gereği her iki tarafında amaçlarının farklı olması, sürekli bir çatışma halinin yaşanmasını kaçınılmaz kılmaktadır. Aynı çatı altındaki bu iki yapının uzlaştırılması önerisinde bulunan Bauman, sanatsal değeri zayıf olan tüketim etkinliklerinin zararlarından söz ederek, sanatın söz konusu etkinlik alanına doğru evrilmesini eleştirmektedir. Sonuç olarak, elinizdeki eserde Bauman, kültürün oluşum süreçlerinin yanı sıra, kültürel çeşitliliği ve bu çeşitliliğin başta Avrupa olmak üzere tüm dünya toplumları üzerindeki görünümlerini ele almaktadır. O, dünyanın çokkültürlü mirasının korunması gerektiği düşüncesindedir.

Bauman, eserleri Türk okuyucusu tarafından ilgiyle takip edilen çağdaş yazarlar arasındadır. Bu nedenle onun pek çok çalışması, bugüne kadar Türkçe literatürdeki yerini almıştır. Çevirisiyle muhatap olduğunuz bu çalışma ise, Bauman'ın sosyal bilimler literatürüne en yeni katkılarından birini oluşturmaktadır. Bilindiği gibi telif ya da tercüme

her eserin ortaya çıkışı, gayret, sabır ve özveri üzerine kurulu kolektif bir çabayı gerektirir. Elinizdeki eser de, böylesi bir çabanın ürünüdür. Eserin sizlerle buluşmasına katkıda bulunanlar arasında, özellikle çeviri metnini orjinaliyle karşılaştırmalı olarak gözden geçiren Tanju Tatlı'yı saymamız gerekir. Onun bu süreçteki desteğine çok şey borçluyuz. Elbette eserin sizlerle buluşmasına aracılık eden Birleşik Kitabevi çalışanları da içten teşekkürlerimizi hak ediyor. Çağdaş dünyada kültürel meselelerin daha iyi anlaşılmasına mütevazi bir katkıda bulunabilmeye yönelik çabamızın, siz değerli okuyucularımız tarafından da yararlı bulunmasını ve eserin zevkle okunmasını diliyoruz.

İhsan ÇAPCIOĞLU – Fatih ÖMEK
Ankara, Nisan 2015

1

‘Kültür’ Kavramının Tarihsel Seyri Üzerine Bazı Notlar

Oxford Üniversitesi'nin saygın sosyologlarından John Goldthorpe yönetiminde on üç güçlü ekibin İngiltere, Şili, Macaristan ve Hollanda'da yürüttüğü bir çalışmanın bulgularına göre, kültürel seçkinlerle, kültürel hiyerarşide daha altta olanların, günümüzde artık eskiden olduğu gibi bazı işaretlerle kolayca ayırt edilemediği görülmektedir. Bu eski işaretler, düzenli olarak opera ve tiyatroya gitmek, 'yüksek sanat' sayılan her şey karşısında her zaman duyulan coşku ve bir pop şarkısı ya da popüler bir televizyon dizisi gibi sıradan sayılan her şeye burun kıvırmak gibi unsurlardan oluşmaktadır. Elbette bu durum, dışarıdan kültürel seçkinler, gerçek sanatseverler, kültürün ne olduğu, nelerden oluştuğu ve bir kültür adamı ya da kadını için (*comme il faut* ya da *comme il ne faut pas)* –neyin uygun olup neyin olmadığı- gibi konularda, pek de o kadar kültürlü olmayan akranlarından daha bilgili kabul edilen kişilerle artık karşılaşmayacağımız anlamına gelmez. Ayrıca, kültürel elitlerin yerine geçtiği varsayılan bu kişiler, dünyayı algılama konusunda katı, sıradan insanların zevklerine ya da cahillerin zevksizliğine tepeden bakma gibi durumlarda tekil uzmanlıklara da sahip değildir. Aksine, günümüzde bunları Vanderbilt Üniversitesi'nden Richard A. Petersen'in deyişiyle her şeyi tüketebilen (omnivorous) kişiler olarak adlandırabiliriz. Onların kültürel tüketim repertuarlarında hem opera'ya hem heavy metale, punk tarzlarına, hem 'yüksek sanat' hem de popüler televizyona, hem Samuel Beckett'e hem de Terry Pratchett'e yer vardır. Biraz bundan, bir lokma ondan,

bugün bu, yarın bir başka şey. Bir karışım… Stephen Fry'a göre, son moda akımlar hakkında otorite ve en ayrıcalıklı Londra sosyetesinin parlak ışığı (aynı zamanda en popüler TV programlarının yıldızı). Fry, şöyle der:

> Evet, insanlar dijital teknolojinin her alanında çılgınca davranabilirler ve aynı zamanda kitap da okuyabilir, operaya gidebilirler ve bir kriket maçı izleyebilir ve kendilerini çok fazla uzak hissetmeden Led Zeppelin konserine bilet alabilirler… Tayland yemeği sever misiniz? Peki, İtalyan yemeklerinin nesi varmış? Dur bakalım… sakin ol. İkisini de severim. Rugby maçlarını ve Stephen Sondheim müzikallerini sevebilirim. Yüksek Viktorya Gotiğini ve Damien Hirst'in eserlerini… Herb Albert'in Tijuana Brass'ını ve Hindemith'in piyano eserlerini... İngiliz ilahilerini ve Richard Dawkins'i. Norman Douglas'ın ilk baskılarını ve Ipod'u, bilardoyu, dartı ve baleyi…

Ya da Petersen'in 2005'te yirmi yıllık araştırmalarının sonuçlarını özetlerken söylediği gibi: "Politikada, seçkin grup statüsü sayılan kesim arasında bir değişim görmekteyiz. Tabanda olan, halka ya da kitle popüler kültürüne ait her şeyi züppece küçük gören entelektüellerden, geniş çeşitliliğe yönelik bir davranışla çok geniş bir yelpazede popüler olanlar kadar entelektüel sanat türlerini de tüketen aydınlara kaydığını görüyoruz".[1] Bir başka deyişle hiçbir kültür ürünü bana yabancı değil: Kendimi, yüzde yüz, kesin ve mutlak biçimde

---

1 Richard A. Peterson, 'Changing arts audiences: capitalizing on omnivorousness', workshop paper, Cultural Policy Center, University of Chicago, http//culturalpolicy.uchicago.edu/papers/workingpapers/peterson1005.pdf (erişim tarihi: Aralık 2010).

bunlardan herhangi biriyle ve diğer zevklerden mahrum bırakacak şekilde tanımlamam. Evim diyebileceğim hiçbir yer olmamasına rağmen (belki de bu yüzden) her yerde kendimi evimde gibi hissederim. Bu bir zevkle (ince olan), diğerinin (kaba olan) karşılaştırılması değil, fakat tekçi arayışlara karşı, farklı şeyleri öğrenme arzusudur. Zor beğenen bir seçiciliğe karşın her şeyi tüketmeye istekli olmaktır. Kültürel elitler canlı ve heveslidir; günümüzde hiç olmadığı kadar aktif ve isteklidirler. Fakat inanç ilkelerini formüle etmek ya da diğerlerini kendilerine benzetmek için en çok rağbet edilen şeyleri ve kültürle ilişkili bilinen diğer olayları takip etmekle meşguldürler.

Kültürel elitlerin, kültürel hiyerarşinin dibinde bulunan kültürel manada tekil kaynak seçimi ile beslenen kalabalığa karşı "titiz ve zor beğenen olma" ve "daha fazla tüket" prensiplerinden başka söyleyecek şeyleri yoktur.

Fakat yine de Pierre Bourdieu'nun sadece birkaç on yıl önce söylediği gibi, her sanatsal çalışma belli bir sosyal sınıfı hedef almaktaydı ve sadece ya da öncelikle o sınıf tarafından benimsenirdi. Bourdieu'ya göre bu sanatsal sunumların sınıf tanımı, sınıf ayrımı ve bir sınıfa mensubiyetin ifadesi olmak şeklindeki üçlü etkisi, bunların varoluş nedenleri, sosyal işlevlerinin en önemlisi ve açıkça söylenmese bile gizli amaçlarıdır.

Bourdieu'ya göre estetik tüketim için üretilen sanat eserleri sınıf ayrımlarına işaret ederek altını çizer ve sınıflar arası sınırları açıkça belirginleştirip güçlendirerek bu ayrımları korur. Tüm sanat objeleri (*objets d'art*) ya da en azından önemli bir kısmı, sınırları kesin bir şekilde işaretlemek ve bunları etkin bir şekilde korumak için, karşılıklı olarak seç-

kin içerik oluşumlarını hedef almalıdır. Bu oluşumların içerikleri karıştırılamaz ve aynı anda birden fazlası onaylanamaz ya da sahip olunamaz. Aralarındaki farklar, sayılan içerikleri ya da nitelikleri değildi. Karşılıklı hoşgörüsüzlükleri ve uzlaşmayı engellemeleri, yanlış bir şekilde karma ilişkilere karşı doğuştan gelen, kalıcı dirençlerinin bir ifadesi olarak sergilendi. Seçkin zevkler, doğası gereği 'yüksek kültür', orta sınıfa özgü ortalama ya da düşük zevkler ve alt sınıflar tarafından el üstünde tutulan kaba zevkler vardı ve bunları birbirine karıştırmak ateşle suyu karıştırmak kadar zordu. Doğa, boşluktan nefret eder, kültür de kesinlikle karışımı hoş görmez. Bourdieu'nun *Distinction*'ında kültür kendini bilinçli olarak sınıf farklılıklarını işaretlemeye ve korumaya yarayan faydalı bir araç, yani sınıf farklılıklarının ve sosyal hiyerarşilerin oluşturulması ve korunması için icat edilmiş bir teknoloji olarak ifade eder.[2]

Kısacası kültür kendisini yüz yıl önce Oscar Wilde'ın yaptığı tanıma benzer bir şekilde tanımlar: "güzel şeylerde güzel anlamlar bulanlar kültürlü insanlardır… O seçkinler için güzel şeyler sadece 'güzellik' anlamına gelir."[3] 'Seçkinler', seçilmiş olanlar, yani kendi taşıdıkları değerleri şarkı yapıp ifade edenler, aynı zamanda şarkı yarışmasında kendi galibiyetlerini de garanti altına alırlar. Güzelliğin ne olduğuna kendileri karar verdikleri için, kaçınılmaz olarak güzelliğin içinde güzel anlamlar bulacaklardır. Güzellik için arayış başlamadan önce, o güzelliğin nerede aranacağına karar vermek (gazinolarda ya da market tezgâhlarında değil, operada; işçi

2 Pierre Bourdieu, *Distinction: A Social Critique of the Judgement of Taste*, Routledge Classics, 2010.

3 Oscar Wilde, *The Picture of Dorian Gray*, Penguin Classics, 2003.

sınıfını ya da köylü evlerini öven ucuz baskılarda ya da şehir duvarlarında değil, galerilerde; ucuz baskılarda ya da gazete kâğıtlarında değil, deri kaplama ciltlerde) eğer seçilmiş kimselerin işi değil idiyse, kimdi karar veren? Seçilmiş olanlar neyin güzel olduğu konusunda karar verme derinliği ile bilgelikleri yüzünden seçilmiş değillerdir, fakat aslında 'bu güzeldir' şeklindeki ifadeleri, onlar tarafından dile getirildiği ve onların davranışları ile onaylandığı için bağlayıcıdır.

Sigmund Freud estetik bilginin, güzelin özünü, doğasını ve kaynaklarını deyim yerindeyse özünde var olan nitelikleri boş yere araştırdığına, kibirli ve kendini beğenmiş ve nihayetinde boş bir söylemle cehaletini örtmeye çalıştığına inanır. Freud, 'güzelliğin hiçbir açık seçik faydasının olmadığına ve bunun için kültürel bir ihtiyaç da bulunmadığına inanır. Ancak, yine de medeniyet onsuz yapamaz'.[4]

Diğer taraftan Bourdieu, güzelin faydalı olduğunu ve ona ihtiyaç duyulduğunu savunur. Kant'ın iddia ettiği gibi bu faydalar 'karşılıksız' olmasalar da, en azından faydadırlar ve buna yönelik ihtiyaç özünde kültürel değil toplumsaldır. Muhtemelen (hem faydalara olan ihtiyaç hem de) güzel olanı çirkin olandan, ince olanı kaba olandan ayırma ihtiyacı ve faydası, yüksek bir toplumu düşük toplumdan ve ince zevkleri takip eden tekil yüksek sanat ehillerini, zevksizlerden, kaba topluluklardan, avam tabakasından ve ayak takımından ayırt etme ihtiyacı var olduğu sürece devam edecektir.

Bu tanımları ve yorumları dikkatle değerlendirirsek, kültür (doğruluğu, güzelliği ve iyiliği bağlamında öneri-

---

4 Sigmund Freud, *Civilisation, Society and Religion*, Penguen Freud Library, cilt. 12, 1991, s. 271.

len, tavsiye edilen ve dayatılan tercihler dizisi) yazarlar tarafından ilk ve en önde gelen ve nihai olarak 'toplumsal muhafazakâr' bir güç olarak görülmektedir. Kültür bu işlevinde kendisini ispatlamak için, iki zıt manevrayı eşit fedakârlıkla yapmalıdır. Giriş biletlerini onaylarken olduğu gibi bunları kısıtlarken de, kimlik kartlarını onaylarken olduğu gibi, vatandaşlık haklarını inkâr ettiğinde de, onayladığı konularda da, onaylamadıklarında olduğu kadar empatik, şiddetli ve tavizsiz olmalıdır. Kültürün neyin 'olması gerektiği gibi' olması özelliği yüzünden arzulanan ve tavsiye edilen olduğunu tanımlamasının yanı sıra, sıradan olması ve gizli tehdit oluşturması nedeniyle neye güvenilmemesi ve kaçınılması gerektiği konusunda belirteçlere yani antik haritaların kenarlarındaki 'burada aslanlar vardır' (*hic sunt leones*) ibaresi gibi uyarıcı işaretlere ihtiyacı vardır. Kültür tıpkı İngiliz hikâyesindeki deniz kazazedesi gibi davranmak zorundaydı. Görünüşte ironik fakat aslında öğretici bir şekilde, kazadan sonra düştüğü ıssız adada kendini evinde hissedebilmek için ya da bir başka deyişle bir kimlik edinmek ve onu etkin bir şekilde savunabilmek için üç yapı inşa etmişti. İlk yapı kendi özel ikametgâhı, ikincisi her cumartesi gittiği bar ve üçüncü ise tek işlevi adada kaldığı uzun yıllar boyunca eşiğinden geçmemeye titiz bir şekilde dikkat ettiği bir yerdi.

Yayımlanmasından bu yana 30 yılı aşkın süre geçen Bourdieu'nun *Distinction*'ı Aydınlanma döneminde doğan ve daha sonra nesillerden nesillere aktarılan orijinal 'kültür' kavramını tersyüz etti. Bourdieu'nun keşfettiği, tanımladığı ve kayda geçirdiği kültür kavramı on sekizinci yüzyılın son çeyreğinde İngilizlerin '*refinement*' ve Almanların '*Bildung*'

kavramlarıyla hemen hemen aynı dönemde şekillendirilen ve ortak dile katılan 'kültür' kavramından çok uzaktı.

Orijinal kavrama göre 'kültür', statükonun korunmasından çok bir değişim aracıydı ya da daha açıkçası, sosyal evrimi evrensel insan koşullarına doğru yöneltmeye yarayan bir yön bulma aletiydi. Kültür kavramının birinci amacı süregelen durumun tanımını, dökümünü ve kodlamalarını kaydetmek değildi. Onun asıl amacı, gelecekteki çabalar için bir hedef ve yön göstermekti. 'Kültür' adı kitleleri eğitmek ve geleneklerini rafine etmek, böylece toplumu ve insanları geliştirmeye yani toplumun derinliklerinden toplumun üstlerine çıkarmaya yönelik çabalar şeklinde planlanan ve yürütülen tebliğci bir misyona atfedilmişti. Kültür köy ve kasaba evlerinin saçaklarının altlarına, önyargı ve batıl inançların karanlık kuytularına, vampirlerin (eskiden varlığına inanılıyordu) gün ışığına dayanamamaması gibi, nüfuz eden bir ışık demeti olarak düşünülmüştür. Matthew Arnold, ünlü ve itibarlı kitabı *Kültür ve Anarşi* (1969)'de kullandığı coşkulu ifadelerle, 'kültür', sınıfları ortadan kaldırmaya çalışır; dünyanın her yerinde bilinen ve öğretilenin en iyisini yapmaya; tüm insanların hoş ve aydınlık bir atmosferde yaşamasını sağlamaya çalışır demektedir; yine Arnold'un *Edebiyat ve Dogma* (1873) eserine yazdığı önsözde belirttiği gibi, kültür insanların hayalleri ve istekleri ile bunları tatmin etmeye gücü ve niyeti olan insanların çabalarının bir karışımıdır: "kültür lezzet ve ışığa duyulan tutkudur ve (dahası) bunları kalıcı kılma isteğidir."

'Kültür' modern kelime hazinesine bir niyet bildirisi, yerine getirilmesi gereken bir görevin adı olarak girmiştir. Kültür kavramı tek başına bir parola, bir eylem çağrısıy-

dı. Bu niyeti açıklamak için bir metafor olarak kullanılan kavram gibi (çiftçilerle ektikleri araziler arasındaki ilişkiyi tanımlayan "tarım" kavramı), toprağı sürenleri ve ekenleri çıplak toprağı sürmeye, ekmeye ve tarım yoluyla ürünü arttırmaya davettir (Cicero da gençlerin yetiştirilmesiyle ilgili olarak '*cultura animi*' yani 'ruhun işlenmesi' terimi ile bu metaforu kullanmıştır). Kavram, ruhları eğitmeleri için çağrılmış nispeten az sayıdaki eğitici ile eğitilecek olan çok sayıda insan; koruyanlar ve korunanlar; gözetmenler ve gözetilenler; eğitimciler ve eğitilenler; üreticiler ve ürünleri; özneler ve nesneler arasında bir ayırıma ve bunlar arasında gerçekleşecek bir karşılaşmaya işaret eder.

'Kültür', bilgiye sahip olanlarla (ya da en azından sahip oldukları konusunda emin olanlarla) cahiller arasında (ya da bu şekilde oldukları, eğitimlerine yönelik emin ve istekli olanlar tarafından öyle tanımlananlar); tesadüfen, tek bir imzayla, tek taraflı olarak önerilen bir anlaşma olarak yorumlanır. Yeni oluşan 'eğitimli sınıfın' ayrıcalıklı yönlendirmesi eşliğinde, bu eğitimli sınıfın, eski rejimin (ancien regime) küllerinden yükselen 'yeni ve gelişmiş' bir düzen biçimlendirme hakkını kendileri için aramaları üzerine gerçekleşir. Bu sınıfın beyan ettiği niyet, yeni oluşmuş olan ulus devletin (*état-nation*) yurttaşı rolünü alan halkının (*le peuple*) eğitimi, aydınlanması, yükselmesi ve yücelmesidir. Yeni devletin, milletin vasisi, koruyucusu ve gözeticisi olma çabası ile yeni oluşan devletin kendisini bağımsız hükümran devlet varlığı haline yükseltmesi kol kola yürür.

'Aydınlanma Projesi' kültüre (toprağın işlenmesine benzer bir faaliyet olarak anlaşıldı) bir ulus, bir devlet ve bir de ulus-devlet oluşturmak için temel araç statüsü kazandırdı.

Aynı zamanda bu aracı, eğitimli sınıfın ellerine emanet etti. Politik istekleri ve felsefi düşünceleri arasındaki mülahazalarında, aydınlanmanın üstlendiği ikili görev kısa süre içinde (açıkça duyurulsun ya da üstü kapalı olarak önerilsin) vatandaşların sadakati ve dayanışması şeklinde kristalleşti.

Nüfusun artışı, oluşmakta olan ulus devlete öz güven kazandırdı, çünkü potansiyel işçi ve asker sayısının artması onun gücünü arttıracak ve güvenliğini garantileyecekti. Fakat bir ulus inşa etme ve ekonomik büyüme çabaları, birey fazlalığına neden oldu (Eğer istenen düzen doğacak, güçlenecek ve refah üretimi hızını artıracaksa, esas olarak nüfusun tüm kategorileri fazlalık alanına alınabilir). Yeni kurulan ulus devlet kısa bir süre içinde acil bir şekilde sınırlarının ötesinde bölgeler bulma ihtiyacıyla karşı karşıya kaldı. Bu bölgeler, ulus devletin kendi sınırları içerisinde artık barındıramayacağı nüfusun fazlasını hazmetme kapasitesini sağlayacaktı.

Uzak bölgelerin sömürgeleştirilmesi projesi, kültürün aydınlatma fikrine güçlü bir uyarıcı etki yaptı ve tebliğ misyonuna potansiyel olarak dünya çapında tamamen yeni bir boyut kazandırdı. 'İnsanların aydınlatılması' görüşünün aynaya yansıyan görüntüsünde 'beyaz adamın misyonu' ve 'yerlileri vahşi durumlarından kurtarmak' kavramları şekillendi. Kısa bir süre sonra bu kavramların, 'gelişmiş' dünyayı sorgulanamaz mükemmellikte, taklit edilen ve dünyanın geri kalanı tarafından er ya da geç istenir bir konuma teşvik eden bir evrimsel kültürel teori şeklinde, teorik yorumlarla donatılması kaçınılmaz hale geldi. Dünyanın geri kalanına bu hedefe ulaşmak için aktif bir şekilde yardımcı olundu ve direnenlere zor kullanıldı. Evrimsel kültürel teori 'gelişmiş'

topluma dünyada yaşayan diğerlerini dönüştürme işlevini yükledi.

Geleceğe dair tüm inisiyatifleri ve yüklenimleri, kendi 'halkından' önce, koloni şehirlerindeki eğitimli elitlerin kadere yüklenen rolüne indirgendi.

Bourdieu, araştırmasını planlayıp, verileri toplayıp, yorumladıktan sonra, yukarıda bahsedilen çabalar hızını ve yön duygusunu kaybettiğinde, genel bir deyimle en azından beklenen ve çıkarımları yapılan görüşlerin tezgâhlandığı yer olan şehirlerde boşa çıktığında, imparatorluğun çeperinde kısmen gerçekleşse de ülkenin diğer bölgelerinde seferber edilen güçlerin, yerel halkın yaşam gerçeklerini şehirde benimsenen standartlara ulaştırmayı başaramadan çok önce geri dönmeye mecbur kaldıklarını keşfetti. Şehre gelince, iki yüzyıllık niyet deklarasyonu, çoğunluğu devlet tarafından kurulmuş ve yönetilmekte olan geniş bir yürütücü kurumlar ağı oluşturmayı başarmıştır. Hali hazırda, kendi hareket gücüne, yerleşik rutin işleyişine ve atıl bürokrasisine coşkuyla bağlıdır. Hedeflenen ürün (bir halk tabakasının vatandaşlık hukukuna büründürülmesi) biçimlendirildi ve yeni düzende eğitimli sınıfların yerleri garanti altına alındı ya da en azından öyle olduğu kabul edildi. Kültür artık eskilerin atak, gözüpek girişimleri, akınları ya da misyonları yerine, kendisini ulus devleti değişen rüzgârlardan, karşı akımlardan koruyan ve değişen havanın fırtınaları ve kaprislerine rağmen gemiyi doğru rotada tutmaya yarayan bir denge çarkı gibi bir denge aracına benzedi (ya da Talcott parsons'un bir zamanlar popüler olan deyişiyle, 'sistemin kendi dengesini yeniden kazanmasını sağladı').

Kısacası 'kültür', bir uyarıcıdan bir sakinleştiriciye; modern devrimin cephaneliğinden, koruyucu ürünler deposuna dönüştü. 'Kültür' stabilizatör, hemostat, cayroskop denilen dengeleyici fonksiyonların adı oldu. Kültür bu işlevlerin arasında (kısa ömürlü, kısa sürede değişecek olan) kaldı ve hareketsizleştirildi. Bourdieu'nun *Distinction* eserinde olduğu gibi kaydedildi ve analiz edildi. Bourdieu'nun raporu bilgelik tanrıçası Minerva'nın (atasözünde geçen, bilinen) baykuşunun zamanlamasını kaçırmadı. Bourdieu batmakta olan güneşin aydınlattığı bir manzarayı seyrediyordu, o anda kenarların keskinleşen görünümü yaklaşmakta olan alacakaranlıkta çözülecekti. Bourdieu, bu yüzden kültürü dengede olduğu bir evrede yakaladı: statükonun hizmetinde, hızla yaklaşan ve kaçınılmaz bir şekilde pozisyonunu kaybetmeden hemen önce, toplumu tekdüze bir şekilde yeniden üretirken ve sistemin dengesini korurken ki dengede.

Bu pozisyon kaybı, modernliğin katıdan sıvı evreye geçişini oluşturan pek çok sürecin bir sonucuydu. Modern durumun başka yazarlarca, post modernlik, geç modernlik, ikinci ya da hiper modernlik şeklinde nitelenen mevcut şeklini tanımlamak için 'akışkan modernizm' kavramını kullanıyorum. Moderniteyi akışkan yapan ve dolayısıyla kavram seçimini haklı kılan onun kendini ilerleten, kendini güçlendiren, zorlayıcı ve takintılı özelliğidir. Bunun sonucunda sosyal yaşamın bunu izleyen formlarından hiçbiri şeklini uzun süre koruyamaz. 'Katı olan her şeyi çözmek' başlangıçtan beri modern yaşam biçiminin tabiatında var olan ve tanımlayıcı özelliği olagelmiştir, fakat bugün, dünden farklı olarak, çözünen formlar, kendilerinden önce gelenlerden daha katı, 'kalıcı' ve erimeye karşı çok daha dirençli olduk-

ları varsayılan diğer katı formlar tarafından değiştirilmiyor. Eriyen ve kalıcı olmayan formların yerine erimeye karşı daha çok değilse bile daha az hassas olmayan, dolayısıyla aynı derecede kalıcılıktan uzak formlar gelir.

Gezegenin en azından kültüre olan ilginin formüle edildiği ve yayımlandığı, istekle okunduğu ve tutkuyla tartışıldığı bölümlerinde (daha önceden azledilmiş olarak hizmet eden rolüne sahipken, kendi kendine karar veren, kendi kendini gözden geçirebilen milletlere, devletlere ve sınıf hiyerarşilerine) kültür, kendini yeniden üreten sosyal hiyerarşinin hizmetinden çıkar. O zamana kadar kültüre emanet edilen işlevler, tek tek düşer, terk edilir ya da yerleri başka yollarla ve başka gereçlerle doldurulur. Kendisini oluşturanların ve ona işlerlik kazandıranların başlangıçtaki misyonları ve daha sonraki dengeleyici rollerinin gereği olan yükümlülüklerinden kurtulan kültür, artık kişisel yaşamın sorunları ve güçlüklerinden doğan bireysel ihtiyaçları karşılama, bireysel sorunları ve mücadeleleri çözme imkânı bulmuştur.

Akışkan modern zamanlarda kültürün (ve en önemlisi, tek başına olmasa da, sanatsal alanının) bireysel tercih özgürlüğü ve bu tercihle ilgili olarak bireysel sorumluluğa uygun olacak şekilde biçimlendirildiği söylenebilir. İşlevi, bu seçimin her zaman bir gereklilik ve hayatın kaçınılmaz ödevi olarak kalmasını sağlamakken, seçimin sorumluluğu ve bunun sonuçları, akışkan modern zamanların onu yerleştirdiği yerde, yani şimdi hayat politiğinin baş yöneticisi ve tek icracısı konumuna atanan bireyin omuzlarında kalır.

Burada bir paradigma değişikliğinden ya da kaymasından bahsetmiyoruz, kültürün (ve sadece kültürün değil) tarihin de 'paradigma sonrası' bir dönemin başlangıcından

bahsetmek daha doğru olur. Paradigma terimi günlük konuşma dilinden tamamen kaybolmamış olsa da hızla büyüyen 'zombi kategorilerine' katılmıştır, kavram (Ulrich Beck'in belirttiği gibi), yerine koyabileceğimiz daha iyi bir şey olmadığı zamanlarda (Derrida'nın tercih ettiği gibi) 'yetersiz ama gerekli' (*sous rature*) durumlarda kullanılır. Akışkan modernlik, her türlü paradigmaya ve aslında konformizm ve rutine hizmet eden yani monotonluğu empoze eden, öngörülebilirliği sağlayan tüm dengeleyici (homeostatik) araçlara karşı sürdürülen ölümüne bir savaşın alanıdır. Bu, miras alınan paradigmatik kültür kavramı, kendisi için olduğu kadar, bu kavramın anlamaya, entelektüel olarak asimile etmeye ve anlaşılır kılmaya çalıştığı kültür için de (yani, insan yapımı ürünlerin hepsi ya da insan yapımı doğal fazla 'nature surplus') uygulanabilir bir durumdur.

Günümüzde kültür, yasaklardan değil, tekliflerden, kurallardan değil, önermelerden oluşur. Bourdieu'nun daha önce belirttiği gibi günümüzde kültür, ayartma ve baştan çıkarma yoluyla çekici ve cezbedici şeyler ortaya koymakla meşguldür; polis gücü yerine halkla ilişkiler (PR) kullanarak ve yeni görevler değil, yeni ihtiyaç ve istekler üreterek, tohumlarını atarak ve büyüterek. Eğer günümüzde kültürün dengeleyici rolü ile ilgili bir şey varsa, bu mevcut durumun korunması değil, sürekli değişim için karşı konulamaz bir taleptir (her ne kadar aydınlanma döneminden farklı olarak, yönü olmayan ya da önceden belirlenmemiş bir yönde olsa da). Kültürün, iş hacmine odaklı piyasalar gibi artık toplumun tabakalaşmasına ve bölümlerine hizmet etmediği söylenebilir.

Günümüz toplumu, tüketim toplumudur. Burada, kültür, tüketiciler tarafından, dünyanın geri kalanı gibi, potansiyel müşterilerin durmaksızın yön değiştiren dikkatlerini bir göz kırpma süresinden biraz daha fazla çekebilmek için mücadele eden, bir tüketim ürünleri deposu olarak algılanır. Başlangıçta belirttiğimiz gibi, günümüzde, tüm zevklerin katı standartlar ve titizliği bırakarak, tarafsızca ve kesin bir tercihte bulunmaksızın kabulü, tercihlerin 'esnekliği' (günümüzün politik olarak doğru deyimiyle omurgasızlık) ve seçimlerin geçiciliği ve süreksizliği en doğru ve makul davranış olarak önerilmektedir. Günümüzde kültürel seçkinlere dâhil olmanın işareti, maksimum tolerans ve minimum seçiciliktir. Kültürel züppelik (snobbery) züppeliğin havalı bir şekilde inkârından oluşur. Kültürel elitizmin prensibi, her alan ile ilgili hiçbirini evi olarak kabul etmeksizin, her kültürel ortamda kendini evinde hisseden tüketici olabilmektir. İngiliz entelektüel basınında bir TV yorumcusu ve eleştirmen, yayınlayacakları 2007–8 yılbaşı programını 'herkesin zevklerini tatmin edecek bir müzikal eğlence demeti' olarak övüyor. "Güzel olan şudur ki, bunun evrensel albenisi tercihinize bağlı olarak gösterinin içine dalıp çıkabilirsiniz" diyerek açıklıyordu.[5] Ağların, yapıların yerini aldığı bir toplumda bu, övülmeye değer ve kendi içinde hayranlık uyandıran bir kültürel gösteridir; bu ağlara bağlanmak ve ayrılmak ile sonu olmayan bağlanış ve ayrılışlar kararlılık, bağlılık ve mensubiyetin yerini almıştır.

Burada tarif edilen eğilimlerin bir başka yönü daha vardır: sanatı eskiden yüklendiği ağır işlevinden kurtarmanın

---

5 Philip French, 'A Hootenanny New Year to all', *Observer Television*, 30.12.2007-05.01.2008.

bir sonucu, onun genellikle ironik ya da sinik, alıcılarından olduğu kadar yaratıcılarından da uzak olduğu önermesidir. Sanat, kendisinden bahsedildiğinde nadiren eskiden olduğu gibi kutsallık iddia eden ya da saygılı bir hava uyandırmaktadır. Yumruk yumruğa gelmek yok. Barikatlar kurmak yok. Bıçakların ışıltısı yok. Bir sanat türünün diğerinden üstünlüğüne dair konuşmalar tutkusuz ve heyecansız bir şekilde geçmekte ve kınayan görüşler ile karakter suikastları eskisinden çok daha nadir görülmektedir. Bu durumun arkasında utanma, kendine güvensizlik ve yönünü şaşırma yatar: eğer sanatçıların yerine getirecekleri büyük ve önemli görevleri yoksa, eğer ürünleri seçilmiş birkaç kişiye şöhret ve servet sağlamak ve müşterilerini eğlendirmek ve kişisel zevkler vermekten başka bir amaca hizmet etmiyorsa, bu durumda, kendilerine sürekli eşlik eden kamusal aldanıştan başka ne ile değerlendirilebilirler? Marshall McLuhan bu koşulları ustaca özetler: 'sanat, size, geriye kalan şeylerdir'. Ya da Londra'nın sosyetik sanat galerilerinin son gözdesi Damien Hirst'in İngiltere'nin prestijli sanat ödülü olan Turner ödülünü alırken yaptığı konuşmada samimi bir şekilde belirttiği gibi: "A düzeyinde bir sanatta bir E ile neler yapabildiğinizi görmek hayranlık vericidir, bu bir hayal gücü sapması ve bir motorlu testeredir."

Kültür kavramının yavaş yavaş akışkan modern yapısına dönüşmesini sağlayan güçler, piyasaların ekonomik olmayan, çoğunlukla sosyal, politik ve etnik kısıtlamalardan kurtulmasını sağlayan güçlerle aynıdır. Akışkan modern, tüketici odaklı bir ekonomi, sunduklarının fazlalığına, hızlı gelişmesine ve baştan çıkarıcı güçlerinin zamanından önce solmasına bağlıdır. Sunulan ürün ya da hizmetlerin hangi-

lerinin müşterilerin isteklerini uyandırma ve ayartma konusunda yeterli olacağını önceden bilmek mümkün olmadığı için, gerçekliği umut dolu düşünceden ayırmanın tek yolu teşebbüsleri çoğaltmak ve maliyetli hatalar yapmaktır. Ürünlerin edinilmesiyle elden çıkarılması arasındaki kısalmış zaman diliminde, 'yeni ve daha iyi' mallarla değiştirilmesiyle birlikte, hareketliliğinin artması için aralıksız olarak yepyeni sunumların yapılması zorunludur; ayrıca ticaret ağında tüketici beklentileri ile şekillenen belirli ürünler ile ilgili risklerin genel bir memnuniyetsizlik haline gelmemesi için de gereklidir.

Günümüzde kültür, kendisini, öncelikle müşterilere dönüşmüş insanların alışveriş yaptığı dünyadaki dev bir mağazanın benzer bir bölümü olarak şekillendirmiştir. Bu dev mağazanın diğer bölümlerinde olduğu gibi kültürün de rafları günlük olarak değişen çekiciliklerle doludur ve tezgâhları reklamını yapmakta oldukları, tükenmekte olan yenilikler gibi birdenbire yok olacak son promosyonlarla süslüdür. Raflarda sergilenen ürünler de tezgâhlardaki reklâmlar gibi bastırılamaz fakat doğası gereği anlık hevesleri uyandırmayı amaçlar (George Steiner'in bilinen deyişiyle "maksimum etki ve bir anda demode olma"). Malların tüccarları ve reklâmların yazarlarını bağlayan unsur, baştan çıkarma sanatı ile potansiyel müşterilerin akranlarının hayranlığını davet etmelerinin itici gücü ve kendilerinin üstünlüğü duygusunu yaşamaları arasındaki evliliktir.

Toparlayacak olursak, akışkan modernlik kültürünün aydınlatacağı ya da asalet kazandıracağı kitleleri yoktur, fakat baştan çıkaracağı müşterileri vardır. Baştan çıkarma aydınlatma ve asalet kazandırmanın aksine tek seferlik, ilk ve

son kez üstlenilen bir görev değil, fakat ucu açık bir faaliyettir. Kültürün işlevi, mevcut ihtiyaçların doyurulması değil, yeni ihtiyaçlar yaratmaktır. Aynı zamanda, kültürün işlevi yerleşik ihtiyaçların devamının sağlanması ya da kalıcı olarak tatmin edilmemiş ihtiyaçlar oluşturmaktır. Kültürün temel hedefi şimdi müşteriye dönüşmüş olan eski hedef kitlesinin tatmin duygusu yaşamalarını engellemek ve özellikle onların gelecekteki, yeni ve henüz tatmin edilmemiş ihtiyaç ve heveslerine yer bırakmayacak olan mükemmel, tam ve kararlı memnuniyetlerine karşı harekete geçmektir.

2

Günümüzde Moda, Akışkan Kimlik ve Ütopya Üzerine - Yirmi Birinci Yüzyılda Bazı Kültürel Yönelimler

'Moda', Georg Simmel'e göre, 'asla olmuş bitmiş bir şey değildir. O, sürekli bir oluşum halindedir'. Fiziksel süreçlerin tam aksine ve *sonsuz hareket* (perpetuum mobile) kavramına benzer şekilde, moda için sürekli bir akış halinde olma (yani, sonsuza kadar işlevini yerine getirme) durumu düşünülebilir.

Fakat asıl düşünülemez olan, kendi kendiliğinden yayılan değişim zincirinin, bir kez harekete geçtikten sonra durmasıdır. Gerçekten de modanın en dikkat çekici yönü içinde bulunduğu dünyada 'işlevini yerine getirmesi' sırasında ya da bunun sonucu olarak 'oluşurken' hızından bir ivme kaybetmemesidir. Modanın 'oluşması' süreci sadece enerjisini ya da hızını muhafaza etmekle kalmaz, fakat itici gücünün etkisi sayesinde ya da etkisinin biriken kanıtları sayesinde sürekli artar.

Eğer moda sadece olağan bir fiziksel süreç olsaydı, bu, tüm tabiat kurallarını çiğneyen korkunç bir anormallik olurdu. Moda bir fiziksel gerçeklik değildir. O, sosyal bir olgudur.

Sosyal yaşam, doğası gereği sıra dışı bir düzenektir. Kendisine entropi rotasında güvenli bir oyuk kazarak termodinamiğin ikinci yasasını geçersizleştirmek için elinden geleni yapar. Başka bir deyişle "termodinamik miktar, sistem içinde mekanik işte kullanılamayacak enerjinin toplamını temsil eder". Bu miktar "madde ve enerjinin nihai sabit homojenliğe indirgenmesine kadar artar". Modanın

durumunda, hareketsizlik oluşturan tek biçimlilik bir nihai durum değil bunun tam tersidir. Hiçbir zaman gerilemeyen bir görünümdür. İnsan çabaları ve habitatının ne kadar çok yönü modanın mantığına tabi olursa, her ikisinin de düzenlenmesi ve sabitleşmesi o kadar imkânsız olur. Uyumdan (uyuma duyulan ihtiyaç paradoksal bir şekilde moda süreçlerini sürekli oluşum halinde tutan, insan kaynaklı temel bir dürtüdür) kaynaklanan enerji kaybı modanın kışkırtıcı ve baştan çıkarıcı gücünü tüketmek bir yana, onu yavaşlatmakla tehdit edebilecek kadar bile yaklaşmadan çok önce açılan bir güvenlik vanası ile kendini koruyor gibidir. Eğer entropinin farklılıkları tasfiye ettiğini söylersek, bu durumda moda (tekrar edecek olursak, moda yaşam enerjisini insanların farklılıklara olan isteksizliği ve tekdüzeliğe olan isteğinden alır) yatıştırmayı ve nihai olarak toptan ortadan kaldırmayı vaat ettiği bölünmeleri, farklılıkları, eşitsizlikleri, ayrımcılıkları ve engelleri çoğaltır ve güçlendirir.

Fiziksel evrende imkânsız bir şey olan *perpetuum mobile* (enerji harcarken enerji üreterek kendi kendini devam ettiren bir süreç), kendisini 'sosyalleşmiş dünyada' bulduğu anda bir kurala dönüşür. Bu nasıl mümkün olur? Simmel, bu soruyu sorar ve şöyle cevaplar: "insanoğlunun eşit güçte ve her şeyi kapsayan iki tutkusunun karşılaşması sonucu mümkün olmaktadır, birbirinden ayrılamayan fakat sürekli çatışma içinde iki ortak, bakışları zıt yönlere dikilmiş… Tekrar fizik terminolojisi ile anlatırsak, modanın 'oluşması', kinetik enerjisi aşamalı olarak fakat tamamen kayba uğramadan, hatta bazen artarak karşı hareketin kinetik enerjisine dönüşmeye hazır potansiyel enerjiye dönüşen garip bir

sarkaca benzer. Sarkaçlar sallanırlar ve her yön değiştirmede enerji kaybı olmazsa asla durmazlar.

Burada sözü edilen zıt tutku ve arzular, bir gruba ya da topluluğa ait olma duygusu ve kitlelerden farklı olma, bireysellik ya da orijinallik duygusu kazanma arzusudur; bir aidiyet hayali ve bir bağımsızlık hayalidir; toplumsal desteğe olan ihtiyaç ve otonomluk talebidir; herkes gibi olma isteği ve biricik olma arayışıdır. Kısacası, tüm bu tezatlar güvenlik arayışı yüzünden el ele tutuşma ihtiyacı ile özgürlük arayışı yüzünden bırakıp gitme ihtiyacı arasındaki çatışmanın sonuçlarıdır. Ya da bu çatışmaya başka bir perspektiften bakarsak: farklı olma korkusu ve bireyselliğini kaybetme korkusu. Ya da yalnızlık ve yalnız kalamama korkusu.

Çoğu evlilikte olduğu gibi, güvenlik ve özgürlük ancak birlikte var olabilir, fakat birlikte var olmak kolay değildir. Özgürlük olmadan güvenlik, kölelik anlamına gelir ve güvenlik olmadan özgürlük kronik belirsizliğe dönüşür ve sinirsel yıkıma neden olur. Ya da güvenlik ve özgürlük dengeleyici, telafi edici ve nötralize edici ortaklarının kurtarıcı etkileri bir yana, hevesle kabul edilmiş değerler olmaktan çıkıp uykusuz kâbuslara dönüşürler. Güvenlik ve özgürlük birbirlerine bağımlıdır, fakat aynı zamanda ayrışık oldukları için birbirini dışlar. Birbirlerini eşit olmayan ölçülerde çeker ve iterler, bu karşıt duyguların birbirine oranı, aralarında dengenin sağlandığı (uzun süreli değil) 'ideal ölçüden', sık sık görülen (rutin sayılabilecek sıklıkta) sapmalara bağlı olarak değişir.

Bu arzular ya da değerler arasında denge ve uyum sağlamaya yönelik tüm çabalar, genellikle tamamlanmamış, tam anlamıyla doyurucu olmayan, bir belirlilik atmosferi

oluşturabilmek için çok fazla değişken ve kırılgan bir hal alır. Her çekişmenin, ilişkilerin ince ve narin ağında yırtılma tehdidi oluşturmasına rağmen, her zaman bağlanması gereken gevşek uçları vardır. Bu yüzden arabulma çabaları hiçbir zaman onca gayretle ulaşılmaya çalışılan hedefi elde edemez; ister açıklansın ister gizli tutulsun, bu yüzden bunlardan da vazgeçilemez. Güvenlik ve özgürlüğün bir arada yaşaması her zaman fırtınalı ve gergin olacaktır. Kendine özgü ve çözülemez çokanlamlılığı, tükenmez bir yaratıcı enerji ve saplantılı değişim kaynağıdır. Onun *sonsuz hareket* halini bu özelliği açıklar.

Simmel, "Moda toplumsal eşitliğe eğilim ile bireysel farklılık yönelimi arasında uzlaşma sağlamaya çalışan, özel bir yaşam biçimidir" der.[6] Tekrar ediyoruz, bu uzlaşma 'kalıcı bir durum' olamaz, tek ve kalıcı bir şekilde onarılamaz, içine 'yeni bir duyuruya kadar' cümleciği silinmez bir kalemle yazılmıştır. Bu uzlaşma ve onun peşindeki moda hiçbir zaman sadece 'var' değildir, sürekli bir oluş halindedir. Sabit kalamaz, sürekli yeniden pazarlık gerektirir. Farklı olmak ve kalabalıklardan ve fare yarışından kaçmak dürtüsü ile harekete geçen son modanın (tam o anın) kitlesel takibi, mevcut farklılık alametlerinin hızla sıradan, basit ve önemsiz hale gelmesine neden olur ve en kısa bir dikkat yanılması ya da el çabukluğunun hızında anlık bir düşüş beklenen etkileri tersine çevirebilir. Bu da bireyselliğin kaybedilmesidir. Günümüzün 'ileride olma' sembolleri hızla kazanılmalı ve düne ait olanlar hızla çöpe atılmalıdır. 'Neyin modasının geçtiğine' dikkat etmek emri, yeni (o anda) ve moda olan

---

6 George Simmel, *Zur Psychologie der Mode; Soziologische Studie*, in Simmel, *Gesamtausgabe*, sayı 5, Suhrkamp, 1992.

şeylerin zirvesinde olma görevi kadar dikkatle yerine getirilmelidir. Modayı izleyen ve tadını çıkaranlar, yaşam tarzlarını diğerlerine de ilettiler ve değişen modaların sembollerini taşımakla toplumda tanınır oldular, son modaların sembollerinin öne çıkması ve moda olmayanların kaybolması da eşit derecede belirleyicidir.

Modanın *sonsuz hareketi* her türlü hareketsizlik karşısında aslında yüksek nitelikli, zengin tecrübeli ve son derece etkili bir yok edicidir. Moda tüm yaşam tarzlarını sürekli ve durdurulamaz bir devrimin içine atar. Moda olgusu, insanoğlunun dünyadaki yaşamının sonsuz ve evrensel özellikleri ve aynı derecede bitmeyen çatışmaları ile sıkıca ve kopmaz bir biçimde bağlı olduğu için, seçilmiş bir ya da birkaç yaşam tarzı ile sınırlandırılamaz. Tarihin her döneminde, insanların yaşadığı her bölgede ve her kültürde moda insan yaşam tarzına sürekli değişim getirme işinin yöneticisi olmuştur. Fakat işleyiş şekli, işleyişine yardımcı olan kurumlarla birlikte, zamanla değişir. Moda olgusunun günümüzdeki şekli tüketici piyasalarının, insan varlığının bu ebedi yönünün kullanılması ve sömürülmesi olarak tanımlanır.

Moda ilerlemenin ana çarklarından biridir. Başka bir deyişle geride bıraktığı her şeyi küçültür, karalar, değerini düşürür ve yerine yenisini koyar. Fakat kelimenin daha önceki kullanılışına kesinlikle aykırı olarak, 'ilerleme' kelimesi, internet sitelerinde geçtiği şekliyle, kaçındığımız bir tehlikeden gelen tehdide göre, tehlikeden kurtulma umudu ile daha az ilişkilendirilmiştir; gayretin amacının ne olduğunu açıklamak yerine onun neden gerekli olduğunu açıklamaktadır. Günümüzdeki kullanımı ile 'ilerleme' temel olarak bizim isteklerimizi göz önüne almayan ve duygularımızla

ilgilenmeyen durdurulamaz bir süreçtir, durdurulamaz ve baskıcı gücü 'yenemiyorsan, onlara katıl' prensibine göre bizden yumuşak başlılıkla boyun eğmemizi ister. Tüketici pazarlarının empoze ettiği inançlara göre tembellik, düşüncesizlik ve uyuşukluğa karşı ölümcül bir tehdittir. 'İlerlemeye katılmak' ya da 'ilerlemeyi takip etmek' emirleri, insanların nefesini sürekli enselerinde hissettikleri kişisel olmayan, toplumsal faktörlerin neden olduğu bir kişisel felaket kuruntusundan kaçma isteği tarafından verilir. Bu durum, Walter Benjamin'in Paul Klee'nin resim eseri, Tarih Meleği'nde 'geleceğe uçuşa' yaptığı yorumu hatırlatır: daha önceki kaçışlarında arkasında bıraktığı çürüyen, pis kokulu kalıntılardan duyduğu tiksinti tarafından içine itildiği geleceğe sırtını dönmüş bir melek. Sadece burada, Marx'ı yorumlarsak, Tarih Meleği'nin epik trajedisi piyasanın güdümündeki moda tarafından kameralara özgü acayip bir şeklin kalıbıyla şekillendirilmiştir.

Kısacası ilerleme, yaşamda paylaşılan bir iyileşme olma söyleminden, bir kişisel sağ kalım söylemine dönüşmüştür. İlerleme artık bir hız arzusu bağlamında değil, rotadan çıkmamak ve yarıştan elenip dışarıda kalmamak için umutsuzca bir mücadele bağlamında düşünülmektedir. İlerlemeyi konumumuzu yükseltme bağlamında değil, düşmeyi önlemek için düşünüyoruz. Örneğin, haberlerde Brezilya'nın bu kış gidilebilecek tek güneşli yer olduğunu duyuyorsunuz ve bu yıl aynı tutkuları paylaştığınız insanların geçen yıl görüldükleri yerlerde görülmemeniz gerektiği kararını veriyorsunuz. Ya da geçen yıl çok moda olan yağmurluklardan kurtulmanız gerektiğini, eğer şimdi bunu giyerseniz (çünkü zaman sabit kalmaz) bir deve gibi görünmenize neden ola-

cağını okuyorsunuz. Dahası geçen yıl olmazsa olmaz olan ince çizgili süveter ve tişörtler dünde kaldığı halde, bugün "herkes onları giyiyor"... ve benzerleri. Zaman gerçekten akıyor ve püf noktası ona ayak uydurmak. Eğer boğulmak istemiyorsanız, sörf yapmaya devam edin: yani gardırobunuzu, mobilyalarınızı, duvar kâğıtlarınızı, görünüşünüzü ve alışkanlıklarınızı, kısacası kendinizi, değiştirebildiğiniz kadar sık değiştirin.

Tüketici piyasasının güçlü ve çok kaynaklı çabaları, kültürün, modanın mantığına boyun eğmesini sağladığı zaman, kendisi olmak ve öyle gözükmek için, bireylerin bir başkası olabilmek için yeteneklerini göstermeleri şart olur. Bireylerin kimlik arayışındaki kişisel modelleri bir bukalemununkine dönüşür. Başka bir ifadeyle mitolojik gücüyle her türlü varlığın şekline girebilen efsanevi Prometheus'unki gibi ya da Rönesans döneminde Pico della Mirandola'nın hayran kaldığı orijinalinden farklı rastgele biçimlere girebilmek gibi. Günümüzün her şeyi kapsayan kültürü, kimliğinizi (en azından bunun kamusal ifade edilişi), gömleğinizi ya da çoraplarınızı değiştirdiğiniz sıklıkta ve çabuklukta değiştirme yeteneğini kazanmanızı ister. Ya da tüketici piyasası, size, mütevazı ya da o kadar mütevazı olmayan bir ücretle, kültürün tavsiyelerine uyabilmenizi sağlayacak bu yeteneği edinmeniz için yardımcı olabilir.

Açıkça görülebileceği için şunu da eklemeliyim, odağın nesnelere sahip olmak yerine, bir kenara atmak, elden çıkarmak yönüne kayması, tüketici odaklı bir ekonominin mantığına son derece uygundur. Dünün elbiselerine, bilgisayarlarına ve cep telefonlarına sarılan insanları, temel endişesi ve hayatta kalabilmesinin *olmazsa olmazı* (sine qua

non) kazanılmış ve satın alınmış malların gittikçe daha da çabuk çöpe atılması olan bir ekonomi, omurgası çöpe atmak olan bir ekonomi için felakete neden olabilirler.

Kaçış, en popüler (ve aslında zorunlu) uğraştır. Ordular artık zorunlu askerlik hizmeti konusunda ısrarcı değiller, hatta bundan uzak duruyorlar; fakat vatandaşların/tüketicilerin terk edilmesi halinde büyük (sosyal) bir cezası olan ortak görevi, modaya sadık kalmak ve modaya uygun yaşamaya devam etmektir. Anlamı açısından ele alırsak, kaçış ütopyanın zıddıdır, fakat psikolojik olarak günümüzde onun yerini alabilecek tek seçenek haline gelmiştir: ütopyanın yeni çağdaş yorumu, bizim denetimsiz, bireyselleşmiş tüketiciler toplumumuza uyarlanmıştır. Günümüzde dünyayı daha iyi yaşanacak bir yer haline getirme umudunu gerçekten taşıyamadığımız apaçıktır; fakat bu dünyada kendiniz için oluşturmayı başardığınız nispeten sevimli, en azından kısa bir süre için, özel yeri koruma (modanın etkileri ve 'ilerlemede') eğiliminde olabilirsiniz.

Bizim özel endişelerimiz ve çabalarımız temel olarak başarısızlığı önlemeye çalışmak şeklinde özetlenebilir. Sağ kalma savaşı bizden yirmi dört saat, haftanın yedi günü tam ve bölünmemiş dikkat ister ve hepsinden öte, mümkün olduğunca hızlı, sürekli hareket ister…

Pek çok kültür hakkında bilgiye sahip ünlü Polonyalı yazar Slavomir Mrozek gözlemlerini: "bir zamanlar mutsuzluğumuz için günün yönetimini, 'Tanrı'yı' suçladık. İşleri kötü yürüttüğünü düşündük. Onu azledip yönetici olarak kendimizi atadık." diye belirtir.[7] Fakat ruhban sınıfına

7 Slawomir Mrożek, *Male Listy*, Noir sur Blanc, 2000, s. 121.

(din adamlarının yönetimine) kararlı bir şekilde karşı olan Mrozek, yönetim değişikliğinin işleri daha iyi yapmadığına dikkat çeker. Daha iyi olmadı, çünkü daha iyi bir yaşam için hayallerimiz ve umutlarımız tamamen kendi egolarımıza yoğunlaştığında ve kendi bedenlerimizi ve ruhumuzu kurcalamaya indirgendiğinde "tutku ve ihtiraslarımız için ve egomuzun büyümesi için hiçbir engel kalmaz. Tüm kısıtlamalar gitmelidir"… "'bana bunu kendin yap, kendi hayatını tasarla, onu istediğin gibi düzenle, sadece dakika dakika değil başından sonuna kadar' denildi. Fakat bunu yapabilir miyim? Tam o şekilde, yardımsız, provasız, hatalar ve düzeltmeler olmadan ve hepsinin üstünde şüpheler olmadan?"[8] Ceza olarak kısıtlı seçeneklerin varlığının acısı ve şiddeti, daha az olmayan bir başkasıyla değiştirildi; fakat bu kez belirsizlik içerisinde ve daha sonra gelecek seçeneklerin faydalılığına güven olmaksızın, geri dönülemez bir karar verme görevi ile değiştirildi. Mrozek, içinde yaşadığımız dünya ile bir maskeli balo arasında yakın benzerlikler gördü, "kendi benliklerini aramak için toplanmış insanlarla çevrelenmiş… sonsuza kadar değişebilirsiniz, ne sınırsız bir özgürlük… Öyleyse kendi benliğimizi arayalım, ne kadar eğlenceli, bu hiçbir zaman bulamamak şartıyla gerçekleşiyor. Ve sonra parti biteçek".[9]

Belirsizliğin engelleyici gücünü ortadan kaldırmak ve mutluluğu kalıcı ve güvenli bir durum yapma fikri (kıyafet değiştirmek yoluyla bireyin 'kendisini' sürekli ve aralıksız olarak değiştirmesi) günümüzde ütopyanın somutlaşmış halidir. Sadece avcı bir toplumun doğasına uydurulmuş bir

---

8 Ibid., s. 273.

9 Ibid., s. 123.

ütopya değildir ('katı' modernliğin savunucuları ve modern öncesi zamanların bekçileri olan bahçıvanların yerini avcılar almıştır), bu aynı zamanda böyle bir toplumu hazırlayan ütopyadır; eski 'güzel toplum' rüyasının denetimsiz, özelleşmiş, bireyselleşmiş bir versiyonu, bir başka deyişle mensuplarının insancıllığına karşı konuksever ve bu insancıllığı güvence altına alan bir çevre.

Avlanma, akışkan modernliğin sahnesinde tam zamanlı bir uğraştır. Orantısız miktarda dikkat ve enerji tüketerek başka şeyler için çok az zaman bırakır. Dikkati, görev icra etme algısının doğasında olan sonsuzluktan dağıtır, belirlenmiş *zaman ölçeklerine* (ad calendas graecas) riayet etmez ve dikkati hiç olmayan bir gün algısına yöneltir, bu algı, tamamlamanın imkansızlığının yansıması ve de karşılıklı gerçekleşmesi algısıdır. Blaise Pascal'ın birkaç yüzyıl önce söylediği gibi, insanlar sadece kendileri hakkında düşünmelerini engelleyecek acil ve başından aşkın meşguliyetler ararlar, bu yüzden kendilerini cezbedecek, baştan çıkaracak çekici konuları hedeflerler. İnsanlar 'mutsuz durumlarını' düşünme ihtiyacından kaçmak isterler: "bu yüzden avlamayı, yakalamaya tercih ederiz"; "sadece sahip olmak, bizi; ölümü ve huzurumuzu kaçıran ıstırapları düşünmekten kurtarmaz fakat avlanmak bunu yapar."[10] Pascal'ın düşünceleri günümüzde ticarileştirilmiş moda sayesinde gerçekleştirildi.

Avlanmak bir uyuşturucu gibidir: bir kez tadıldığında bir alışkanlığa, içsel ihtiyaca ve takıntıya dönüşür. Bir tavşanın avlanması kesinlikle sevimsiz bir hayal kırıklığıdır ve yeni bir takibe başlamanın cazibesini daha karşı konulmaz

---

10 Akt: Blaise Pascal, *Pensées*, çev. A. J. Krailsheimer, Penguin, 1966, s. 68.

hale getirir, çünkü başarılı bir av beklentisi, tüm olayın en zevkli (sadece zevkli mi?) deneyimidir. Tavşanın avlanması, beklentileri çoğaltarak, heyecana bir son verir; gerilimi yatıştırmanın tek yolu sıradaki av macerasını başlatmaktır.

Bu, ütopyanın sonu mudur? Bir bakıma öyledir: erken modern ütopik düşünce, olayların aciz bırakan ve korkutan kaosundan kurtulma arzusundan esinleniyordu. Engelli koşu yarışının, dayanılmaz güçlüklerin sonuna ulaşma hayali ve bitiş çizgisinin öbür tarafında zamanın durduğu ve tarihe erişmenin engellendiği yerde nirvanaya ulaşma hayali. Fakat bir avcının hayatında görevin bittiğinin, meselenin kapandığının, vazifenin yerine getirildiğinin kesin olarak söylenebileceği bir an yoktur. Başka bir ifadeyle, tek beklentinin dinlenmek ve toplanan ganimetler içinde bitmeyen keyfin olduğu bir an.

Bir avcı toplumunda kovalamanın sona ermesi olasılığı aldatıcı değildir, korkutucudur. Nihayetinde bu bir kişisel başarısızlık anı olacaktır. Av borazanları yeni maceralar için ötüyor olacak, tazılar uluyacaklar, uyandıran harika av rüyaları bitti; diğerleri avlarının peşinde sıcak takipte olacaklar, heyecanları ve neşeli gürültüleri hiç bitmeyecek. Ben tek başıma bir kenarda, dışlanmış ve arkadaşlıktan sürülmüş, eğlenceden alıkonulmuş, diğerlerinin eğlencesini çitlerin arkasından izlemesine izin verilen, fakat içlerine katılma şansı olmayan biri olacağım. Eğer av hayatı bizim zamanlarımız için bir ütopyaysa, kendinden öncekilerin aksine bitmeyen bir maceranın ütopyasıdır. Aslında garip bir ütopyadır. Daha önceki ütopyaların cazibesi yolun ve meşakkatin sona ermesi iken, avcıların ütopyası yolun ve meşakkatin

hiç bitmediği bir rüyadır. Çabaları canlandıran yolculuğun sonu değil, onun sonsuzluğudur.

Bu garip ve geleneklere uymayan bir ütopyadır, fakat kendinden öncekiler gibi nihayetinde ulaşılamaz bir ödül vaat eder, insanoğlunun geçmişteki, şimdiki ve gelecekteki tüm problemlerine radikal ve nihai bir çözüm. İnsan hallerinin tüm dertlerine ve sıkıntılarına radikal ve nihai bir çözüm vaat eder. Uzak gelecekteki 'orada ve o zamandan' şimdiki zamanın 'burada ve şimdisine' çözümler ve çareler getirdiği için geleneklere karşı bir ütopyadır. Ütopyaya doğru bir yaşam yerine, avcılara sunulan ütopyanın içinde bir yaşamdır. 'Avcılar' için yolun kendisi ütopya iken 'bahçıvanlar' için ütopya yolun sonudur (Bu durumda, 'u-topia' terimini 'u-via' terimiyle değiştirmemeliyiz.)

Bahçıvanlar yolun sonunda ütopyanın gerçekleşmesini ve nihai zaferi görürler. Avcılar için yolun sonuna varmak ütopyanın sonu ve aşağılayıcı bir yenilgidir. Mevcut üzüntülere, küçük düşme de eklenerek başarısızlığı kişisel bir yenilgiye dönüştürür. Diğer avcılar avlanmayı bırakmayacakları için, ava devam etmekten dışlanmak, reddedilmişliğin utanç ve mahcubiyetini ve son tahlilde kişinin kendi yetersizliğinin açığa çıkmasının yüz karasını arttırır.

Ütopyaya, bulutsu ve belirsiz bir başka yerden dokunulabilir; o, 'şimdiye ve buraya' getirilmiştir, ütopya arzu edilen şey olmaktan çok şimdi yaşanır olmuştur, gelecek tecrübelerin sınamasına karşı bağışıktır. Tüm niyetleri ve amaçları ölümsüzdür. Fakat bu ölümsüzlüğü cazip hale getirdiği ve baştan çıkardığı herkesin kırılganlığı ve hassasiyetleri karşılığında kazanmıştır. Moda olgusunun temeli yaklaşık olarak

budur. Tüm bunları akışkan modern yaşam ve onun ütopyası yerine moda için de söyleyebilirdik...

Akışkan modernliğin ütopyası eski ütopyaların aksine avcıların ütopyası ya da 'u-via' ulaşmak istenenidir. Ele geçirilmesi imkânsız modanın peşinde dönen bir hayatın ütopyası, ister gerçek ister sahte olsun, hayata anlam vermeyen bir ütopyadır. Sadece hayatın anlamını aklımızdan silmeye yardım eder. Hayatın akışını sonu olmayan, hep kendinden bahseden bencilce davranış ölçüsüne dönüştüren, yaşanan her deneyimi bir sonrakinin başlangıcına dönüştüren moda, ne yönünün belirlenmesine, ne de hayatın anlamının düşünülmesine izin verir. Ne zaman böyle bir imkân ortaya çıksa, bu ya vazgeçtiğiniz ya da avcı yaşam tarzından dışlandığınız zamanlardadır. Kişinin kendi hayatının akışını ya da çevresindekilerin hayatlarının akışını etkilemeyi düşünmesi için çok geçtir. Kişinin hayatının 'gerçekte var olan' şekline itiraz etmesi ve elbette bundan pratik sonuçlar çıkarmayı düşünmesi için çok geçtir.

Moda, kimlik problemleri ve ütopyanın dönüşümü ile ilgili araştırmalar William Blake'in dünyayı içerisinde 'görmeye çalıştığı' kum taneciklerine benzer. Başka bir deyişle, 'sonsuzluğu avucunun içinde tut' ve onu sıkı tut. Bu, birkaç kum tanesinin içinden görülen dünya, biz akışkan modern çağın yerlilerinin hep birlikte yaşadığımız dünyadır. Düşüncelerinizin seyrinde yakaladığınız sonsuzluk, bizim *Lebenswelt*'imiz (şimdi deneyimlediğimiz dünyamız) deneyimlerimizin dünyasıdır, bir başka deyişle yaşadığımız dünyadır. Kültürün tarihsel emirleri altında bizler ve başka sanatçılar tarafından şekillendirilmiş bir dünyadır.

3

Ulus İnşasından Küreselleşmeye Kültür

Pierre Bourdieu'nun baykuşu uçarken 'alacakaranlığın karanlığında görünmez' olan kültürel manzaranın kenarları (bir önceki bölümde anlattığımız gibi), modern çağın katı döneminin ulus devletlerinin uzman methiyecileri ve akademisyenler tarafından amaçlanan, selamlanan ve gelişi zamanından önce ve belirli aralıklarla şenliklerle kutlanan 'kendini dengeleyen sistemin' prizması ile tanımlanır ve anlatılır. Uzun ömürlü ve değişime uğramayan sistemlerin hayatta kalabilmeleri için, iyi işleyen dengeleyici araçların (seçilen sistem modelinden herhangi bir sapmayı zorlaştıran hatta imkânsızlaştıran ve kesintiye uğramış alışkanlıkları onaran) bulunması gerektiği için, toplumun tüm unsurlarını dengeleyici özellikleri açısından tanımlama ve değerlendirme dürtüsü, kendilerini bu sistemlerle tanımlayan ya da bu sistemleri arzulayan toplumların doğal eğilimleriydi.

Ulus devletler, bu tür arzuları ve umutları teşvik ederken, dengeleyici özelikleri desteklemek kaçınılmaz olduğu kadar sağlam temelli görünüyordu ve bunlara neden olan olgunun 'işlevselliği' (faydalılık ve istenir olma şeklinde de okunabilir) kriterinin, sistem üzerindeki dengeleyici etkilerini kabul etmek inkâr edilemez derecede açık görünüyordu. Fakat, ulus devletlerin bu arzu ve umutları bırakmaya zorlandıklarında, teşvik edildiklerinde ya da buna yatkın olduklarında bu uygulamaların köklerinin o kadar da sarsılmaz olmadıkları görülür. Kurumların sistem üzerindeki dengeleyici etkilerine dayanan 'işlevsellik' ölçüsünün (tek-

rar ediyorum, faydalılık ve istenir olma) artık eskisi kadar tartışılmaz ve inkâr edilemez doğrulukta olmadığı görülür.

Sistemin monoton bir şekilde yeniden kendini yaratması istekleri devam ettiği sürece (fakat artık değil), kültürün dengeleyici yönü eleştirilere karşı bağışıklığını koruyacaktır. Bununla birlikte, istekler zayıfladı ve zamanla, küreselleşmenin baskısı altında toptan terk edilmek zorunda kalındı. Önceleri isteksizce, fakat kısa süre içinde büyük şüpheler duyulmadan ve aslında gönüllü olarak gerçekleşti. İsteklerin kaybedilmesinin yan etkilerinden biri, sistemin sınırlarının zayıf, belirsiz, kırılgan ve nihai olarak kurgusal doğasının aşamalı olarak ortaya çıkmasıdır ve sonunda bölgesel egemenlik rüyasının ve bununla birlikte kendi kendine yeten, kendini üreten ve kendini dengeleyen sisteme göre bir ulus devleti destekleme eğiliminin sona ermesidir.

Küreselleşmenin etkilerinin derin sonuçları (her şeyden önce, güç ve politikanın birbirinden ayrılması ve bunun ardından geleneksel işlevlerinin zayıflamış durumundan vazgeçmek, bunları politik gözetimden kurtarmak) sosyoloji ve politika literatüründe baştanbaşa ve titizlikle incelenmiştir. Dolayısıyla burada küreselleşmeyi sadece bir tek yönüyle sınırlayalım; diğer bir ifadeyle, değişen araştırma ve kültür paradigması bağlamında baştan beri çok nadir tartışılmış bir yönü, küresel göçün değişen karakteriyle.

Kitle göçleri ya da insanların göçü (Orta Çağların başındaki gibi halkların göçü değil), modernliğin ve modernizasyonun başlangıçtan beri ve kesintisiz olarak ayrılmaz bir parçası, yaşam tarzı olmuştur. Şüphesiz modernizasyonun iki değerli bileşeni olan, düzen oluşturma ve ekonomik büyüme düşünüldüğünde, gittikçe artan sayıda insanın ken-

di anavatanlarında gereksiz olarak düzen oluşturmanın ve ekonomik büyümenin artıkları şeklinde damgalanmasına neden olduğu görülür. Modern göçün tarihi üç farklı evreden oluşur.

Birincisi 60 milyona yakın kişinin Avrupa'dan (o dönemde dünyanın modernleşen tek yeri, bir başka deyişle aşırı nüfusa sahip olan tek bölgesi), 'boş topraklara' (yani aşırı kalabalık ve muzaffer Avrupa'nın yerli halkın nüfusunu küçük gördüğü ya da gelecekteki planları açısından yok ya da gereksiz saydığı) göçmesiydi. Yerli nüfusun, kitle kıyımlarından ve salgın hastalıklardan kurtulabilenleri, yeni gelenler için kendi seçkinlerinin kendi ülkelerinde yapmış oldukları gibi ele alınması gereken, yeni bir "eğitme" konusu oldu. Şimdi bu konu 'beyaz adamın misyonu' rütbesine yükseltildi.

İkinci evre, başlangıçtaki emperyal göçün yönünü, 180 derece değiştirdi. Sömürge imparatorluklarının çöküşü ile birlikte farklı eğitim ve kültürel derinlik düzeylerinde yerli nüfusun bir kısmı ülkelerine geri dönen sömürgecileri izledi; o dönemde kendileri için mümkün olan tek bakış açısı ve stratejik model olan, ulus oluşturmanın erken dönemlerinde dilsel ve kültürel etnik azınlıklarla başa çıkmanın bir yolu olarak geliştirilmiş asimilasyon modeline uyum sağlayacakları şehirlere yerleşti. Asimile olmaları pahasına modern devletin himayesinde oluşturulan ulusa katılmaya razı olan yeni gelenler, 'azınlıklara' dönüşerek (fakat kabul edilmelidir ki gittikçe azalan bir kararlılık, isteklilik ve başarı şansına rağmen), kültürel haçlı seferlerinin, *Kulturkampf* ve tebliğci misyonlarının hedefi haline geldiler. Modern göç tarihinin bu ikinci evresi henüz bitmedi. Yeni durumun

kavranmasından çok hareketsizlik yüzünden, yankıları, sık sık politikacılar tarafından, halkın karşısında niyet bildirgeleri şeklinde duyurulur (politik doğruluk yaklaşımı içinde olmasına rağmen, çoğunlukla 'vatandaşlık eğitimi' ya da 'entegrasyon' talepleri şeklinde geçiştirilir.)

Modern göçün üçüncü evresi halen tam hızla akmakta ve onu durdurmaya yönelik hummalı çalışmalara rağmen hız kazanmaya devam etmektedir. Bu üçüncü evre, diasporalar çağının başlangıcından sonrasıdır. Emperyal/sömürge döneminin döşediği işaretli yollara aldırmayan, bunlar yerine yaşam kaynaklarının küresel olarak yeniden dağılımının ve mevcut küreselleşme stadyumuna özgü hayatta kalma şansının mantığı ile yönlendirilen etnik, dinsel ve dilsel temelde oluşturulmuş yerleşimlerden oluşan sonsuz bir takımada. Diasporalar resmen özerk olan pek çok bölgeye yayılmışlardır. Yerel ihtiyaçların önceliği, talepler ve salahiyet açısından yerli halkın hak iddialarını görmezden gelirler ve çifte (ya da çoklu) vatandaşlığın ve aslında çifte (çoklu) sadakatin sağlanması ve gerçekliği karşısında kıpırdanır dururlar. Günümüzde göç birçok muhtemel yolun eşit olması yönüyle eski dönemlerden farklıdır ve aslında günümüzde hiçbir ülke sadece iç göç ya da dış göç ülkesi değildir. Göç yolları emperyal/sömürge geçmişinin mirası tarafından açıkça belirlenmiş değildir, oluşturulmaları ve yeniden şekillendirilmeleri geçicilik özelliği taşır.

Göçün son evresi, kimlik ve milliyet, birey ve yaşadığı yer, fiziksel çevre ve kültürel kimlik (ya da daha açıkça fiziksel ve kültürel yakınlık) arasında oluşmakta olan ve koparılamaz bağlar üzerine soru işaretleri koyar. İnsan topluluklarının esnek sınırları konusunda zekice ve açık görüş-

lü gözlemler yapan Jonathan Rutherford, kendi yaşadığı Londra caddesi sakinlerinin kültür, dil ve gelenekler açısından birbirlerinden, birbirine komşu sadece birkaç caddede toplanmış kalabalıklardan, en uzaktaki uç noktalara, bazen gerçekten muazzam ağlara kadar, çok farklı topluluk muhitlerine ait olduklarını belirtir. Bu komşuluğun sınırları kıvrımlı ve boşlukludur ve kimin yasal olarak bu sınırlara ait olduğunu, kimin yabancı olduğunu, kimin evinde olduğunu, kimin davetsiz misafir olduğunu ayırt etmek zordur. Rutherford böyle bir çevrede yaşıyorsak, nereye ait olacağımız sorusunu soruyor ve bu soruyu cevapsız bırakıyor. Ev olarak adlandırdığımız bu şey nedir? Ve geriye baktığımızda bizi buraya neyin getirdiğini hatırladığımızda, kendimizi bize anlatılan ya da duyduğumuz öykülerden en çok hangisi ile bağlantılı hissederiz?[11]

Biz Avrupalıların çoğu, belki de çoğunluğu, diasporada (ne kadar uzaklarda ve hangi yönde?) ya da diaspora arasında (ne kadar uzaklarda ve hangi yön[ler]de?) yaşıyoruz. 'Farklılıklarla birlikte yaşamak sanatı' ilk kez günlük hayata ait bir durum oldu. Bu durum, insanlar arasındaki farklılıkların sadece geçici bir süre rahatsızlık veren şeyler olarak algılanmasından vazgeçildiği zaman somutlaşır. Geçmiştekinden farklı olarak, artık yabancılarla yakınlık içinde yaşamanın gerçekliği kalıcı olmuştur ve kendimizinkinden farklı yaşam tarzlarıyla gündelik birliktelik için gerekli yeteneklerin kazanılması gerekmektedir. Dahası, bu sadece tahammül edilebilir değil aynı zamanda karşılıklı faydaları da olan, bizleri ayıran farklılıklara rağmen değil, aksine bu farklılıklar yüzünden bir birlikteliktir. Günümüzde 'insan

[11] Jonathan Rutherford, *After Identity*, Laurence & Wishart, 2007, s. 59–60.

hakları' kavramı bölgesel olarak belirlenmiş hakların (ve teorik açıdan bölgesel olarak sınırlı haklar) yerine önerilmektedir ya da bir başka deyişle 'aidiyet hakları' nihayetinde, planda farklı olma hakkıdır.

Temel insan hakları kavramının yeni yorumları, temellerini, en azından, karşılıklı hoşgörüye oturtur. Kategorik olarak yapmasa da bu temelleri karşılıklı dayanışmaya kadar götürür. Yeni yorum geçmişten miras alınan kültürün hiyerarşilerini yıkar ve doğuştan 'ilerlemeci' kültürel evrim, amansız bir şekilde önceden belirlenmiş bir hedef modeline yönelirken, asimilasyon modelini paramparça eder. Değer kuramları açısından konuşursak, (aksiyolojik olarak) kültürel ilişkiler artık dikey değil yataydır. Hiçbir kültür sadece kendi üstünlüğünü ya da 'ilerleyiciliğini' öne sürerek diğerlerinden, itaat, tevazu ve boyun eğmesini isteyemez. Günümüzde yaşam tarzları çok çeşitlidir ve uyumlu bir yönde olmaları gerekmez. Birbirleriyle temas eder ve ayrılırlar, yaklaşır ve uzaklaşırlar, kucaklaşır ya da birbirlerini iterler, çatışmaya girerler ya da karşılıklı olarak deneyim ve hizmetleri takas ederler ve bütün bunları (Simmel'in unutulmaz anlatımıyla aktarırsak) hepsi birbirine benzeyen, eşit özgül ağırlıkları ile bir kültürler havuzunun içinde yüzerken yaparlar. Günümüzde istikrarlı ve sorgulanamaz kabul edilen hiyerarşiler ve tek yönlü evrimsel yolların yerini farklı olma özgürlüğü için çekişmeler almıştır. Bu uğraşı ve mücadelelerin sonuçlarını önceden tahmin etmek imkânsızdır ve inandırıcılıklarına güvenilemez.

Archimedes'in, uygun bir destek noktası bulursa dünyayı yerinden oynatabileceği iddiasını izlersek, eğer karşımızda apaçık ve tartışmasız bir kültürler hiyerarşisi sunulsay-

dı, hangi kültürün hangisini asimile edeceğini, hangisinin benzersiz varlığının yok olacağını, hangisinin hak ettiği yere geleceğini hatta hâkim olacağını doğru olarak tahmin edebilirdik. Fakat bize böyle bir şey sunulmuş değil ve yakın gelecekte de sunulacak gibi görünmüyor.

Günümüzde küresel nüfus hareketlerinin boyutu çok büyüktür ve büyümeye devam etmektedir. Hükümetler göçmenlerin sığınma haklarını ya da daha genel olarak korunma ve yoksulluk yardımlarına kavuşmalarını sınırlayarak seçmenlerinin desteğini kazanabilmek için yaratıcılıklarını zorluyorlar, fakat bu çabalarına rağmen 'insanların büyük göçünün' günümüzdeki versiyonunun sona erme şansı zayıf kalıyor. Politikacılar ve tuttukları avukatlar, sermaye, nakit ve yatırımların serbest hareketini ve bunların peşinden gelen, hoş karşıladıkları işadamları ile düşmanlıklarını gizlemedikleri iş arayan göçmenler arasına bir çizgi çekebilmek için ellerinden geleni yaparak, seçmenleri karşısında başarıyla yarışıyorlar. Fakat böyle bir çizgiyi çekmek kolay değildir; bunu sağlamlaştırmak ve geçilmez yapmak ise daha da zordur. Eğer ticari iş hacmi ile işgücünün hem çalışma hem de tüketim imkânlarının peşinden gitme özgürlüğü birbirine eşitlenmeseydi, tüketicilerin hevesleri ve yatırımcıların coşkusu sona ererdi.

Serbest hareket eden piyasa güçlerinin 'ekonomik' göçmenlerin gittikçe artan hareketliliğine muazzam katkıları inkâr edilemez. Fakat bölgesel hükümetler bile zaman zaman, isteksizce de olsa, bunlarla işbirliğine razı olmaktadırlar. Her iki güç birlikte, içlerinden en az birinin politik kazanç uğruna, teoride olmaktan çok pratikte durdurulmayı tercih ettiği süreçler için uygundur. Saskia Sassen'in yürüt-

tüğü bir araştırmaya göre, sözcüleri ne söylerlerse söylesin, yerel hükümetler kadar, ülke yasalarının dışında olan unsurların eylemleri de bir bütün olarak göçü azaltmaktan çok arttırmaktadır.[12] Geleneksel yerel ticaretin yok olmasından sonra, gelirlerini ve bunu yeniden elde etme umutlarını yitiren insanlar insan kaçakçılığı ile uğraşan suç örgütleri için kolay av haline geldiler. 1990'lı yıllarda suç örgütleri yasadışı göçten yılda yaklaşık 3,5 milyar dolar kazandılar. Hükümetlerin bunlara üstü örtülü yardım etmeleri de duyulmamış bir şey değildi. Örneğin Filipinler Hükümeti, bütçesini denkleştirmeye ve hükümet borçlarının bir kısmını işgücü fazlasını ihraç ederek karşılamaya çalışırken, ABD ve Japonya, teklif edilen ücretlerle çalışmayı kabul etme konusunda yerel işçi sıkıntısı çektiğinde, yerli işgücü kıtlığı çektikleri iş alanları için, yabancı işçilerin (bir başka deyişle genel olarak yerli halktan daha az talepleri olan insanların) girişlerine izin veren yasalar çıkardılar.

Bu baskıların ortak sonucu, etnik diasporaların küresel boyutta büyümesi oldu; genel olarak, ekonomik büyüme ve kriz dönemleri insanların değişime en çok açık oldukları zamanlardır ve bu sorunların yaşandığı her bir dönem, ardında getirildikleri ülkelere bağlanmaya çalışan göçmen toplulukları bırakır. Son gelenler yükselişi takip ederek ilerlemek isteseler bile, gelişlerinde çok fazla sorun çıkarmamış olan göç yasalarının aynı derecede kolaylaştırıcı olmaması ile karşılaşacaklardır. Göçmenler için pratikte geldikleri ülkede bir başka 'etnik azınlık' olmayı kabul etmekten başka çare yoktur; yerliler için ise ömürlerinin geri kalanını di-

---

12 Saskia Sassen, 'The excesses of globalisation and the femisiation of survival', *Parallax* 7 (1) (Ocak 2001): 100-1.

asporalarla kuşatılmış şekilde geçirmeye hazırlanmaktan başka bir şey kalmaz. Her ikisinden de üzerinde kontrol güçlerinin olmadığı bu nahoş gerçekliklerle başa çıkmanın yollarını bulmaları beklenir.

Geoff Dench, İngiltere'deki diasporalar üzerine yaptığı ayrıntılı çalışmasının sonunda şunları söyler:

> İngiltere'de birçok insan... etnik azınlıkları kaderleri ve sadakatleri İngiliz halkından farklı olan yabancılar olarak görür ve İngiltere'deki bağımlı ve değersiz duruşlarını söylemeye gerek yok. Nerede bir çıkar çatışması olsa, toplumsal sempati, doğruluğu kabul edilmiş şekilde bunların aleyhine döner...[13]

Bu genellemeler sadece İngiltere için ve Dench'in çalışmasının konusu olan sadece tek bir etnik azınlık için (Maltalılar) geçerli değildir. Benzer eğilimler bu tür diasporaların olduğu tüm ülkelerde görülür, yani dünyanın her yerinde. 'Etnik olarak yabancı' toplulukların birbirleri arasındaki yakınlıkları, yerel nüfus arasında kabilesel duyguların salınmasına neden olur ve bu duyguların ima ettiği stratejilerin amacı 'yabancı unsurların' getto zihniyeti ile zorunlu izolasyonudur. Bununla birlikte dışarıdan gelen toplulukların savunma dürtüleri, yabancılaşma ve kendi çevrelerine kapanma eğilimleri güçlenir. Baskılar ve dürtülerin böyle karşılıklı olarak birbirini beslemesi, Gregory Bateson'un tarif ettiği, kendi kendini harekete geçiren ve kendini pekiştiren 'ayrılıkçı zincirin' tüm özelliklerini taşır ve bunu durdurmak

---

13 Geoff Dench, *Maltese in London: A Case Study in the Erosion of Ethnic Consciousness*, Routledge & Kegan Paul, 1975, s. 158–9.

her zaman zordur. Her iki tarafta da bölünmeye ve ayrılmaya yönelik eğilim, tartışmalar ve tutkular eklenerek artar.

Her ne kadar ilişkilerin bu durumundan duyulan üzüntü birçok liberal düşünceli ve etkin organlar tarafından dile getirilse de, hiçbir politikacı, karşılıklı olarak birbirini teşvik eden bu ayrılıkçı baskıların kaynaklarını ortadan kaldırmayı ciddi olarak ele almak şöyle dursun, bunların neden olduğu paradoksal duruma samimi olarak bir son vermek isteğiyle öne çıkmamaktadır. Diğer taraftan, diğer birçok önemli güç her iki taraftan barikatların yükselmesi ve bunların oluşması için komplo kurmakta ve şiddet unsurlarının yerleştirilmesi için sinsice, bazen de istemeden ve farkında olmadan işbirliği yapmaktadır.

Her şeyden önce, her çağda, çeşitli kin, öfke ve memnuniyetsizliklerin bir araya gelip yoğunlaştığı bir tehdit hissettiklerinde yöneticilerin hemen başvurdukları 'böl ve yönet' anlayışı vardır. Keşke haksızlığa uğramışların hepsinin şüphe içinde diğer talihsizlerin de aynı şeyi yapmış olmalarına bakarak, kendi karşılaştıkları özel baskı türleriyle ayrı ayrı, tek tek mücadele ettiğinden emin olmak için, haksızlığa uğramış olanların şüphe ve protestolarının tek bir kanala akmasını önlemek mümkün olsaydı. O zaman duyguların akışını başka bir çıkışa yöneltmek, kabileler arası ya da toplumlar arası kalabalık çekişmelerin protestosunun enerjisini durdurmak ve bitirmek mümkün olurdu. Kanun muhafızları, tarafsız arabulucu cübbesi giyerek, grup çıkarlarını barıştıran avukatlar, barışçıl birlikte varoluş sözleri söyleyen vaiz ve düşmanlıkları ile ölümcül savaşları durdurmaya adanmış kişiler rolü üstlenebilirlerdi. Bu arada, şiddeti kaçınılmaz kılan koşulları doğuran orijinal rolleri de ortadan

kalkar, sessizce yok olurdu. Richard Rorty bu kadim stratejinin günümüzdeki kullanımı için bir 'koyu tanım' (Clifford Geertz'in ifadesi) yapar:

> Amaç işçilerin dikkatini başka bir yere çekmektir. Amerikalıların en alttaki yüzde yetmiş beşi ve dünya nüfusunun en alttaki yüzde doksan beşi etnik ve dinsel düşmanlıkla ve cinsel ahlakla ilgili tartışmalarla meşgul. Eğer işçiler, medyanın yarattığı zaman zaman çıkan kısa ve kanlı savaşlar gibi sahte olaylar sayesinde kendi sorunlarından uzaklaştırılabilirlerse, süper zenginlerin korkacakları bir şey kalmaz.[14]

Eğer yoksullar yoksullarla kavgaya tutuşurlarsa, zenginlerin sevinçle ellerini ovuşturmak için pek çok iyi nedeni olur. Bu, geçmişte de 'böl ve yönet prensibi'nin başarılı ve etkili bir şekilde uygulandığı her zaman olduğu gibi, sadece onların çektikleri sıkıntıların sorumlularına yönelmeleri tehlikesini süresiz olarak başka yöne çevirmekle kalmaz. Bugün bundan keyif duymak için küresel güç ortamının yeni karakteri tarafından günümüze özgü olarak uygun hale getirilmiş yeni nedenler de var. Günümüzde küresel güçler, hızlı hareket edebilme yetenekleri sayesinde bir tür uzaklaşma ve sorumluluk almama stratejisi kullanırlar. Ayrıca onlar, en sıkı ağlardan bile yerel otoriteleri uyarmadan ve çaba harcamadan sıyrılarak, anlaşma sağlamaya çalışma, yaraları sarma ve enkazı kaldırma gibi sevimsiz işleri savaşmakta olan yerel gruplara bırakırlar.

---

14 Richard Rorty, *Achieving our Country: Leftist Thought in 20'th Century America*, Harvard University Press, 1998, s. 88.

Elitlerin gezegen boyunca 'akış alanında' (Manuel Castells'in tarifiyle küresel elitlerin yaşamlarının tescil edildiği dünya) kolayca hareket edebilmeleri, büyük oranda 'yerel olanların' (ya da tam aksine 'yerellik alanına' sabitlenmiş insanlar) dayanışma içinde davranma isteklerinin ve yeteneklerinin olmaması sayesindedir. Yerel halkın ilişkileri ne kadar uyumsuz ve dağınık olursa, savaşan grupların sayısının yanı sıra, güçleri ve komşuları olan kendileri kadar zayıf rakipleri ile savaşma arzuları o oranda artar, birleşme ve aynı safta bulunma şansları ise azalır. Birbirlerine misilleme yapmayı ertelemek için güçlerini birleştirme olasılıkları ise çok daha azdır: bir diğeri sermaye kaçışı, yani çalışma alanlarının kapanması ve geçim şartlarının yok olmasıdır.

Sıklıkla kabul edilen görüşün aksine, dünya çapında ekonomik güçlerle yarışabilecek politik yapıların bulunmamasının nedeni sadece bunların nispeten geç gelişmiş olmaları değildir. Mevcut politik kurumların henüz küresel boyutta yeni, demokratik metotla denetlenen kısıtlamalar ve karşı ağırlıklar sistemi ile birleşmeye ya da katılmaya zaman bulamamış olmaları gerçekliği ile ilgili değildir. Tam aksine kamusal zemini topluluklar arası çatışmayla suçlayarak ortadan kaldırmak, yeni küresel güç hiyerarşisinin sorumluluk almama stratejisi için tam da istediği politik altyapıdır. 'Akış alanı'nda oluşan hiyerarşinin en üstündeki bu küresel güçler, açıkça ya da gizlice, fakat her zaman dikkatli ve titizlikle, buna imkân bulabildikleri sürece, bir sahne uyumsuzluğu ve oyunculara tahsis edilen alanın uyumsuzluğunu geliştirirler. Küresel düzenin yöneticileri endişelenecek bir şey olmaması için bitmez tükenmez bir servete ve yerel kargaşaya ihtiyaç duyarlar.

Rotry'den yaptığım alıntıda onun süper zenginlerin korkacakları bir şey olmaması ile ilgili, etnik ve dinsel düşmanlığın yanı sıra, bir başka faktör olarak 'cinsel ahlak tartışmalarından' bahsetmesini atlamıştım. Bu, Rotry'e göre tüm eşitsizliklerin ve adaletsizliklerin en derin kaynağı olan maddi yoksulluğu toplumsal endişeler listesinden çıkarmakla suçlanan 'kültürel sola' Amerikan toplumunda son derece yaygın olan kültürel kalıpları kırma mücadelesindeki yararlılıkları için bir göndermeydi. Rotry'e göre kültürel solun suçu, maddi güçlüğü dezavantajlı azınlıkların farklı gruplarının karşılıklı olarak birbirlerinin farklılıklarını işaret etmeleri ve yaşam tarzı farklılıklarını tartışma konusu yapmalarıyla aynı kefeye koymaktır. Rotry, Amerikan kültürel solunu eşitsizliğin tüm yönlerini sanki bir kültürel farklılık meselesi ve son tahlilde insanların nihai olarak insan hakları ve ahlaki hoşgörü talebi ile korunan farklı tercihlerinin belirtileri ve sonuçları olarak düşündükleri için; tüm farklılıkları sadece farklı olma nitelikleri yüzünden takdir edilmeye ve korunmaya değer kabul ettikleri için ve eğer günlük yaşam standartlarının daha yüksek düzeye yükseltilmesi için farklılıkların uzlaştırılması hedefleniyorsa farklılığın faydalarının tartışılmasının ciddi, dürüstçe ve karşılıklı saygı ile bile yapılsa, önlenmesi hatta yasaklanması gerektiğini düşündükleri için eleştirir.

Jonathan Friedman, Rotry'nin eleştirdiği düşünceleri paylaşan entelektüelleri 'modernizmi olmayan modernler' olarak adlandırır. Başka bir ifadeyle onlar, saygıdeğer modern geleneğe uyum sağlamış, statükonun ihlalinin ve güncel gerçeklerin yeniden şekillendirilmesinin ezeli hayranları, fakat modernizmin prensiplerine uyum sağlamamış, bu

ihlallerin ve yeniden şekillendirmenin neden olabileceği (ya da olması gereken) sonuçlar hakkında bir hedefi olmayan ve modernizmin doğasını sorgulamayı peşin olarak saf dışı bırakmış kimselerdir. 'Modernizmi olmayan modernler' arasında böylesine moda olan 'çokkültürlülük' felsefesi sonuçlarına bakıldığında kendi ilan ettiği değer olan kültürlerin uyum içinde (keyifle) bir arada yaşamaları ilkesini kendisi inkâr eder. Bu felsefe isteyerek ya da istemeyerek, bilerek ya da bilmeyerek, günümüzde sosyal değişimi etkinleştirmesi beklenen güçlerin kronik kırılganlığını yavaşlatmak ya da toptan ortadan kaldırmak için tek yol olan ciddi çokkültürlü diyaloga yönelik tüm girişimleri çok daha zorlaştırarak, ayrılıkçı, dolayısıyla düşmanca eğilimleri destekler.

Rorty ve Friedman'ın eleştirdiği bu eğilimlerin yaygınlığı şaşırtıcı değildir. Günümüz entelektüel seçkinlerinin ulus oluşturma döneminde kendilerine yüklenmiş olan eğiticilik, önderlik ve öğretmenlik rollerini reddederek, küresel elitlerin iş dünyasındaki örneklerinin rollerine öykünerek uzaklaşma, geride bırakma ve sorumluluk almama eğilimleri göz önüne alındığında bu tür bakış açılarının yaygınlaşması son derece normal görülür. Günümüzdeki entelektüellerin büyük çoğunluğu kendileri için daha fazla boşluk istiyor ve arıyorlar. 'Ötekilerin' varlığına ilgisiz kalmak yerine, onların ilişkilerinin içinde yer almak bu boşluğu genişletmek yerine daraltır. Bu durum, sıkıcı ve yoğun çaba gerektiren uğraşlara girmeyi gerektirir, hareket özgürlüğünü kısıtlar ve kişinin kendi çıkarlarını kaderin cilvelerine bırakır, dolayısıyla ilgili herkes için mantıksız ve hiç istenmeyen bir adım olur.

Farklılıklara karşı yeni bir ilgisizlik, teoride kendisini kültürel çoğulculuğun onaylanması olarak gösterir. Bu, teori

ile biçimlendirilen ve desteklenen politik pratik 'çokkültürlülük' kavramı ile tanımlanır. Anlaşılan bu liberal hoşgörü, toplumların bağımsızlık ve seçilmiş (ya da miras alınmış) kimliklerinin kamusal alanda tanınması ön kabulünden esinlenmiştir. Fakat gerçekte bu, sosyal açıdan muhafazakâr bir güç olarak etki eder. Bunun başarısı genel kabul görme olasılığı olmayan sosyal eşitsizliğin kılık değiştirerek 'kültürel farklılık' şeklinde, bir başka deyişle, evrensel kabul gören ve dikkatle yayılması gereken bir olgu olarak görülmesidir. Bu dilbilimsel hile ile yoksulluğun ahlaki çirkinliği sihirli bir şekilde sanki bir perinin değneği ile dokunmuşçasına kültürel farklılıkların estetik bir onayına dönüşür. Her türlü tanınma mücadelesinin yeniden dağıtım uygulamalarıyla desteklenmediği sürece başarısızlığa mahkûm olduğu gerçeği burada gözden kaybolur. Kültürel farklılıklara saygı duyulması gerekliliği, kendi yetersizlikleri yüzünden bağımsızlıklarından mahrum olmuş ve 'kendi' seçimlerinin başka, daha büyük güçler tarafından belirlenmesine mahkûm olmuş, birçok topluma çok az rahatlık getirir.

Alain Touraine, kültürel seçeneklerin zenginlikleri arasında sınırsız seçme özgürlüğüne saygı fikrinden doğan 'çokkültürlülük' kavramının (doğrudan değilse de en azından sonuçları açısından), tamamen farklı bir kavram olan 'çok toplumluluk' kavramından ayırt edilmesi gerektiğini savunur.[15] Eğer birinci kavram, kişinin hayat tarzını ve bağlılık duyacağı şeyler için referans noktalarını seçme hakkına saygı duymayı gerektiriyorsa, ikinci kavram tam aksine bireyin bağlılığının öncelikle, kökeninin hangi topluluğa da-

15 Alain Touraine, 'Faux et vrais Problèmes', in Michel Wieviorka, ed., *Une société fromenté, Le multiculturalisme en débat*, La Dcouverte, 1997.

yandığı gerçeğine dayanarak cevaplanması gereken önemli bir sorudur. Bu gerçeklik, yaşam değerlerinin ve yaşam tarzının tartışılmasını gereksiz kılar. Bu iki eğilimi çokkültürlülük sembolüyle birleştirmek yanıltıcı olur ve sıkça görüldüğü gibi insanların bir arada ve işbirliği içinde var olmalarına yönelik potansiyel zararlar içerir.

Bu iki kavram arasındaki karışıklık devam ettiği sürece 'çokkültürlülük' kavramı olumsuz (vahşi, denetimsiz) küreselleşmenin işine yarar. Bu sayede, küresel güçler toplum içinde ve toplumlar arası eşitsizliklere neden olan eylemlerinin tahrip edici sonuçlarının bedelini ödemekten kurtulur. Bir zamanlar yaygın olan, sosyal imkânsızlıkları dezavantajlı ırkın doğuştan getirdiği kalitesizlik ile açıklayan, imkânları kısıtlı insanları küçümseyen kibirli gelenek, 'politik olarak doğru' yorumla değiştirilerek apaçık bir şekilde adaletsiz olan yaşam koşullarının, her topluluğun tartışmasız hakkı olan farklı yaşam tarzı seçimlerinin bir sonucu olduğunu savundu. Yeni kültürcülük, kendisinden önceki ırkçılık gibi ahlaki bilinci bastırarak insanlar arasındaki eşitsizliği insanların müdahale edebilme yeteneklerini aşan ya da kültürel değerlere duyulan saygıdan dolayı, müdahale edilmemesi gereken bir durum olarak kabul eder.

Burada eşitsizlik konusunda ırkçı yorumla tipik modern bir proje olan 'mükemmel sosyal düzen' arasındaki açık benzerliği ekleyelim: bir düzen yaratmak doğası gereği seçici bir faaliyettir ve doğru insani standartları yakalayamayan 'düşük ırkların' mükemmele yakın bir düzen içinde yer bulamayacaklarını kabul etmek gerekir. Yeni kültürel yorumun görünümü ve popülaritesi diğer taraftan 'mükemmel bir toplum' isteyen modern arayıştan vazgeçmekle

de ilişkilidir. Sosyal düzenin kökten yenilenmesine yönelik beklentinin olmadığı bir durumda, açıkça her insan topluluğunun gerçekliğin akışkan yapıları içindeki yerini kendi başına bulmak ve seçimlerinin sonuçlarına katlanmak zorunda olduğu sonucu çıkar. Kültürel yorum, kendisinden önceki gibi, sosyal eşitsizliğin büyük oranda kendi kendini tamamlayan bir olgu olduğunu sessizce görmezden gelir ve eşitsizlikten doğan sosyal bölünmeleri özgür seçimin önünde engel değil, onun bir sonucu olarak görür. Çünkü temsil etmek, onun temel dayanak noktalarından biridir.

Bu belirsiz dönemlerde hangi yönde ilerleneceği ve hangi değerlerin savunulacağı sorulduğunda, eğitimli, etkin ve politik olarak öne çıkan kişilerin büyük çoğunlukla 'çokkültürlülük' cevabını verdikleri görülür. Bu cevap 'politik doğruluğun' genel kuralı derecesine yükseltilir ve dahası dayanağa ya da ispata ihtiyaç duyulmadan doğruluğu kabul edilmiş bir önerme, daha ileri politik çizgi seçimlerinin kendine özgü önsözü, yol gösteren bir köşe taşı olur, bir başka deyişle onun sayesinde sahip olduğumuz bilgidir fakat kendisi nadiren düşüncelerimize konu olur.

Çokkültürlülüğü, diasporalar dünyasını etkileyen sorunlara çözüm olarak gören, modern entelektüellerin günümüzdeki versiyonu ya da mutasyona uğramış halleri olan eğitimli sınıflara gelince, tutumları şöyle özetlenebilir: "Üzgünüz, fakat kendi kendinizi içine attığınız bu bataklıktan sizi kurtaramayız." İnsanoğlunun bir arada varoluşunun anlamı ve doğru biçimleri hakkındaki tartışmalarda olduğu gibi, değerler dünyasında da kaosun hüküm sürdüğü doğrudur, fakat bu Gordion düğümünü kendiniz kendi aklınızla çözmelisiniz ve kendi sorumluluğunuzu taşımalısınız. Eğer

hoşunuza gitmeyecek bir sonuç ortaya çıkarsa sadece kendi kendinizi suçlayabilirsiniz. Bu kakafoni içinde hiçbir melodinin uyum içinde söylenemeyeceği açıktır, eğer diğerleri arasından hangi melodinin söylenmeye değer olduğunu ya da bunu nasıl bulabileceğinizi bilmiyorsanız, kendi seçtiğiniz, hatta eğer yapabilirseniz kendi bestelediğiniz melodiyi söylemekten başka şansınız yoktur. Mevcut kakafoni, zaten yeterince sağır edici boyuttadır. Fazladan bir melodi daha hiçbir şeyi değiştirmez.

Russel Jackoby, 'çokkültürlülüğün' amentüsünü incelediği etkileyici analizine *Ütopyanın Sonu* adını vermiştir.[16] Bu başlık bir mesaj içermektedir: günümüzün eğitimli sınıflarının insanlık için arzu edilen koşullar hakkında söyleyebilecekleri bir şey yoktur ya da çok az şeyleri vardır. Bu yüzden çokkültürlülüğe sığınmaya çalışıyorlar, yani 'ideolojinin sonu ideolojisi'ne.

Statükoya karşı dikilmek cesaret ister, statükoyu destekleyen güçlerin dehşet verici azametini göze almak gerekir, fakat cesaret bir zamanlar hüner gösterileriyle ya da sözünü esirgemez korkusuzluklarıyla bilinen entelektüellerin, uzmanlar, akademik gurular ve medya ünlüleri olarak üstlendikleri yeni rolleri ve makamları uğruna kaybettikleri bir niteliktir. *Aydınların ihanetinin* (la trahison des clercs) bu modern versiyonunun eğitimli sınıfların insan ilişkilerinde aktif rol almak ve ortak sorumluluk üstlenmekten birdenbire vazgeçmeleri bilmecesine tatminkâr bir cevap olduğunu görmek cezbedicidir.

---

16 Bkz. Russell Jacoby, *The End of Utopia: Politics and Culture in an Age of Apathy*, Basic Books, 1999.

Ancak bu cazibeye direnmeliyiz. İş dünyası ve sınıf çıkarları dışındaki tüm konulara ilgisizliğin arkasındaki gizli nedenler, eğitimli seçkinlerin gerçek ya da isnat edilen korkaklıkları ya da kişisel rahatlıklarını tercih etmelerinden daha önemlidir. Eğitimli sınıflar ne önceden ne de şimdi bu hatalarında yalnız değildir. Şimdi durdukları yere gelirken önemli yol arkadaşları vardı. Büyüyen bölgeler üstü ekonomik güçlerin yanı sıra, mensuplarına ürünlerin kalitesinden ve miktarından sorumlu üreticiler rolü yerine, çok daha güçlü ve çok daha tek taraflı olarak bu ürünlerin, hızla bireyselleşen bir dünyada, bireyleri toplumsal sorunlarla başa çıkabilmek için kendi yollarını bulmaya zorlayan toplumlar arasında tüketicileri (ekmeğin boyutundan çok kendilerine düşen dilimin büyüklüğüne önem veren tüketiciler) rolünü yükleyenler. Bu yolculukta modern entelektüellerin torunları yol arkadaşlarının başına gelenlere benzeyen bir değişime uğramıştır.

4

Diasporalar Dünyasında Kültür

Modern 'eğitimli sınıflar' (bu sınıflar, entelektüeller *avant la lettere*, milli değerleri dile getiren, onları öğreten ve savunan bir misyon etrafında birleşmiş bir tabaka olarak 'aydınlar' kavramı etrafında yirminci yüzyılın şafağına kadar bir sınıf olarak oluşmamışlardı) misyon sahibi insanlar kategorisinden oluşmuştur. Bu belirlenmiş misyon farklı şekillerde formüle edilmiştir, fakat en genel anlamda bu misyon, onlara, Aydınlanma çağında verilmiştir. Onlar da üstlendikleri bu, 'kökünden uzaklaştırılmış' olanı 'tekrar yeşertme' rolünü (yahut, sosyologlar tarafından bugünlerde favori olan terminolojiyle, 'dışlananları' 'içererek' yani 'sosyal içerim' yoluyla yenilenme) halen aktif, belki de yararlı biçimde devam ettirmişlerdir. Burada iki görev söz konusudur.

İlk görev, eski rejimin ('eski düzen' daha sonra 'premodern' olarak isimlendirildi) durdurulamaz çözülüşü ve körelmesi zamanında aydınlanma filozofları tarafından 'aydınlatma' yahut halkı 'yetiştirme' şeklinde formüle edilmiştir. Buradaki amaç, yönünü kaybetmiş, korkutulmuş ve kişilikleri kaybolmuş halkların, vahşice, tekdüze kominal yaşam rutininde devam eden yaşantılarını, planlı ve umulan bir modernizasyon dönüşümünden ziyade, düzensiz ve beklenmedik şekilde kopartıp modern bir ulusun ve modern bir devletin üyesine dönüştürmekti. Kültür ve aydınlanmanın amacı, adım adım fakat amansızca, pragmatik değerini kaybeden yahut hızlı bir şekilde kullanımdan kalkan modern çağın şafağındaki geleneksel toplumların şimdiye kadar empoze ettikleri, beşikten mezara, ömür boyu sabit yaşam yerine yeni

referans noktalarıyla esnek ve uyarlanabilir standartlarla donanmış 'yeni bir insan' meydana getirmekti. Aydınlanmanın öncülerine göre, gelenekte yerleşmiş bu ilkel yaşam kuralları, yeni durumlara yardımcı olmaktan ziyade bir engel haline gelmiştir. Bu kurallar, artık geçmişte kalmış ve diğer koşullarda çok da önemli olmayan, fakat kendiliğinden oluşmuş ama değişime kapalı, yozlaşmış, aşınmış bir toplumda insanların yaşamasına yardımcı olmuştur: fakat şimdi bu kurallar 'batıl inançlara' ve 'kocakarı hikayelerine' dönüşmüş, insan potansiyelinin gelişmesi ve bütünüyle gerçekleşmesi yolunda bir zorluk ve temel engel haline gelmiştir. Bu nedenle, toplumsal koşulları, rasyonel olarak dizayn etmek ve nedensellik prensibine göre biçimlendirmek için, eğitim ve sosyal reform yoluyla hurafelerin ve eski inançların boyunduruğundan toplumu kurtarmak, öncelikli ve başta gelen gereklilikti.

Helvetius mağrur bir ifadeyle 'eğitim her şeyi başarabilir' der. Diğer taraftan Holbach da buna, aydınlanma politikalarının her vatandaşa doğuştan kendisine bir sosyal statü verilmesine olanak sağladığını ekler. İyi örgütlenmiş bir toplumda, ikinci iddiadan hareketle, krallardan köylülere kadar her sınıf, kendine özgü belli bir mutluluğa sahip olacaktır. Bu oldukça genelleştirilmiş beyanlar, daha pratik şekilde, düzenin sağlanması ve uygulanmasının eğitimcilerin temel görevi olduğunu ileri süren Fransız İhtilali kanun yapıcıları tarafından verilmiştir. Onlar, herkes için eşit olarak uygulanacak, vatandaşın durumunu tüm detayıyla belirten ve gereklerinin yerine getirilmesini sağlayacak eğitimciler tarafından dikkatli bir şekilde, sürekli olarak denetlenecek bir sistem istediler.[17]

---

17 Bkz. Bronislaw Baczko, ed., *Une Èducation pour la Démocratie -Demokrasi Eğitimi*, Garnier Frères, 1982, s. 377 vd.

Eğitimcilerin görevi 'kültürdür'. Terim orijinalinde tarım (agriculture) -Fransızcadaki *culture* kavramı ve onunla eşzamanlı olarak girmiş olan Almancadaki *bildung* ve İngilizcedeki *refinement* kelimeleri de aynı anlamdadır- kelimesinden türetilen yetiştirme (cultivation) anlamındadır. Her ne kadar terimin metaforik kökeni farklı olsa da, 'kültür'le temel amaç yakalanmıştır. İnsan yetiştirmek... Konuyu Philippe Beneton'un yeni ürettiği terimleri[18] kullanarak yaptığı etraflı çalışmasıyla sonuçlandırırsak, başlangıç itibariyle 'kültür' düşüncesi üç özellik etrafında sınıflandırılabilir: optimizm, yani insanın doğasındaki değişim potansiyeline olan inancın sınırsız olması; üniversalizm, yani insan doğası ve potansiyelinin kendi taleplerini karşılayabileceği düşüncesinin bütün milletler, mekanlar ve zamanlar için aynı derecede geçerli olduğu varsayımı; ve son olarak da Avrupa-merkezcilik (eurosentrizm), yani Avrupa'da ortaya çıkan, orada politik ve toplumsal kurumlarda yasa koyucular tarafından tanımlanan, bireysel ve toplumsal yaşamın yöntemi ve modeli olarak kabul edilen fikirlerin doğru ve haklı olduğu düşüncesi.

Kültür hangi anlamda olursa olsun özünde Avrupalılaşma olarak tanımlanmıştır.

Aslında ilkiyle oldukça bağlantılı olan eğitimli sınıflara verilen ikinci görev ise, yasa koyucular tarafından üstlenilen zorluklara önemli bir katkıdan oluşur: yani yeni bir yaşam tarzı oluşturarak, geleneğin prangasından yeni kurtulmuş fakat henüz yeni rutine ve disiplinli rejime alışmamış, anlık 'düzensiz' (amorphous) kalabalıklara bir şekil verecek yeni, sağlam yapılar planlamak ve inşa etmek; başka bir ifadeyle

---

18 Bkz. Fhilippe Bénéton, *Histoire de mots -kültür ve medeniyet,* Presses de Sciences Po, 1975, s. 23 vd.

bir 'toplumsal düzen' sağlamak ya da 'toplumu bir düzene sokmak'.

İkinci görev, birincisi gibi, modern devrimin temel projesinden ortaya çıkmıştır, ulus ve devletin eşzamanlı kurulması: yerel toplulukların nispeten gevşek büyüklükleri yerine çeşitli lehçeler, gelenekler ve tarihlere sahip, ancak yeni, bütünüyle entegre olmuş ve sıkıca kaynaşmış ulus-devletin 'muhayyel toplum'unu (imagined society) getirmek. Her iki görev, bütün yeni ulus-devlet iktidarlarının ekonomik, politik hatta manevi olarak bir birleşimine ve insanlarının maddi ve manevi bütünleştirilip yeniden biçimlendirilmesi hedefine bağlıdır. Devam eden dönüşümün asıl amacı ve temel konusu da budur. Modern bir ulusun inşası, bir bölgeye, komşuya yahut birliğe eski sorumluluklarla bağlı bireylerin, yeni kurulan yapıya ve bunun kanunlarına vatandaşlık ödevleriyle bağlanacak şekilde değiştirilmesine bağlıdır. Yeni görevin uygulanması ve kontrolü, şimdilerde modası geçmiş olduğu düşünülen eski görevin tersine, kendiliğinden, içgüdüleriyle hareket eden ve yenilenmenin kendi kendini iten mekanizmasına emanet edilemezdi; aksine dikkatle ve kesin olarak dizayn edilmeye ve tüm halkı tek bir biçime sokacak organize bir eğitim süreciyle hayata geçirilmeye ihtiyacı vardı. Bu modern düzenin inşası ve idaresi yöneticiler, denetçiler ve eğitimciler gerektirdi. Ulus ve devletin inşa dönemi, yönetilenler ile yönetimin ortak, günlük ve doğrudan katılımını gerektirdi.

Günümüzde değişim açısından, sorumluluk alınmayan bir döneme giriyoruz. Ana hedefi bir yönetimin altındakileri denetim, anlık gözlem ve gerektiğinde müdahale olan hakimiyetin panoptik modeli, Avrupa ve modern dünyanın diğer birçok yerinde hızlı bir şekilde tasfiye ediliyor. Hakim yapılar

tarafından kendi kendini denetleme ve kontrol etme imkanı sağlayan, başarılı yönetim açısından uygunluğu kanıtlanmış bir metot (sistematik işlev) hem daha az maliyetlidir hem de tahakküm eksenli metotları terk ettirip onları artık marjinal hale getirmektedir. Yani artık yürüyüş kolları, hızlı giden kalabalıklara yol vermektedir.

Yürüyüş kollarının aksine kalabalıklar, çavuşlara ya da onbaşılara ihtiyaç duymazlar; kalabalıklar yollarını rütbelilerin günlük emir ve müdahaleleri olmadan bulurlar. Kimse kalabalıkları çiçekli meralara yönlendiremez; kimse kalabalık üyelerini kontrol altında tutmaya güç yetiremez, onlara vaaz veremez, güç ve tehditle onları yönlendiremez yahut belli bir rotada tutamaz. Her kim bir arı sürüsünü istediği bir rotada tutmak istiyorsa, tek tek her arıya sondaj yapmaktansa kırlardaki çiçeklere yönelmesi en iyi yoldur.

Önceki bölümde ifade ettiğimiz çokkültürlülük yanlılarının 'ideolojinin sonu ideolojisi' *katılımsızlığın hakimiyeti* ve *insanların talep ve beklentilerinin etkisi altındaki düzen* denebilecek durumun çifte etkisi altında şekillenen 'kalabalıkvari' insanlık şartlarına yönelik, 'kültür inşacıları' olarak tasvir edilen çevrelerin niyetleri ve ruh hallerinin en iyi yorumudur. Daha önce belirttiğimiz gibi 'çokkültürlülük' bu yeni realiteler ile eğitimli sınıfların ('kültür inşacıları', ki bu iş birileri tarafından meslek addedilirken ama aslında pratikte onlar için görevdir) mekan, rol ve görevleriyle uyumlu olma yollarından biridir. O, realiteye uyumun bir manifestosudur. Biz de sorgulamayarak ve zarar vermeden işlerin kendi yolunda gidişatına (halka, onların seçimlerine ve bu seçimlerinin sonucu olarak onların kaderlerine) izin vererek 'onların yolundan gidip' yeni realitelere boyun eğiyoruz. Bu

durum aynı zamanda, ana stratejisi karışmama ve mesafeli durma ile, bol miktarda seçenek ve imkânlara ulaşma fırsatı sunarak oluşturulan düzenleyici normlar ve bütünleştirici modeller olan bir iktidar dünyasının aynadaki görünüşüdür. Bu gerçekler, sorgulanmadığı ve olduğu gibi kabul edilmesi tek kaçınılmaz seçenek olduğu sürece, bireyin kendi yaşamı için sadece onları model haline getirmesiyle artık katlanılabilir hale gelmiştir.

Kültür inşacıları bu düşünceleri ve kültürel önermeleri kabul edenler ile karşı olanların yeni dünya görüşü içinde, toplum kendini geç orta çağda Fransiskan Dini Düzeni (özellikle onun gruplarından biri olan *fratricelli* veya 'küçük kardeşler') yahut nominalistlerde (özellikle Oklahamalı William) görülen bir tanrı formunda sunar. Michael Allen Gillespie'ye göre, bu Fransiskan-nominalist Tanrı, doğası, aklı ve iyi ile kötü karşısındaki kayıtsızlığıyla 'kaprisli, gücünden korkulan, bilinemez, kesin olarak özellikleri belirlenemezdir.[19] Bunların yanında O, ısrarla insan anlayışının ve pratik eylemlerinin ötesinde bir yerde durur. Tanrı'ya yönelik, O'na yapılan her türlü baskı uygulama çabası başarısızlığa mahkûmdur. Tanrı'yı insani dertleri dinlemeye zorlamak sadece beyhude olmakla kalmaz bunu yapmaya çalışanları da küfre sokar. Böylece onlar sapkın, günahkâr ve küstah da olmuş olurlar. Artık onlar rezil oldukları kadar da akıl erdirilemez bir hal almışlardır. Leszek Kalkowski'nin daha sonra vurguladığı gibi, Tanrı insan ırkı için hiçbir şey borçlu değildi. İnsanı yaratıp iki ayağının üzerine yerleştirdiğinde, Tanrı ona kendi yolunu bulmasını ve onu takip etmesini emretti; böylece O,

---

19 Michael Allen Gillespie, 'The theological origins of modernity', *Critical Review* 13 (1–2) (1999): 1–30.

niyetini ve görevini yerine getirdi ve artık günlük insani işlerin ufak ayrıntılarını takip etmekten kendini uzak tutabildi. Rönesans'ın cüretkâr emellerini derleyen Giovanni Pico della Mirandola, insan onuruyla ilgili bir konuşmasında, insanların günlük hayatını yönetmek ve onların işlerini takip etmekten Tanrı'nın çekilmesi gerçeğini makul bir şekilde özetleyerek bunun altını çizmiştir. Tanrı, der Mirandola, insanı

> belirsiz fıtratta bir varlık olarak yarattı ve onu evreninin ortasına yerleştirdi, ona şunu söyledi: 'Ne (sana ait belirli bir yer) kurulu bir yer ne de sadece sana ait bir form, yahut hiçbir özel fonksiyon vermedik, Ey Adem, bundan dolayı arzu ve kararına göre hangi mekan, hangi form ve hangi fonksiyon istersen istediğine sahip olabilir ve yapabilirsin… sen, hiçbir limitle sınırlandırılmadın, kendin için kendi fıtratını (doğanı) belirle…'[20]

Günümüzde, hayatın zorluklarıyla yüzleşip onlarla tek başına mücadele edecek kişisel donanımla yetiştirilmiş ve bu kendinde vehmettiği insani seçeneklerden ve yönettiği insan davranışlarından da kolaylıkla vazgeçebilecek bireylerle oluşturulan bir toplumsal dönüş gerçekleşmiştir (bu toplumda modern ruhla birlikte ortaya çıkan gizemli ve bilinemez 'muhayyel varlık' olan insan, Tanrı'nın, insan ilişkilerinin yöneticisi ve denetleyicisi olma rolünü değiştirdi).

Peter Drucker, kapitalizmin 'akışkan modern' çağının çocuğu olan Oklahama'lı William ile Pico della Mirandola'yı ve yeni çağın prensiplerini kısa fakat empatik bir nükte (*bon mot)* ile özetler: bir daha asla toplumsal kurtuluş olmayacaktır. Şimdi her birey şunu garanti etmelidir. Argümanları-

---

20 Giovanni Pico della Mirandola, 'Oration on the Dignity of Man', çev. L. Kuczynski, in *Przeglad Tomistyczny* vol. 5, 1995, s. 156.

nı 'kendi irade ve yargısıyla' tutarlı bir şekilde ortaya koyan kişi, diğer argümanları sunanlara karşı kendininkini savunabilmeli ve değerini ispat etmelidir. Kişinin kendi sorumluluğundaki tercihlerini, toplumsal yargı olarak (modern kulakların halen çok büyük bir saygı ile dinlediği en son usta otoritelerin) kabul edip etmemesinin hiç bir anlamı yoktur. Her şeyden önce, insanlar *ex post facto* (olgu sonrası) olarak öğrendikleri kararların Tanrı, toplum yahut kader tarafından verildiğini düşündükleri için, benzer kararlara çok azı inanacak, bu tür kararların –şayet kabul görür ve biri onlara bunu kabul ettirirse- tanımı gereği doğruluğu asla bilinemeyecek ve bu şekilde kalacaktır. İkinci olarak, popüler düşünce ile ilgili bildiğimiz şey, başka bir ifadeyle 'toplumla' yakın anlamda kullanılan yargı şudur ki, popüler düşüncenin sonsuza kadar tamamıyla popüler kalmayacağı ve bir sonraki günün hangi düşünce ve düşünceleri değiştireceğinin bilinemeyeceğidir. Üçüncü (ve belki de en önemlisi), geç orta çağın tanrısı gibi, her zamankinden daha açık ve net bir şekilde (seküler teologlar gözünde olmasa bile popüler tecrübede) toplum 'iyi ve kötüye karşı kayıtsızdır'.

Bütün bunlar, aslında (bunlar tarihten beri toplumun doğasında vardır, fakat gecikmeli olarak yeni keşfedilmiş ve ortaya çıkarılmıştır) toplumdaki 'çokkültürlülüğün' yasaları olarak kabul ettiğimizde anlamlı hale gelmeye başlar. 'Toplum' -bireysel ya da grup halinde- halkın kendi tercihlerini oluşturmasına izin vermekten başka bir seçime sahip olmadığı için, otoriteyi tasdik edebilen yahut bireyin seçimlerinde bağlayıcı güç olan bir mahkemeye başvurmaktan başka bir imkânı yoktur ve bir tercihin diğerinden daha iyi olabileceği bir durumu ortaya koymak da mümkün değildir. Charles

Taylor'ın farklı toplumların tercihi olan kültürler arasındaki çeşitliliği tanıma ve onlara saygılı olma şeklinde formüle ettiği durumu yorumlarken Fred Constant, bu durumun sadece bir değil, iki bileşeninin olduğunu ifade eder: biri insanların farklı olma hakları iken, öbürü diğer insanların farlılıklarına saygılı olma hakkıdır.[21] Farklı olma hakkı ve farklılığa karşı kayıtsız olma hakkı –fakat şunu ifade etmeliyim ki, farklı olma hakkı başkalarına bahşedilmişken, kayıtsız kalma hakkı genel olarak bu hakkı başkasına verenler tarafından gasp edilmiştir. Karşılıklı hoşgörü karşılıklı kayıtsızlıkla birleştiğinde, kültürel toplumlar birbirlerine yakın alanlarda yaşayabilirler fakat onlar çok nadir olarak birbirleriyle konuşabileceklerdir; bu koşullar altındaki mevcut duruma karşı yüksek sesli bir itiraz statükoya karşı bir tehdit, anlaşmanın ihlali ve bir meydan okumanın kanıtı olduğundan, eğer bu konuşma gerçekleşirse telefon yoluyla değil de başka bir güçle (silahla) olacaktır. 'Çokkültürlü' bir dünya, kültürlerin bir arada yaşamalarına izin verir fakat 'çokkültürlülük' politikaları bunun olmasını kolay kılmayacaktır ve aslında muhtemelen bu kültürlerin birlikteliğinin ortaya koyacağı fayda ve istifadeyi de oldukça zora sokacaktır.

Constant, kültürel çoğulculuğun özünde bir değer mi olduğunu yoksa farklı kültürler tarafından paylaşılmasıyla kaliteli bir varlık ortaya koyabilme varsayımı (ve beklentisi) tarafından ortaya çıkarılan bir değer mi olduğunu sorar. Bu sorunun cevabı, daha ileri iki çokkültürlülük tanımı netleşmeden verilemeyecektir. Bilinçli bir seçim öncelikle 'farklı olma hakkı' kavramının derin bir tanımını gerektirir -kavram hiçbir şekilde açık değildir, en az iki farklı yorumu vardır

21 Fred Constant, *Le multiculturalisme*, Flammarion, 2000, s. 89–94.

ve araştırmamıza göre her biri birbiriyle zıt farklı sonuçlara sahiptir.

Yorumun biri, deyim yerindeyse araştırmacıların teleolojik dayanışmasını varsayar: insan olarak bir arada yaşamanın gereği (ve en iyi şekli üzerine) bir araştırma üzerinde yalnız veya grup olarak çalışıyorsak ve bulgularımızdan hep beraber faydalanmak istiyorsak, öyleyse farklı yollarda olsak, yol boyunca farklı ihtimaller bulsak ve farklı tecrübelerle geri dönsek ve neticede farklı sonuçlara ulaşsak bile biz bunların hiçbirini *a priori* olarak işe yaramaz ve neticesiz görmemeliyiz. Sadece kendimizinkinden farklı olduğu için yapılan çalışmaların çözümün kaçınılmaz bir parçası olduğunu görmezden gelmemeliyiz. Önermelerin çeşitli olması bizi rahatsız etmemeli çünkü çeşitliliğe katılan her yeni önerme, bir fırsatı gözden kaçırma tehlikesini yahut bir olasılığın gerçek belirtisini önemsiz görme durumunu azalttığı için hoş karşılanmalıdır. Bir önermenin değeri onu kimin oluşturduğuna, yahut kimin deneyimine ait olduğuna bağlı olmamalı ve en iyi çözümlerin bizim tekelimizde olduğunu düşünmemeliyiz. Açıkça ifade etmek gerekirse yukarıda söylenenlerden hareketle burada biz tüm önermeleri eşit değerde ve seçilmeye değer olarak kabul edeceğiz anlamına gelmiyor; kaçınılmaz olarak bazıları diğerlerinden daha iyi olacaktır. Basitçe bu, mutlak kanaatleri kabul ve kati cümleler paylaşmak konusunda hazırlıksız olduğumuz anlamına geliyor. Faydalı ve gerçekten değerli fikirlerin, ancak tüm farklı seslerin olduğu gibi kabul edildiği, bütün olası eleştiri ve kabullerin iyi niyet ve itimat ile yapıldığı, çoklu bir diyalog ortamında sağlanabileceğini hepimiz kabul ederiz. Başka bir ifadeyle, yukarıdaki argümandan hareketle kültürel farklılığı kabul etmek meselenin sonu değil aslında başlangıcıdır; belki de bütünüyle an-

laşılamayacak fakat kullanışlı hatta taraflar için faydalı bile olabilecek uzun bir politik sürecin başlangıç noktasıdır ve bu başlangıç gerçekleştirmeye değerdir.

Daha önce ifade edilen, eşit partnerlerin ortak bir diyaloğu içinde ve ortak bir mutabakatı ve uzun vadede pozisyon paylaşımını amaçlayan benzer bir politik süreç, eğer tartışmayı yürütenler bir pozisyonun diğerlerinden üstünlüğünü geri dönüşü olmaz bir şekilde kabul etmemiş olsalardı tam bir zaman kaybı olmak yerine gerginlikler için bir reçete olabilirdi. Fakat süreç, eğer kültürel farklılığın alternatif yorumlarına bir güven olmasaydı başlangıçta sürece olan inancın ifadesi dışında hiçbir ilerleme olmadan daha ilk anda durma noktasına gelebilirdi: yani eğer katılımcılar ('çokkültürlülük' hayranlarının açık ya da örtük günümüzde oldukça popüler olan şekli ile varsaydıkları gibi), var olan her farklılığın sadece kendi farklılığı nedeniyle yaşama ve hayatta kalmayı hak ettiğini varsaymasalardı.

Charles Taylor haklı olarak bu son görüşü reddeder ve der ki "eşitliğe gerçek saygı, 'daha fazla çalışmak olayları daha iyi anlamamızı sağlayacaktır' düşüncesinden daha fazlasını gerektirir, yani gerçek eşitliği sağlamak için bu farklı kültürlerin geleneklerini ve kültürel ürünlerini de yaşatmalarına imkân vermek gerekir... Bundan dolayı eşit tanınma talebi kabul edilemezdir." Kültürel tercihlerin bu göreceli değeri meselesinde Taylor, daha çok araştırmaya ihtiyaç olduğunda ısrar eder: "bu safhada Avrupa merkezci entelektüellerden beklenen son şey şimdiye kadar henüz araştırılmamış olan kültürel değerlerin pozitif evrimini araştırmalarıdır".[22]

---

[22] Charles Taylor, 'The policy of recognation', in Amy Gutmann, ed., *Multiculturalism*, Princeton University Press, s. 98-99, 88-89.

'Değerlerin kabulünün' ya da var olan 'kabullerin gerektiğinde reddinin' entelektüel araştırmacılar ve okuyan insanlar için bir görev, doğal olarak da bu işte yetkili oldukları için de aynı zamanda bir vazifedir der Taylor. Akademik prosedürlerin doğası düşünüldüğünde, olgun ve güvenilir bir düşünce beklentisi, bir 'araştırma projesi' iyi bir ön hazırlık ve bütüncül bir (planlama) olmadan, *sine ira et studio* her hâlükârda yanıltıcı ve o kadar da garip olurdu. 'Biz verili (belirli) bir kültürde belli bir konunun araştırılmasından sonra oldukça yüksek değeri haiz ekstra şeylere ulaşır yahut bazen hiçbir şey bulamayız'. Fakat Taylor'ın iddiasına göre, üniversite çalışmalarında bulunanlar ve seminer odalarını işgal eden araştırmacılar, kendi araştırma alanını belirleme ve sonuçlarını yorumlama hakkına sahiptir. Ve böylece Taylor 'çokkültürlülük' yanlısı fikirlere sahip entelektüelleri akademik yetki ihanetiyle suçlamış olur. O bir devletin vatandaşları olarak görevini kötü kullanmalarıyla ilgili onlara yine de ne bir şey söyler ne de onlardan yapmaları için benzer bir görev bekler. Öncekinden daha istekli bir şeyleri yerine getirmelerini de istemez.

Bize öyle geliyor ki, diye devam eder Taylor, belirli bir kültür tabiatı gereği değerli ise ve yaşamayı hak ediyorsa, kültürel bir topluluğun veyahut o toplumun üyelerinin çoğunun istekleri olup olmadığına bakmaksızın farklı tanımlama isteklerini gelecek kuşaklar için muhafaza etmede şüphe duymamalıyız. Bunun yanında, benzer farklılıkların hayatta kalmalarını tehlikeye atabilecek yahut hepsini reddedecek tercihlere sahip toplumsal azınlıkların haklarını sınırlama çabası içerisinde olmak da zorundayız. Quebeck –kesinlikle ilginç ve esrarengiz, fakat detaylı incelenmiş ve popüler olarak bilinen bir örnek olarak– otoritelerinin İngilizce konu-

şanlar da dâhil olmak üzere, bölgedeki tüm yaşayanları Fransızca konuşulan okullara göndermeye zorladıkları, çatışma durumunda hangi tarafta olunacağını ve nasıl davranılacağını gösteren bir örnek olarak Taylor tarafından kabul edilir:

> Bu sadece Fransız dilini seçenler için geçerli bir durum değildir... Bu aynı zamanda buradaki toplumun gelecekte Fransızca kullanarak fırsatlara erişmek istediklerinin garantisini de içerir. Bu siyaset, gelecek nesillerin Fransızca-konuşanlar olarak tanımlanmaya devam etmesinin sağlandığı bir toplumun aktif bir şekilde hayatta kalmasını hedefler.

Quebec, Taylor tarafından mücadelenin hafif bir örneği olarak düşünülür ve bugüne kadar kan dökülmelerin, hapse atılmaların, sınır dışı edilmelerin olmadığı -bir antlaşma dâhilinde ya da böyle bir uzlaşmanın olmamasına rağmen, bir topluluğun üyelerinin tercih ettikleri kültürel hakları kullanmasını destekleyen genel bir tez olan direnme hakkının desteklenmesini kolaylaştıran örnek- bir mücadeledir. Bu mücadele, "bir toplumun ya da o toplumun o dönemde yaşayan üyelerinin kendi kültürlerinin geleceğinin garantisi uğruna güç kullanmasının doğallığı" olan 'direnme hakkı' genel tezindeki genel fikirlerin desteklenmesini kolaylaştırır. Önerilen prensibin doğruluğunun ispat edilmesi başka kültürel teşekküller arasındaki gerilimlere bakarak ne kadar zor olabilir. Fransız dili (ya da başka bir dil) ile ilgili örneğin aksine, bu gerilim örnekleri Avrupa merkezli, çoğu çok dilli entelektüellerden rağbet görmezdi. Özellikle de dil ile ilgili olmayan konular, kendi sevdikleri alan ile ilgili ve zayıf oldukları ve kabul etmeleri zor olan konulardaysa, bu konulardan uzak durmayı tercih eder, değerlendirmelerini

erteleyebilir ya da araştırma projesindeki eksikliklerin arkasına saklanabilirler. Quebec'teki sonuçların genelleştirilmesi şüphe uyandıran bir durumdur, çünkü başka yerlerdeki toplumlar bağlamında, şiddet içeren örnekler karşısında Quebec okullarındaki Fransız dili örneği tehdit içermeyen bir durumdur. Dünyanın bir yerinde ya da başka bir köşesinde, kendi üyelerini tutmak ya da gelecek çıkarlarını savunmak adına, Quebec'teki eğitim örneğine göre çok daha dramatik ve bazen trajik sonuçlar oluşabilmektedir: kadın sünneti gerekliliği ve halk arasında kadınların yüzlerini açabilmesi önündeki engeller gibi.

Olay şüphesiz oldukça komplike ve önerilen çözümler de tehlikeden âri değildir. Daha önce bahsedilen 'politik süreç' oldukça zor ve uzlaşması imkânsız iki talebin baskısı altında gerçekleşmektedir: bir tarafta, hükümetlerin asimilasyon ve atomizasyonundan toplumun kendi yaşam tarzlarını muhafaza etme hakkına saygılı olmamız gerektiği; diğeri ise bireylerin, toplumsal otoritelerin kendi tercihlerine engel olmaları yahut istemedikleri ve hoş olmayan seçimleri kabul etmeye zorlanmalarına karşı kendilerini savunma haklarına saygılı olmamızdır. Bu iki zorunluluğa benzer saygıyı göstermek de oldukça zordur ve her iki tarafın hakları arasında bir çakışma olduğunda o anda ne yapılacağı sorusuyla da yüzleşmek zorundayız. Peki, uzlaşılması imkânsız iki zorunluluktan hangisi öncelikli olacak ve hangisi kurban edilecek? Ya da hangisi diğerinin argümanlarına çamur atma hakkına sahip olacak?

Bu sorulara cevabı, 'kültürel olarak farklı olma hakkına sahip olma' yorumuyla Charles Taylor verdi, Jurgen Habermas ise buna Taylor tarafından ifade edilmeyen diğer bir de-

ğeri ekledi: *'demokratik anayasal rejim'*[23]. Eğer biz kültürler arasındaki farklılıkları kabul etme konusunda, insani değerlerin ortak olduğu düşüncesinin rasyonel bir tartışmada doğru başlangıç noktası olduğunu kabul edersek, ortak bir anayasal rejimin bu tartışmada önemli bir çerçeve olabileceği konusunda da anlaşmalıyız. Habermas'ın zihnindeki bir 'anayasal rejim' imtiyazı ısrarını daha net görmek için, onunla ilişkili 'cumhuriyet' kavramına bakmak yahut Cornelius Castoriadis tarafından formüle edilen 'otonom-özerk toplum' kavramına başvurmak uygun olacaktır. Hatırlanacağı üzere otonom toplum, nasıl ki bir cumhuriyet derince köklerine bağlı ve vatandaş haklarına kaçınılmaz bir şekilde saygılı olmadan hayal edilemez ise üyelerinin özerkliği olmadan özerk bir toplumun hayal edilemeyeceği görüşünde bir toplum düşüncesidir. Bu hatırlatma, elbette toplumsal çatışmaları ve bireysel haklar sorununu çözmez, çözümü umut etmek şöyle dursun bu çatışmanın tamamıyla bitmesi de mümkün değildir, fakat bireylerin kendi hür iradelerinin içinde olmadığı bir demokrasi pratiği olmayacağı gerçeğini vurgulamaktadır.

Toplumun sorgusuz itaat talepleri karşısında bireyi savunmanın, desteklenmeye ve övgüye değer bir görev olduğunu kabul etmek mümkün değildir, çünkü bundan daha önemlisi ayrı kimliklerin devamı için bir toplulukla mücadele etmek ve onu desteklemek, daha önemli bir görevdir; topluluk veya topluluk olmayan bir yapıya karşı bir cumhuriyetin vatandaşlarının savunulmasının her iki görevden

---

23 Jurgen Habermas, 'Struggles for recognition in the democratic costitutional regime', Amy Gutmann ed., *Multiculturalism* içinde, Priceton University Press, 1994, s. 125, 113.

herhangi birine girişmenin temel ve itiraz kaldırmaz bir ön koşulu olduğu da açıktır. Habermas'ın vurguladığı gibi:

> Doğru anlaşılmış bir haklar teorisi kadın veya erkeğin kimliğini oluşturduğu yaşam şartları içinde birey olarak entegrasyonu muhafaza eden bir politikayı gerektirir... Aslında gerekli olan tek şey tutarlı bir haklar (adalet) sistemini gerçekleştirmektir. Elbette toplumsal hareketler ve politik mücadeleler olmadan bu çok küçük bir olasılık olacaktır... Adaletin gerçekleşme süreci aslında politikanın önemli bir parçası olarak benzer söylemi gerektiren bağlamların içinde vardır -ki bu, iyinin ortak bir tanımı ve hakikat olarak kabul edilen bir yaşam formunu oluşturma hakkındaki tartışmadır.

Evrensellik ve gerçek vatandaş haklarına saygı herhangi güvenilir bir 'tanıma politikasının' ön koşuludur. 'İnsanlığın evrenselliği'nin, her tanıma politikasının kendisini ölçüye tabi tutmak zorunda olduğu bir referans noktası olduğunu da eklemek gerekir. İnsanlığın evrenselliği insan hayatının çoğulcu yapısı karşısında yer almaz: gerçek evrensel insanlığın mihenk taşı benzer çoğulculuğu kabul edebilme yeteneği ve 'ortak bir refah anlayışı hakkında devam eden tartışmayı' ortaya çıkararak ateşleyen ve koruyan iyi bir güç olmasıdır. Benzer bir test, eğer cumhuriyetçi yaşam koşulları yahut özerk toplum koşulları karşılanırsa, başarılı bir şekilde geçerli olur. Juffrey Weeks'in, 'yaşam olanaklarının artışı ve insan özgürlüğünün maksimizasyonu' gibi ortak değer talepleri hakkındaki tartışmada oldukça yerinde ifadesiyle: toplumsal hedefin sonuna ulaşmada yardımcı olacak seçkin bir toplumsal kurum yoktur; sadece tarihin sınırları, hâkimiyet ve tabiiyetin çeşitli formlarına karşı yerel mücadelenin çeşitliliği

vardır. Durumsallık, burada kastımız determinizm değildir, bizim kompleks yapımızı vurgulamaktadır.[24]

İnsanların kaderin tahmin edilemez yapısının farkında olması ve toplum için yapılacak mücadeledeki başarı ihtimalinin belirsizliği, kaçınılmaz olarak katılımcıların mücadeleye karşı heveslerini kırar ve özgüvenlerini zayıflatır. Fakat bu durum, aynı zamanda onları daha büyük bir çabaya doğru yönlendirir. Bu belirsizliğe muhtemel bir tepki 'bütün ideolojilerin sonu' ideolojisidir ve pratikte de uygulanmamıştır; fakat bu belirsizlik durumuna oldukça fazla ümit verici bir tepki, ortak insani değerler için çağımızda şimdiye kadar olmadığı kadar acil pratik çabanın gerekliliğine olan inanç ve bu konuda fikir birliği ve ortak kanaatin varlığıdır.

Fred Constant, Fransa'da yaşayan ve eserlerini Fransızca olarak kaleme alan Lübnanlı yazar Amin Maalouf'un 'etnik azınlıklar'ın gösterdiği tepkinin, göçmenlerin yerleştikleri ülkelerde maruz kaldıkları kültürel baskılara karşı olduğu fikrini aktarır. Maalouf'un vardığı sonuç, birçok göçmenin kendi orijinal kültürel geleneklerine adapte oldukları ülkelerde saygılı olunduğu, sadece çok azının yeni ülkelerindekilerden çok az hoşlandıkları, nefret ettikleri, reddettikleri, çatıştıkları, diğer farklı kimliklere karşı ayrımcılık yaptıkları ve onlarla mesafeli olduklarını hissettikleri düşünülürken, birçok göçmene göre yeni ülkelerinin kültürel seçeneklerinin kendilerine çekici göründüğü, çok azının kültürel farklılıklarına sıkı sıkıya bağlı kaldığı şeklindedir. Maalouf, gözlemlerinin kültürel diyaloğun geleceği için anahtar rol oynayacağı görüşündedir. Gözlemleri, bir taraftan algılanan bir tehditin

[24] Jeffrey Weeks, 'Redicovering colues', Judith Squires ed., *Principled Positions* içinde, Lawrence & Wishart, 1993, s. 208-9.

olmaması ile uzlaştırıcı kültürel farklılıklar konusunun diğer kültür tarafından zararsız hale getirilmesi arasında katı bir ilişki olduğu konusundaki önceki şüphelerimizi ve varsayımlarımızı doğrular -bu, kültürel ayrımlara yönelik dürtülerin ortadan kaldırılması ve sonucunda ortak insanlık arayışında birleşmeye hazır olmanın bir sonucudur.

Hatırlayabildiğimiz kadarıyla Alan Touraine'in ifade ettiği gibi, tehdit ve belirsizlik anlayışı (hem göçmenler arasında hem de yerel popülasyonda), çokkültürlülük kavramını 'çoktopluluklukluk' postulatına dönüştürme eğilimidir. Sonuç olarak kültürel farklılıklar ister önemli isterse sıradan olsun, gerek açıktan fark edilsin yahut çok az görünsün, kendi savunma sistemleri ve roket rampalarını inşa etmek için yapı malzemeleri statüsünü kazanmaya ihtiyaç duyar. Artık 'kültür' kuşatma altındaki bir kaleyle eş anlamlı olmaktadır ve bu kalenin sakinlerinden duruma has bir sadakat ve teslimiyetin yanı sıra, en azından radikal bir şekilde dış dünyayla olan ilişkilerini kesmeleri de beklenir. Bu 'topluluğun savunulması' diğer görevlere göre daha önceliklidir. Dışarılara hâkim ve bilinen bir mekân olarak sürekli gidilip gelinen bir mekânda 'yabancılarla' aynı masayı paylaşmak, topluluğun sınırlarının ötesindeki kişilerle yaşanılan aşklar ve evliliklere hiçbir şey söylememek, ihanetin göstergesi olduğu gibi aforoz ve sürgünün de bir gerekçesi haline gelir. Bu temelde işleyen toplulukların her şeyden önce kendisi, bölünmenin büyük bir aracıdır ve bu topluluklar ayrılık, yalnızlaşma ve yabancılaşmanın da kaynağıdırlar.

Diğer taraftan, güvenlik hissi ve bunun ortaya çıkardığı özgüven, getto yapısındaki toplulukların düşmanıdır; çünkü onu koruyucu bariyer olarak kullanırlar. Güvenlik duygusu,

'bizi' 'diğerleri'nden ayıran korkunç okyanustan, alımlı ve çekici bir yüzme havuzuna dönüştürür. Toplumu komşularından ayıran bu korkunç uçurum, düz bir yolda alışılmış bir yürüyüş ve tasasız bir gezinti sağlayan yollar haline gelir. Toplumsal yalnızlaşma taraftarlarında dehşet ve kaygı verici bir toplumsal çözülme korkusuna neden olabilecek herhangi bir ilk işaret endişesi yoktur; bilinçli ya da değil, onlar nerede olurlarsa olsunlar toplumu koruyan duvarlara karşı kurulmuş düşman füzelerine ve onlara doğrultulmuş silahlara karşı geniş bir ilgiye sahiptirler. Tehdit duygusu ne kadar büyük ve belirsizlik duygusu ne kadar çok kaosa sebep olursa, en azından öngörülemez bir gelecek için o kadar sıkı kenetlenilecek ve pozisyonlar muhafaza edilecektir.

Barikatın her iki tarafındaki güvenlik duygusu kültürler arasında diyalog için temel bir durumdur. O olmadan, toplumların aralarındaki insani boyuttaki bağları güçlendirerek diğerine açılma ve kendi aralarında değiş tokuş yapma, ilişkileri kuvvetlendirmeyi başlatma şansı oldukça zayıf kalacaktır. Diğer taraftan bu başarılırsa insanlık adına var olan beklentiler gerçekleşmiş olacaktır.

Burada söz konusu olan, aslında topluluklar arasında bölünmeyi savunanlarla (ki bunlar bu gerçeği kabul etmeye hazırdırlar) zımni (yahut belki istemedikleri hatta gönülsüzce kabul ettikleri) bir anlaşmayı kabul ettikleri varsayılan 'çokkültürlülük' ile ilgili konuşan insanların çoğunluğundan daha ziyade, geniş anlamda güvenliğin kendisidir. Kültürel farklılığın her iki tarafındaki ister gerçek isterse hayali olsun genel belirsizlik sorununun anlatımındaki risk ise ortak güvensizlik ve anlaşmazlığın köklerinden başka bir yere, konuyu saptırma tehlikesine düşme yanlışıdır.

Her şeyden önce, insanlar küresel hengâmenin yükselen dalgalarından kendilerini koruyacak bir sığınak olarak umut ettikleri (bu yanlış bir beklentidir) bir günümüz toplumu arzulamaktadır. Ne var ki büyük toplumların dalga kıranlarının bile uzaklaştıramadığı bu dalga, hiçbir yerel gücün kontrol etmek şöyle dursun fark bile edemediği bir uzaklıktan gelmektedir. İkinci olarak, yoğun bir şekilde 'bireyselleşen' ve 'bireyselleştirilen' toplumumuzdaki insani belirsizliğin kökleri, 'hukuki-*de jure* bireysellik' şartları ile 'fiili-*de facto* bireyselliği' gerçekleştirme baskısı arasında oluşan derin boşluğa dayanmaktadır. Toplumları çeviren duvarlar, bu uçurumları aşmaya yardımcı olmayacak ve o kesinlikle birçok toplum üyesi için diğer tarafa geçmeyi zorlaştıracaktır: yani sadece kâğıt üzerinde değil de kendini gerçekleştirmeye güç yetiren bireysel *de facto* statüsüne. 'Çokkültürlülük', kaoslar ve günümüz insanını çepeçevre saran belirsizliğin köklerine yoğunlaşmak yerine, dikkatini ve enerjisini onlardan uzak tutmaktadır. 'Diğerleri ve bizim' aramızda devam eden savaşta ciddi kayıplar varken ve insanlar güvenlik özlemi içindeyken her iki taraf da tek taraflı bir zafer için ciddi beklenti içinde olamaz; bunun yerine, onlar, çokkültürlü savaş alanında gelecek planı mücadelesine karşılıklı dalmışken, toplumları inşa eden çabanın başarısızlığından ve insanın kendi şartlarını kontrol eden ve onu şekillendiren şartlardan istifade etmeyi bilen küresel güçler için kârlı bir hedef halini almıştır.

5

Birleşik Avrupa'da Kültür

Avrupa Birliği, üye ülkelerin kimliklerine zarar vermez. Aksine o, kimliklerin savunucusudur. Dahası, kimliklerin yaşaması hatta gelişmesi için en iyi imkânı sunan, onların güvenliğinin en iyi sigortasıdır.

AB, son iki asırdır ulusal kimlikler için bir sığınak ve güvenlik garantörü olarak tercih edilen ulus-devletin hâkimiyetinde oluşan bölgesel bağımsızlık duvarlarını yıkarak oluşmuş bir küreselleşmedir. Eğer, Avrupa Birliği'ndeki bu dayanışma temeli olmasaydı ulusal egemenlik daha büyük bir hızla çatırdıyor olurdu ve daha çok parçalanmalarla karşı karşıya kalırdık. Birlik, siberalemden Avrupa'ya ulaşan güçlü baskıların etkisinden yani politik sınırlardan bağımsız 'akış alanı'ndan onu korumuş ve mümkün olduğu kadar da nötralize etmiştir. Bu sayede birlik, aynı zamanda, bitmek tükenmek bilmeyen ve sürekli devam eden ulus, devlet ve toprak üçlüsünün oluşturduğu derin ayrım sürecinin (kendi inisiyatifleriyle ve istekleriyle oluşmamış belki çok küçük bir kabulle dâhil oldukları sürecin), ki iki yüzyıldır bu mücadele devam etmektedir, potansiyel yıkıcı etkisinden milletleri korumuştur. Küreselleşme baskısı altında, Otto Bauer tarafından bir asır önce formüle edilen fakat o günlerde Brüksel dışına çıkamayan tahmin ve beklentiler bugün doğrulanmaktadır. Uluslar toprakla mecburi olarak bağlı oldukları vatanlarında bir millet iken artık oldukça mobilize ve mekânsal olarak birbirinden ayrı manen ittifak halindeki kuruluşların bir parçasına dönüşmektedir.

Ulusal kültürler, modern ulus inşasının ilk günlerinde hayatta kalmalarının vazgeçilmez koşulu olarak kabul edilen bu üçlü (ulus, devlet ve toprak -ki bunların kutsal olmadığının söylenmesi lazım) olmadan da bu dönüşümü iyi bir şekilde gerçekleştirebilirdi. Ernest Gelner'in unutulmaz tezine göre, on dokuzuncu yüzyılın seherinde, Avrupa'yı oluşturan etnik, dinî ve dil gruplarının oluşturduğu karışımdan sadece bazılarının bir ulus statüsüne yükselme şansı vardı (ve böylece pratikte diğer adaylar da etnik azınlıktan ulus statüsüne, diğer lehçeler de resmi ulusal dil saygınlığında, diğer sektler de ulusal kilise seviyesinde yetkin ve bağlayıcı bir şekilde yeniden yapılanma şansı buldu); yani fırsatı avantaja çevirmek isteyen, kendi hâkimiyetini ve iktidarını elinde bulundurma ihtiyacı bulunan umutlu *-in spe-* ulusların…

Ulus-inşası 'tek ülke, tek ulus' ilkesinin gerçekleşmesi hedefine sahipti, yani bu amaç son tahlilde, vatandaşların etnik farklılıklarını ortadan kaldırmaktı. Kültürel olarak bir ve birleşik ulus-devlet perspektifinden bakıldığında, bir yönetim altındaki bölgede dil çeşitliliği yahut farklı kültür ve geleneklerden oluşan bir mozaik, geçmiş zamanlardan bu yana tamamen ortadan kaldırılamamış son hatıradır.

Zaten birleşmiş olan ülkelerin resmi makamları tarafından yönetilen ve icra edilen aydınlanma ve modernleşme süreçleri eldeki bu son kalıntıların daha uzun yaşamalarını garanti etmiyordu. Ulus toplumu, bütün bunlardan sonra devletin siyasi olarak varlığının meşruiyetini sağlamada anahtar rol oynamıştır. Ortak temeller ve ortak ruh ile başlamak, vatan sevgisi temelinde devlete bağlılık ve itaat, ideolojik seferberliğin temel aracı olmuştur. Bu kabuller, farklı

dillerin (ki bunlar günümüzde, tamamıyla bir ulus-devlet dili standardına dönüştürülmeyi bekleyen yerel ve kabile lehçeleri yahut jargonlarıyla sınıflandırılmıştır), geleneklerin ve adetlerin (bunlar taşralılık, cemaatçilik ve tipik bir yerellik görünümüyle değiştirilmeyi bekleyen herkes için ortak tek bir tarih anlayışı ve yaygın bir ulusal anma ritüelleri takvimiyle tekrar sınıflandırılmıştır) çok renkli mozaiği gerçeği ile çatışmıştır. 'Yerel' ve 'kabileci' her şey geri kalmışlık olarak benimsenmiş; bir süreç olarak hecelenen aydınlanma, herkes tarafından paylaşılan kültür modeli içinde, yerel yaşam tarzlarını ortadan kaldırma sürecine dönüşmüştür. Bir devlet sınırı içerisinde geriye sadece tek bir dile, tek bir kültüre, tek bir tarihi hafızaya ve tek bir bağlılığa yer veren oda kalmıştır.

Ulus inşası pratikte iki yüze sahipti: ulusçu ve liberal (özgürlükçü). Ulusçu tarafı ciddi ve yoğundu, genellikle şiddetli, nadiren yumuşak ve nazikti. Ulusçuluk genellikle mücadelecidir, bu mücadele bazen kanlıdır özellikle 'tek bir millet' modeli yaratma sürecinde, insanlar kendi alışkanlıklarını devam ettirmek istediklerinde ve bu modele karşı kötü niyetli olduklarında... Ulusçuluk ikna etmek ve dönüştürmek istedi, fakat ikna ve zorla kabul süreci başarısız olduğunda yahut ilerleyen dönemde sonuçları yavaş olduğunda, otomatik olarak şiddete başvuruldu: yerel yahut etnik özerklik savunusu yasalarla uyuşmazlık içinde olduğunda, etnik savunma liderleri âsi ya da terörist damgası vurulup, hapse gönderilir yahut öldürülürdü ve kamusal alanlarda yahut işlerde lehçelerin kullanımı suç davranışı addedilip cezalandırılırdı. Bir ulusçu yapı uğruna mevcut farklılıkları ortadan kaldırma ve onları bir ulus içerisinde eritme ama-

cı olan ulusçuluk planını gerçekleştirmek için otoritelerin desteği gerekiyordu. Tıpkı modern devletin hâkimiyetini meşrulaştırmak ve kamu disiplinini sağlamak için ulusçu tutkulara ihtiyaç duyduğu gibi, ulusçuluk da birlik kampanyasının başarısını garanti altına almak için güçlü bir devlet talebindedir. Ulusçuluğun istediği yönetimin rakibi yoktu. Bütün alternatifler (devletten bağımsız) yönetime karşı isyanın potansiyel üreme alanları oluyordu. Bağımsız, özerk topluluklar etnik yahut bölgesel olarak, isyan ruh halinin doğal provokatörleri ve devlete karşı birleşmenin de mekânları oluyordu.

Liberal yanı ise tamamıyla ulusçu tarafın tersidir. Gülümseyen, kendine davet eden bir yönetim görüntüsüyle o, dost yanlısı ve yardımseverdir. Liberal yan, baskıyı hor, zulmü de nefretle karşıladı. Liberaller taleplerine karşı tepkiyle davrananlara güç kullanmayı reddetti, kendilerinin nefret ettiği şeyleri başkalarının yapmasına izin vermediler: onlar, hem zorla insanların dönüştürülmesine izin vermediler ve bunu engellediler, hem de kendileri dönüşmek isteyenlere de yine aynı şekilde karşı çıktılar. Ve bundan dolayı etnik ve yerel topluluklar, hatta liberal bir perspektiften bakıldığında bile, bireyin kendi yeterliliğini ve kendini tanımlamasını engelleme eğiliminden dolayı, baskı yapılması ya da tamamen ortadan kaldırılması gereken isyan tohumları olarak görüldü. Liberalizm şunu gerektirir, bir kez özgürlük düşmanları özgürlükten uzaklaştırıldığında ve hoşgörü düşmanları hoşgörü tarafından muhatap alınmadığında, işte o zaman, gerilik ve geleneğin zindanından çıkan bir ruh (essence) tüm insanlara doğru yayılacaktır. O zaman, kendi istekleri ve kendisi için seçim yapan insan teşekkülü adına her hangi

bir temsil kalmayacaktır. Geriye kalan sadece benzer sadakat ve kimlik olacaktır.

Topluluklar yeni ulus-devletin sunduğu ulusçuluk ve liberalizm yüzleri arasında hiçbir temel farkın olmadığını gördü: ulusçuluk ve liberalizm farklı stratejiler tercih etti, fakat benzer sonuçlara yönelik gayretler gösterdiler. Topluluklar için onların planları dışında, özerk ya da kendi kendini idare yaklaşımları sağlayacak bir boş alan yoktu. Tek uluslu milliyetçi bakış açısı ile özgür ve bağımsız vatandaşlardan oluşan liberal bir cumhuriyet modeli içerisinde de topluluklara alan yoktu. Ulus-devletin iki yüzünden hangisi geleceğe bakarsa baksın, gördükleri sadece *pouvoirs intermediaires* (ara güçlerin) muhtemel düşüşüdür.

Ulus-inşası projesi etnik azınlıklara acımasız bir tercih sunmuştur: asimile olmak yahut yok olmak; yani aslında, kültürel kimlik farklılıklarından gönüllüce feragat etmek yahut zorla ellerinden alınmak. Her iki alternatif de aynı sonuca çıkıyor: kültürel farklılıklar bertaraf edilirken aynı zamanda şu ya da bu nedenle farklı olmak isteyenlerden de kurtulmak... Asimilasyon için yapılan baskıların amacı 'diğerleri'ni, 'farklılıklarından' mahrum bırakmaktı: milletin geri kalanından farksız kılmak için, ulusal kimliğinin tekil yapısında onları sınıflandırmak, hazmetmek ve çözmek. Öyleyse, nüfusun sindirilemez ve ayrıştırılamaz parçalarını açıkça dışlama ve/veya asimile etme stratejisi çift yönlü bir işleve sahiptir. Öncelikle, oldukça yabancı, kendi alışkanlıklarına fazla bağlı, farklılık stigmasını kaybetmemek için değişime karşı fazla dirençli kabul edilen grup ya da kategorileri fiziksel ya da kültürel olarak ayırmanın bir yolu olarak kullanıldı. O aynı zamanda bir kışkırtma (agitation) strate-

jisi olarak kullanıldı: toplumdaki durgun, tam olarak inanmamış ve kararsızlar arasında asimilasyon için daha fazla istek uyandırmaya ya da kaderlerini uysalca kabule yönelik bir strateji olarak kullanılmıştır.

Artık toplumlar için bu kaderi yaşamaktan başka hiçbir seçenek kalmadı. Asimilasyon için kimin hazır kimin hazır olmadığının (ulusa leke bulaştırmamak ve ulus-devlet hâkimiyetini zayıflatmamak için de kimin asimile olmasına izin verilmeyeceğinin) kararını vermek hâkim çoğunluğa yani devleti yöneten ulusa kalmıştı. Burada yönetmek, bireyin zihnini kendi istediği gibi değiştirme şekline ve hakkına sahip olmakla eş anlamlıdır. Ayrıca bu durum, yönetilmenin değişmez ve amansız belirsizliği gerçeğinin kaynağıdır. Yönetenlerin kararı çift taraflı ve tahmin edilemez olarak biliniyordu. Bu şartlarda, asimilasyonu kabul etmekle ne pahasına olursa olsun kendi kültürünü muhafaza etme uğruna asimilasyon teklifini koşulsuz reddetmek arasındaki her seçim, yönetilen azınlıklar için riskle doluydu: neticenin başarılı ya da başarısız olması ya da resmi olarak onaylanacaklar mı yoksa kınanacaklar mı tamamen kontrolleri dışındaydı. Yönetilenlerin yüzleştiği sıkıntılar bütünüyle azınlıkları yönetenlerin asimilasyon taleplerinden dolayı daha da kötüleşti ve birey asimilasyon sürecinde bu dar alanda sıkıştı kaldı. Bu ikilik, otoriteleri asimilasyonla mücadelede toplum sathında dayanışma gösteren bireylerle, topluma sırtını dönenleri eşit bir şekilde suçlamaya yönlendirdi: ilk durumda onlar, bu değişim sürecinde ikiyüzlülük ve samimiyetsizlikle suçlanırken ikinci gruptaki kötü karakterliler de başkalarının sırtından geçinerek toplum içinde bireysel çıkar sağlamakla suçlandı.

Geoff Dench'in ifade ettiği gibi, tam uyum vaadi ile ebedi sürgün tehdidi korkusu arasında bir alanda sıkışıp kalmış kültürel azınlık üyeleri, kaderlerinin efendileri olacaklarına; inanmanın onlar için ne ifade ettiği üzerinde durmak ya da resmi ideolojiyi terk ederek bunu kabul etmemeyi tecrübe edenlere katılmalarının kendileri için en iyisi olup olmadığından asla emin olamayacakları bir durum içerisinde sıkışıp kaldılar. Toplumların gerçek hissiyatı asimilasyon sürecinde talepleri reddedildiğinde oldukça açık olarak belirir. Tercihlerinden mahrum bırakıldığında, ellerinde kalan seçenek kardeşçe, aile dayanışmasına sığınmaktır. Etnik azınlıkların 'topluluk' tepkisi sadece 'doğal' değil, aynı zamanda mülksüzleştirme tehdidi tarafından empoze edilerek zorla kabul ettirilmiştir: kültürel azınlıklar kendilerini yönetme hakkından yoksun bırakılmışlardır; onu elde etme çabaları da akim bırakılmıştır. Kalan tüm eğilimler, mülksüzleştirmenin ilk orijinal tepkisinin sonuçlarıdır; onlar, o olmadan ya da onun tehdidi olmadan ortaya çıkmaz. Yönetimdeki partilerin yönetilenleri bir 'etnik azınlıklar' çatısı altında sınırlama kararı, yönetilenlerin bu çatı içerisinden çıkmaya olan isteksizlikleri yahut kabiliyetsizliklerine olan inanç, kendini gerçekleştiren kehanetin tüm işaretlerine sahiptir.

Bir kez daha Dench'ten ödünç alarak ifade edersek, kardeşlik değerleri, gönüllülük ve bireysel özgürlüğe karşı kaçınılmaz olarak isteksizdir. Onlar, kabul edilmiş insan doğası ve evrensel insanlık adına bir anlayışa sahip değildir. Kabul etmeye hazır oldukları yegâne insan hakkı, toplulukların mantıken uymak zorunda oldukları topluluk haklarıdır.

Bireysel yükümlülükler karşılıklı anlaşma akdi karakterine sahip değildir. Toptan dışlanma 'etnik azınlıklara' hiç-

bir çıkış yolu sunmaz ve böylece toplumsal yükümlülüklere karşı bireysel üyelerin durumu tam bir ümitsizlik olur. Aforoz heyulasına karşı gösterilen tepkinin her iki seviyesi de sürekli zayıflayan yahut aleni bir şekilde eriyen, elinde işbirliğine koşulsuz boyun eğmekten başka hiçbir seçeneği kalmayan 'kuşatılmış kale ruhu'dur. Toplumsal yükümlülüğün kabulünü açıktan reddetme sadece bir ihanet olarak düşünülmeyecek, aynı zamanda benzer bir karar, kamu yararına bağlılığın olmadığı algısını da doğuracaktır. Toplumsal uygulamaların hikmetine muhalif herhangi bir jest, işaret ve herhangi bir şüphenin varlığı, bozulma, yozlaşma ve nefreti ifade eden 'beşinci kol'u işaret edecektir. Toplumun gözünde, coşkusuzluk, kayıtsızlık, yavaş davranma gibi kardeşçe hislerin ifadesinde oldukça isteksiz kardeşler birbirlerine 'bir numaralı düşman' gözüyle bakıyor bulurlar. Böylece, dış siperde değil de toplumun kendi kalesi içerisinde en kanlı savaşlar baş gösterir. Bu vesileyle, bir amaç olan kardeşlik, kardeş katlini makul bir yol olarak kutsallaştırır.

Bir topluluğun bütünüyle dışlandığı yerde, kimse topluluk yapısından kolayca ayrılamaz: o topluluktaki ne zengin ve muktedir kimseler ne de özellikle de fakir ve yardımsız kimseler gidecek bir yere sahip olamazlar. Bu durum, 'etnik azınlıkların' bağışıklığını güçlendirir ve azınlığın içinde yaşadığı toplum tarafından asimile edilmiş topluluklara göre daha fazla onlara hayatta kalma şansı verir. Hâkim toplum tarafından dışlanmayan gruplarda aile büyüklerinin göçleri ve yer değiştirmeler nedeniyle; dağılma, bağların kopması ve kimliğin daha hızlı değişmesi eğilimi görülmektedir. Ancak dışlanan gruplar, üyelerinin özgürlükleri üzerinde daha fazla kısıtlamayla birlikte hayatta kalma şansı bulmaktadır.

Birleşik bir millet ve devlet inşası stratejisinin neden bugün gerçek dışı olduğuna dair pek çok sebep vardır. Ancak burada bir araya gelen birçok neden bu stratejinin hükümetler tarafından daha az acil kabul edilmesini, daha az istekli olmasını ve halk tarafından açıkça istenmeyen bir durum olmasını sağlıyor. Burada diğer sebeplere temel teşkil eden ana sebep şimdiki şekliyle küreselleşme sürecidir.

'Küreselleşme' öncelikle küresel boyutlara ulaşan, insanlar arası karşılıklı bir bağımlılıklar ağına dayanır. Ancak mesele şu ki, bu süreç güçlü ve etkin siyasi kurumlar ile gerçek bir küresel kültürün ittifakıyla devam etmiyordu. Bu noktada önemli olan husus, bu sürece eşlik edecek, siyasi kontrol görevi için yeterlilikleri haiz ve etkin kurumlar ile gerçek bir küresel kültürün eksikliğidir. Ekonomi, politika ve kültürün düzensiz gelişimi, iktidar (power) ve siyasi kurumların (politics) ayrılmasına neden olmuştur: dünyadaki bilgi ve sermaye dağılımı ile şekillenen bu küresel iktidar, ülkeler üstü (tüm bölgelere göre dışsal) bir hal alırken, siyasi kurumlar eskiden olduğu gibi yerel kalmışlardır. Dünya bilgi ve sermaye paylaşımı içine yerleşen iktidar bir devlete bağımlı olmaktan çıkmıştır (yani mekân dışına çıkmış, böylece geriye her zamanki gibi daha önce yerleştirilen siyasi kurumlar kalmıştır.) Bu durum, yetersiz planlarla hesapları tutturmak durumuyla yüzleşmek zorunda kalan, ekonomik ve kültürel sürecin kontrolünü ülke dışındaki ve politik kontrolden bağımsız 'piyasa güçlerine' devretmek şeklindeki sözde 'deregülasyon' stratejileri ile yürütülen hükümetlerden oluşan ulus-devletleri durdurulamaz bir zayıflama sürecine itmiştir.

Bir zamanlar modern devletin göstergesi olan ideolojik-kültürel mobilizasyon nesneleri anlamına gelen, bir zaman da otorite ve güç toplama aracı olan normatif düzenlemeden uzaklaşma, tıpkı yetkililerin vatandaşlardan askeri hizmet beklentisinin gereksiz hale gelmesi gibi gereksiz hale geldi. Ne biri ne de diğeri açık bir amaca hizmet etmektedir. Devlet yetkilileri, geçmişte vazgeçilmez olan, toplumsal entegrasyon yahut sistem yönetimi süreci için, kültür yönetimi ve vatanseverlik duygularının harekete geçirilmesi normatif regülasyon görevini, günümüzde en azından bağımsız olarak artık denetlemiyor. Bugün devlet bu görevleri hiçbir kontrole tabi olmayan güçlere devretmeyi tercih ediyor (kendi isteğiyle yahut değil). Yönetilen topraklarda düzeni muhafaza etmek halen hükümetlerin elinde kalan tek görevdir; devletler geleneksel olarak yüklendikleri ya da diğer güçlerle paylaştıkları görevlerden hızlı bir şekilde ellerini çekiyorlar. Bu görevlerin icrası sadece, kısmen ve bağımsızlıktan uzak bir şekilde, devlet güçleri yahut parti organları tarafından kontrol edilebiliyor.

Gerçekleşen bu değişiklik, devletin önceki daha iyi konumunu, bir iddia ve hipotez olarak, tek bir egemen güce bıraktı. Bir zamanlar ulus-devletin çok boyutlu hükümranlığında anahtar bir yere sahip olan ulusal tutkular, bugün kurumsal bir boşluğun içerisinde sallantıdadırlar. Ulus-devletin temellerindeki varoluşsal güvenlik hissi de zayıflamaktadır. Geçmişten hatırladığımız kan ve vatan üzerine kurulu kardeşlik bağı, günümüz değişen şartlarında eski değerinin çoğunu kaybetmiştir. Başka bir bağlamda Jeffrey Weeks'in tekrar ettiği gibi, nereden geldik, nereye gidiyoruz, şimdi biz kimiz ve ne olacağız diye kendilerine anlatacak-

ları kimlik hikayeleri'ne yönelik bir ihtiyaç söz konusudur. Genç nesillere anlatılan, toplumun geldiği yere ait bu eski hikâyeler artık onların kulağına hoş gelmiyor.[25] Bu tarz masallar günümüzde kaybolmuş bir güvenlik duygusunun düzeltilmesinde, kaybolan güvenin tekrar inşasında, *summa summarium* (özetle) 'diğerleriyle entegrasyonun anlamlılığını' olanaklı kılmak için vazgeçilmez olmuştur. 'Eski belirlilikler ve bağlılıklar ortadan kalkınca, insanlar yeni aidiyetler ararlar'. Yine de, 'aidiyetin doğallığıyla' (güçlü ve sağlam bir şekilde tahkim edilmiş kurumlarca onaylanan doğallık) ilgili eski masallardan kesinlikle farklı olan yeni kimlik anlatıları problemi "güven ve bağlılığın, bireyler onu son sırada tercih etmedikçe kimse tarafından son olarak dikte edilemeyeceğini ifade ediyor".

Küreselleşme ve deregülasyon süreci tarafından oluşturulan normatif vakum şüphesiz bireysel girişim ve bireysel eylemler için büyük özgürlük sunar. Bugün anlatılan 'kimlik politikaları' yeniden gözden geçirilme girişimine açıktır; memnun etmez olduğunda ya da bir sonrakinden daha az tatmin eder göründüğünde, her birinden gönüllü olarak vazgeçebilir. Gizli engellerden arındırılmış bir normatif vakumda deney yapmak kolaydır; bu durumda sorun, sonuç ne kadar memnun edici olursa olsun, şayet norm halinde pekişmezlerse, güvenlik sağlamamalarıdır. Yaşam süresi beklentisi, tanımlanmamış olduklarından ve denemeler ile aranan varoluşsal güvenlik tesisi uzun süreceğinden, kısadır. İnsan ilişkilerinin kalıcılığının tek garantisi (bunların içerisinde toplumu birbirine bağlar) bireyin sürdürmesi gereken kararlarıdır. Bununla birlikte, bu karar yenileniyor

25 Jeffery Weeks, *Making Sexual History*, Polity, 2000, s. 183, 240–3.

olmalı ve azalmadan bir iştiyak ve taahhütle sergilenmelidir. Seçilmiş olan bağların uzun süreli olması için, onları hayatta tutacak istek, doğası gereği geçici salt bir memnuniyetten daha sağlam, bir bozulma tehdidine karşı gösterilen protesto olmalıdır.

Bu, tamamıyla trajik bir durum değildir, başarısızlık halinde, beklenmeyen bir durumda, oldukça az hoşlanılacak bir pozisyonda, girişimci kalpler ve dalgaya karşı yüzme kabiliyetine güvenen becerikli bireyleri mutlu edebilir ve onları seçtikleri yolda tutabilir; bu bireyler, toplumsal güvenlik garantisi isteğine de sahip değillerdir. Uzun vadeli olarak onlara yüklenecek zorunlulukları da düşünerek, toplumsal güvenliğin temini konusunda heyecan duymazlar. Bu durum, ne zenginliğe ne de benzer yeteneğe sahip olmayanlar için farklıdır. Bu bireyler için, koruma bekledikleri toplumun, türlü ve değişken kişisel tercihler yerine, sağlam kurumlara sahip olmasını bekledikleri bir şeydir. Özgür olma hakkı için ödenen bedel hiçbir şekilde göz önünde bulundurulmadığında, gönülsüzlük, yaşam boyu üyelik, asla gerçekleşmeyen taleplerle ilgili maliyetler -zayıf ve girişimci olmayan bireyler için- sadece baştan sona bir illizyon ve daha da kötüsü tahammül edilmez bir kompleks ve halk tarafından aşağılanma nedenidir.

Bu nedenlerle ilgili olarak, Jeffrey Weeks şunları ifade etmiştir:

> Toplumun en güçlü duygusu, muhtemelen tehdit anında ortak varlık mekânı olarak buldukları, sıkı bir güçlülük ve dayanışma duygusu meydana getiren bir toplumsal kimlik inşası sağlayan gruplar tarafından sağlanıyor. Kontrol

edilemiyor gibi görünen fakat kendilerini içinde bulduğu sosyal ilişkiler sayesinde insanlar dünyayı kendi topluluklları boyutuna küçültürler ve politik olarak bu temeller üzerine hareket ederler. Sonuç, genellikle, beklenmedik durumlarla başa çıkmanın ve onları kabullenmenin bir yolu olarak belli bir topluluğa saplantılı bağımlılıktır.

Bireysel (oldukça gerçek olan) zayıflıkları bir topluluğun (hayali) gücü haline tahvil etmek, muhafazakâr ideoloji ve tekelcilik pragmatizmine yol açar. Muhafazakârlık ('köklere dönüş') ve tekelcilik ('onlar' hep birlikte olduklarında 'bizim' için tehdittir), kelimenin bedene dönüşmesi yani muhayyel toplumu ve onun gücünü gerçekleştirecek yeni bir bağımlılıklar ağının doğması kaçınılmazdır; başka bir ifadeyle onlar W.I.Thomas'ın meşhur 'insanlar bir durumu gerçek olarak tanımladıklarında, bu durum sonuçları itibarıyla da gerçek olur.' kuralının gerçekleşmesi için de kaçınılmazdır.

Daha önce de ifade ettiğimiz gibi, Avrupa bizim gözlerimizin önünde bir diasporalar mozaiğine (yahut daha doğrusu, birbiri üzerine binen yığınlara ve çaprazlama kesişen takımadalara) dönüşüyor. Yerel nüfusu sindirme baskısı yokken, bu diaspora adalarından birinde bir kişinin kendi ulusal kimliğini etkili biçimde kendi evinde gibi taşıması olasıdır. Belki de bu daha etkili de olabilir çünkü, Martin Heidegger'in ifade etmiş olduğu gibi, bu kimlik yabancı topraklarda 'verili' ve açıkça özel bir bakım yahut tamir (*zuhanden*) gerektirmeyen bir etki alanından, zorunlu olarak talep edilen (*vorhanden*) 'kurulu' bir etki alanına doğru değişir. Komşu ve karışmış olan diasporalar, istenen kimlikler hakkında müzakere ederlerken karşılıklı olarak zenginleşir-

ler. Kaybetmekten ziyade güç kazanırlar. Hali hazırda, 'kim ve kime' soruları üzerinde düşünmeye devam ediyorsak, bugünkü (günlük genişleyen!) Polonya diasporası Britanya Adalarına katkı olarak Polonyalılığı verirken İngiliz topraklarından da aynı şekilde kendisi adına da Anglikanlığı aldığını unutmamalıyız....

George Steiner, bugün Avrupa'nın karşılaştığı en önemli zorluğun doğası gereği askeri ya da ekonomik değil de 'manevi ve entelektüel' olduğu konusunda bizi ikna eder.[26]

> Avrupa'nın özelliği William Blak'in ifade ettiği 'küçük özelliklerin kutsallığıdır'. Bunlar dil, kültür, toplumsal farklılıklar ile genellikle yirmi kilometrelik önemsiz mesafelerle dünyalar arasını ayıran çoklu bir kültürel mozaikten oluşur... Avrupa aslında dili, yerel gelenekleri ve toplumsal otonomisi için mücadele etmezse yok olacaktır. Elbette bir de 'Tanrı ayrıntıda gizlidir' deyişini unutursa.

Biz benzer düşünceleri Hans-George Gadamer'in külliyatında da buluruz. O, Avrupa'nın istisnai erdemleri arasına, diğerlerine ek olarak farklılıkları ve zengin çeşitliliği yerleştirir. Zengin farklılık, onun tarafından Avrupa'nın en kıymetli hazinesi olarak kabul edilir ve bu durum Avrupa'yı geçmişin felaketlerinden kurtarıp, günümüz dünyasına ulaştırmıştır. 'Diğeriyle birlikte yaşamak, ötekinin ötekisi olarak yaşamak temel insani görevdir. Bu hem en aşağı hem de benzer şekilde en yüksek seviyelerde böyledir. Böylece belki de Avrupa'nın özel avantajı, diğerleriyle birlikte yaşama sanatını öğrenebilmesi ve öğrenmek zorunda olması-

26 George Stainer, *The Idea of Europe*, Nexus Institute, 2004, s. 32-34.

dır.'[27] Avrupa'da başka hiçbir yerde olmadığı şekliyle 'Diğerleri' her zaman, görüşme ve de dokunma mesafesinde hep yakın yaşamıştır; metaforik olarak her zaman ruhen yakın fakat aynı zamanda cismen tam anlamıyla uzak olunmuştur. Avrupa'da diğeri komşunuzdur ve bu nedenle onları ayıran farklılıklara rağmen komşuluk koşullarını aralarında müzakere etmeleri gerekir. Gadamer, Avrupa coğrafyasını 'çok dillilik, Diğeri ile yakın komşuluk gibi özellikleriyle başka bölgelerin Avrupa'nın deneyiminden yararlanabileceği bir okul, bir araştırma laboratuvarı gibi görülebileceği, sıkışmış dar bir alan olarak değerlendirir. Gadamer, 'Avrupa'nın görevini', herkesin herkesten öğrenmesi sanatını devam ettirmek olarak görür. Ben, buna şunu ekleyeceğim: Avrupa'nın görevi yahut daha doğrusu onun kaderi, onu kendi kaderimize dönüştürmek için ortak çabamızı beklemektir.

Bu görevin ağırlığını yahut (bir kez daha Gadamer'den esinlenerek) modern dünyanın yaşam problemlerinin çözümü için 'dostluk' ve 'içten dayanışma' gerektiğinde *sine qua non* (olmazsa olmaz), Avrupa'nın bu görevi üslenmesi kararlılığını hafife almak imkânsızdır. Bu görevi üslenmesinden dolayı, Avrupa'nın paylaştığı tarihi mirasından ilham almalıyız, zaten eski Grekçede de 'arkadaş' kelimesi, Gadamer'e göre, 'bütünüyle toplumsal hayatı' tasvir ederdi. Arkadaşlar, aralarındaki farklılıkları umursamadan samimi ortak ilişki arzu ve meylinde olan kişilerdir: bu arzu ve istek farklılıklarının gitmesine izin vermez, kendi aralarında farksız ve cömert hareket etmeyi sağlar, aynı zamanda bu farklılık, aralarında bir mesafenin oluşmasından yahut birinin diğerine düşman olmasından da onları korur.

27 Bkz. Hans-George Gadamer, *Das Erbe Europas*, Suhrkamp, 1998.

Yukarıdakilerin hepsinden hareketle biz Avrupalılar, aramızdaki birçok farklılık ve tecrübelerimizin çeşitliliği açısından paylaştığımız Avrupa yuvasının farklılığı ve onlar tarafından şekillenen yaşam tarzlarımız yüzünden Avrupalıların ataları olan kadim Greklerin arkadaş olarak belirttiği şekliyle arkadaş oluyoruz. Bizim için değerli olanları feda ederek değil, fakat yakın olsun uzak olsun tıpkı onların bizim için kendilerince değerli olanları cömertçe tercih ettiği gibi komşularımız için de onları tercih ederek arkadaş oluruz. Gadamer, anlama yolunun 'ufukların birleşmesini' sağladığını ifade eder. Hakikat olarak kabul edilen her insani bir araya geliş, ortak tecrübenin temeli ise, onların hayal güçleri etrafındaki ufuklar, aynı zamanda ortak doğruların da sınırlarıdır. Eğer bir araya gelişlerin çeşitliliğinden hareketle, hepimiz için geçerli bir doğru bulmak ve üzerinde anlaşmak istersek, 'ufukların birleşmesine' ihtiyacımız vardır ve bunun ilk şartı da farklı geçmişlerin oluşturduğu deneyimlerin sentezi ve ortak bir gelecektir. Avrupa Birliği böyle bir birleşmede bizim şansımızdır. Bununla birlikte O, içinde bilinçli ya da değil, gönüllü yahut gönülsüz, genişleme sürecinde ufuklarında toplu olarak eridiğimiz, ortak olarak paylaştığımız bir laboratuvardır. Gadamer'den farklı bir metafor kullanırsak: ortak çabalarımızla ve bütünüyle istifade etmek için, anlaşılabilir ve uygulanabilir değerler, idealler ve niyetlerin bir karışımı olan büyük çeşitlilikteki cevherleri getirip işleyebileceğimiz bir laboratuvardır. Her şey yolunda giderse, bu laboratuvar paylaştığımız değerleri, idealleri ve niyetleri gösterebilir. Bizim bile haberimiz olmadan, bütün bu çalışmalar sırasında, her cevher oldukça değerli hale ge-

lir ve biz, er ya da geç, kaçınılmaz bir şekilde kendimiz için bunu kabul etmek zorunda kalırız.

Bu uzun süren bir iştir, ilerleme yavaştır: hızlı sonuçlar beklenmemelidir. Fakat bilinçli ve sürekli bir şekilde ufukların kaynaşmasına yardım edilerek süreç hızlandırılabilir ve sonuçlar hızlı elde edilebilir. Artık mevcut birleşme önünde hiçbir şey duramaz ve Babil Kulesi'ni inşa edenlerden miras kalan dillerin karmaşıklığının yarattığı yavaşlık kadar kimse bu birleşmeyi yavaşlatamaz. Avrupa Birliği resmi olarak 23 kadar dili kabul etti. Fakat Avrupa Birliği'ne bağlı farklı ülkelerde insanlar Katalanca, Baskça, Galce, Bretonca, İskoçça, Kashubian, Laponyaca, Romence ve birçok bölgesel İtalyan dilleriyle (ismini sayamadığımız diller için özür diliyoruz, hepsini saymamız mümkün değil) okuyor, yazıyor ve düşünüyor. Birçok dil bilen sıra dışı bir avuç insanın dışında hepimiz, Avrupa dillerinin büyük çoğunluğuna erişmekte yetersiziz. Evet, biz hepimiz bu konuda fakir ve yetersiziz. Birçok ulaşılamaz insan bilgeliği, yazılı yabancı lehçelerde gizlidir. Bu gizli bilgeliğin hiçbir surette tek bileşeni olmasa da bunların en önemlilerinden biri ebeveynlerin, çocukların, eşlerin komşuların, işverenlerin, işçilerin 'içeridekiler' ve 'dışarıdakilerin', dostların, düşmanların ilgilerinin, umutlarının ve beklentilerin şaşırtıcı benzerliğine yönelik farkındalıklardır ve bu hangi dil ile tanımlanırlarsa tanımlansınlar böyledir...

Neticede bütün bunlara rağmen akla retorik sorular geliyor: Birlik fonlarının bir kısmı ile, Avrupa'da yaşayanlar tarafından kaleme alınmış eserlerin çevrilmesi ve ortak bir şekilde gözden geçirilmiş ve yayımlanmış eserlerin bir araya gelmesi ile 'Avrupa Kültürü Kütüphanesi'nin kurulması ne

ölçüde bilgeliğimizi zenginleştirebilir ve birlikteliğimiz ne ölçüde güç kazanır. Kişisel olarak ben bu sorunun cevabının Avrupa'nın geleceği ve misyonunun başarısı için en iyi yatırım olduğuna inanmış durumdayım.

Başlangıç evresinde modernitenin en önemli karakteristiği nihai şartlarda kendisini 'katı durum' olarak kavramsallaştırmasıdır. Bu, düzen kurmanın takip edilmesi, kurulduğunda mevcut hal ile ilgili değişikliklerin belli bir mantık ve daha önceden belirlenmiş yol içerisinde gerçekleştirilmesi, 'istikrarlı ekonomi', 'dengeli sistem', 'adil toplum' ile 'rasyonel hukuk ve etik' kanunlara göre yönetilen toplum görüşlerine sahip olup olunmadığına bakılmaksızın ön planda taçlandırılan yaklaşımdır. Diğer taraftan akışkan modernlik menkul kıymetler borsası ve döviz piyasaları üzerine modellenen değişimleri oluşturacak güçleri serbest bırakır: kültürel dönüşümlerin 'kendi seviyelerini bulmaları' buradan da başka seviyelere yükselmeleri için gereken imkânı sağlar. Mevcut ve geçişken seviyelerin hiçbiri, tanımlayıcı ve de iptal edilemez değildir, bunların hiçbiri, talep ve arz oyunu kendi (tahmin edilemez) yolunu bulana kadar nihai şeklini almaz. Bu oldukça etkili dönüşüm ruhunu muhafazayla birlikte, politik düzenbazlar ve modernitenin 'akışkan safhası'nın kültürel destekçileri, planlanan yolun en son noktası açısından bir sosyal adalet modeli inşasından neredeyse tamamıyla vazgeçtiler. İlerleme süreci, günümüzde, sonu asla gelmeyecek bir deneme serileri (ve şüphesiz hatalar) olarak görülmektedir. Dikkatler artık sonuçlar üzerinden araçlara kaymıştır; yani nihai varış noktasını belirlemektense, 'seyahati bilinmeyene doğru ayarlamanın' kolaylaştırılması, trenin rotasını çizmektense lokomotife yakıtın sağlanması

ve de tekerleklerin yağlanması... Zaman çizelgesinin yerini bugün 'karayolları trafik kanunu' almıştır. Başka bir ifadeyle, birlikte yaşamanın rekabetli, birbiriyle kesişen ve zincirleme formlarında referans noktası olarak hizmet verecek olan 'insan hakları', artık bir kural, standart ve ölçme aracıdır.

Sosyal adalet modelleri söz konusu olduğunda, az ya da çok bütünsel bir içerik listesine ihtiyaç vardır. İnsan hakları prensibi, doğası gereği, şekli tanıma indirgenmemelidir ve içerik konusu açık bırakılmalıdır. Bu prensiple ilgili olarak verili olan tek sabite, henüz yerine getirilmemiş eski talepleri ifadeye teşvik ve yeni 'tanınma taleplerini' açıktan ifade etmektir. Bütün bu tanınma taleplerini tamamıyla öngörmenin ve çözmenin mümkün olmadığını kabul etmek gerekir, insan haklarının çoğu ve birçok grup yahut halk kategorilerinin taleplerinin tanınması gözden kaçacak yahut bazıları görmezden gelinecektir; daha önce belirlenen bazı kategoriler haksız yere tanınmayacak yahut dikkate alınmayacaktır. Bu tarz soruların peşi sıra gelen olası cevap stokları tamamıyla kabul edilmek için yeterince derinlemesine incelenmemiştir. Şuan öne çıkan bütün cevap koleksiyonları tekrardan tartışmaya açıktır. Bu durumun eğreti doğası, olumlu yönde tartışmalara ve 'tanılayıcı çatışmalara' bir davettir. Başka bir ifadeyle, kendi fikrini savunanların bulundukları pozisyondan ne kadar uzağa itilmeye izin vereceği, ne ölçüde bir ya da birkaç imtiyazından vazgeçmeye ikna olunacağı ve kendi ilgileri karşısındaki talepleri kabul etmeye, hangi argümanla ikna edilebileceğinin aslını gösteren güç testleri olacaktır. 'İnsan hakları' çağrısıyla yapılan tanınma taleplerinin doğrudan ve pratik bir sonucu savaş

alanları ve cephelerin çoğalması ve önceki, mevcut ve gelecekteki çatışmaları bir araya getirecek eski sınır hatlarının (gerçi, şimdilik) değişmesidir.

Jonathan Friedman'ın ifade ettiği gibi, biz kendimizi daha önce hiç tecrübe edilmeyen bir durumda bulduk: bir 'modernizmsiz modernite' dünyası.[28] Geçmişte olduğu gibi, yoğun modern dürtüler tarafından onun hedef ve amaçlarını gerçekleştirmek için motive edildik, ancak artık, onun hedefleri ve gösterdiği yol ile tatmin olmuyoruz ve onlar tarafından hayaller oluşturamıyoruz. Tek başına bile tercihlerdeki bu değişim, tarihi bir değişim olarak kabul edilebilir, fakat bu tek değişiklik değildir. Bu kez küresel ve tamamen ülke sınırlarından bağımsız 'uzun vadeli yükümlülüklere' (buradaki yükümlülükten kastım geri dönülemez olmasıdır) ilgisiz yahut onlara apaçık uzak mesafeli olan yeni güç elitleri, ataları olan ulus-devlet elitlerinin 'mükemmel bir düzen' kurmak için gösterdikleri hırslarını artık terk etti. Ayrıca yönetici elitlerin karşı konulmaz düzen oluşturma ve onu günlük olarak yönetme iştahları da kayboldu. Francis Bacon'ın 'Süleyman'ın Evi' stilindeki gibi 'yumuşak' modernleşme, yüceltilmiş kültürler ve eğitim yönetimi için projeler günümüzde artık çok da cazip değildir -zaman zaman ortaya çıkanlar da bilim kurgu kahramanlarının gördüğü muameleyi görür: onlar beğenilse de eğlence değerindedir ve onlara gösterilen ilgi de geçici olacaktır. Friedman'ın kendisinin de ifade ettiği gibi, 'modernizmin düşüşüyle birlikte… geriye kalan sadece kendi farkı ve birikimidir'. Ortada farklılıklarla

---

[28] Jonathan Friedman, 'The hybridization of roots and the abhorrence of the bush' -*köklerin melezleşmesi ve çalının nefreti*, M. Featherstone ve S. Lash eds., *Space of Culture* içinde, Saga, 1999, s. 239.

ilgili bir eksiklik söz konusu değildir: gerçekleşmekte olan sadece 'sınırların bulanıklaşması' değil, "öyle görünüyor ki yeni caddelerin her köşesinde, dünyamızın düşüşte olan her bölgesinde, yeni sınırların da kendini göstermesidir."

İnsan hakları kavramı bireylerin yararına oluşturulmuş olmasına karşın (genel olarak insanların uyum içerisinde, dışlanma ve cezalandırılma kaygısında olmadan, kendi farklılık ve değişik olma durumu ile her bireyin yaşama hakkını ifade eder), açıkçası, sadece ortak bir çaba onun kazanımlarını koruyabileceğinden insan hakları için gerçekleştirilen savaş sadece 'diğerleri' ile birlikte gerçekleştirilebilir (çünkü yukarıda değinildiği üzere, sınırların kalın çizilmesi ve onun isteklice kontrol edilmesi dönemi artık geçmektedir). Bir 'hak'kın vuku bulduğunun işareti, büyük bir grup insan arasında farklılıkların çok doğal olduğunun gözlemlenebilmesidir; bu durumun göze çarpması ve de ciddiye alınmasıdır: farklı olma hakkı, taleplerin ortak icrası için atılacak adımın başlangıç noktası olmalıdır.

Hakların uygulanması için gerçekleştirilecek mücadele, toplulukların kendi alanlarında yapılanmalarına da yol açar: mücadele siperlerinin oluşturulması, eğitim faaliyetleri, ileriye atılma hazırlıkları, dışarıdan gireceklerin engellenmesi, içeride olanların kendi yerleşim alanları içerisinde sınırlandırılması; kısaca içeride bulunma, topluluk bünyesine giriş ve çıkışların detaylı incelenmesi... Ne zaman farklılık, uğruna bedeli ne olursa olsun mücadele edilecek bir değer olarak görülür, işte o zaman popüler bir hareket kendi aralarında seviye farklılıklarını sıfırlayıp, tüm tarafların üyeleriyle birlikte kol kola girip hep birlikte bir araya gelmek için yapılan çağrılara cevap verecektir. Bunun olabilmesi için, öncelik-

le 'farklılığı meydana getiren unsurların' bulunması ve söz konusu farklılıkların oluşturduğu birliktelikten ayrılmaları gerekir. Bu unsurlar, 'insan hakları' kategorisine girebilecek kadar salahiyet taşıyacak şekilde önemli ve farklı değerler olmalıdır. Neticede, 'insan hakları' ilkesi farklılıkların inşası ve yeniden inşası ve bunun etrafında gelişen bir toplum bina etme sürecini düzenleyen bir katalizör gibi işler.

Nancy Fraser 'kültürel farklılık politikaları ile sosyal eşitlik politikaları arasındaki mesafenin açılmasına' karşı çıkar ve 'adalet günümüzde hem tanımayı hem de yeniden bölüşümü gerektirir' diye ekler:

> Onları diğerlerinden ayıran yahut onlara atfedilen düşük nitelikler yüzünden, inşasında diğerleriyle eşit şartlarda katılmadığı kültürel değerlerin kurumsal şeması temelinde, bazı bireylerin ve grupların toplumsal ilişkilerde eşit statüdeki partnerleri tarafından reddedilmesi hiç de adil değildir.[29]

Savaşan tarafların, farklılığı kesin bir değer haline dönüştürmesini ateşleyen 'tanınma savaşlarının' mantığını gösteren açık nedenler vardır. Hepsi tanınma çağrısıdır, bununla birlikte, fundamentalist yönelim unsuru içerir, sesini aşağı çekmek zordur, bertaraf etmek daha da zordur genellikle taleplerini elde ederler -Fraser'in terminolojisiyle- bir 'sekt karakteri'dir. Tanınma problemi (Chars Taylor yahut

[29] Nancy Fraser, 'Social justice in the age of identity politics: redistribution, recognation and participation -kimlik politikaları çağında sosyal adalet: dağıtım, tanınma ve katılım', D. Clausen ve M. Werz eds., *Krisische Theorie der Gegenwart* içinde, Institut für Sociologie der Universitat Honnover, 1999, s. 37-60.

Axel Honneth'ın günümüzdeki hâkim bireysel eğilimli 'kültürlülük' modasına uyumlu şekilde kullanmayı tercih ettiği), 'kendini gerçekleştirme' bağlamından ziyade sosyal adalet bağlamında ele alınırsa bu alanda olumlu bir etkiye sahip olabilir: bu sayede tanınma taleplerinde mezhepçilik -sectarianism- zehrini (fiziksel yahut toplumsal ayrım, iletişimlerin kopması, kendini gerçekleştirme ve karşılıklı düşmanlığı körükleme gibi zehirlerin sonuçlarıyla birlikte) uzaklaştırabilirsiniz. Tanınma talepleri kültürel farklılıkların barışçıl olarak tesisi değil de zıttı yönde gelişirse, ayrılmayı, bölünmeyi ve neticede iletişimi kesmeyi cesaretlendirebilecekken, yeniden bölüşüm talepleri eşitlik adına yapıldığında ise, toplulukların etkileşiminin birer aracı olacaktır.

Son olarak önemli noktalardan bir tanesi de, eşitlik talebiyle birlikte 'tanınma mücadelesi' birliğinin, aynı zamanda farklılıkları tanıma mücadelesini, *rölativizm* tuzağına düşmekten koruyabileceğidir. Aslında, eşitlik temelinde sosyal ilişkilere katılma hakkı olarak 'tanınma' tarifinden ve sosyal adalet problemiyle ilişkili sonucundan (yine Fraser'den alıntılayarak), 'herkes toplumsal itibar hakkına sahiptir' (diğer bir ifadeyle, bütün değerlerin eşit olduğu ve her farklılığın sadece bir fark olma gerçeği üzerinden işleneceği) sonucu çıkmaz; aksine 'herkesin eşit şartlarda, dürüstçe, sosyal saygı talep etme hakkına sahip' olduğu anlamı çıkar. Tanınma mücadelesi, kültürel özerklik ve kendini gerçekleştirme çerçevesi içine sıkıştırıldığında ve o dar alanda bırakıldığında, kışkırtıcı düşmanlık eden (son zamanlardaki tecrübelerin gösterdiği gibi ve nihai olarak soykırıma varabilecek) potansiyeli ortaya çıkar. Sosyal adalet sorunsalları çerçevesinden bakıldığında, tanınma talepleri ve bu taleplerin politik

eylemlerinin sonuçları mücadeleler, diyalog ve müzakerelerin katalizörü olur. Bu katalizör, nihayetinde toplumun etik yelpazesini gizleyerek değil genişleterek daha yüksek bir düzene entegrasyonunu (zorunlu olmasa da) sağlar.

Yukarıda ifade edilenler, sadece felsefi argümanların zerafeti şeklindeki filozofik kılı kırk yarma yahut teorik yaklaşımların uyumu ile ilgili bir durum değildir. Çünkü eşit dağıtım sorununu tanınma politikalarına dâhil ettiğimizde, modern sosyal adalet vaatleri 'akışkan modernite' yahut John Friedman'e göre, 'modernizimsiz modernite' şartlarına uyum sağlar, ortaya çıkan yapı da Bruno Latour'un ifade ettiği[30] farklılıkların bir arada yaşandığı bir anlaşma çağı, yani diğer taleplerden daha ziyade barışçı bir şekilde beraberce yaşanılacak şartların olduğu çağ olur.

'Modernizimsiz modernite' aynı zamanda, insani acılardan kati, radikal bir kurtuluş ile savaş ve elemlerden insani şartların kesin olarak özgürleşmesi ümidinin mümkün olmadığı bir durumdur. Akışkan modernite düzenlemesinde 'iyi toplum' düşüncesi anlamlı olarak kalacaksa, 'herkes için bir şans' idealine adanmış bir toplumun arkasında durmak gerekecektir. Başka bir ifadeyle, bu şansların gerçekleşmesini önleyen engellerin teker teker temizlenmesi gerekir. Biz biliyoruz ki bu engeller *düzeni* başka bir şekilde dayatarak bir hamlede bütünüyle ortadan kaldırılamıyor; bundan dolayı, 'adil toplum'un mümkün tek stratejisi (çözüm), tanınma için yapılan her çağrıda ortaya çıkan engellerin aşamalı bir şekilde ortadan kaldırılmasıdır. Her farklılık aynı değerde değildir ve toplumun bazı hayat tarzları ve formları etik

30 Bkz. Bruno Latour, *'Ein Ding ist ein Thing'*, 1-2 (1988): 97-111.

olarak diğerlerinden daha çok takdire layıktır; her iki tarafa da argümanlarını sunması ve onları ispatlaması için eşit haklar verilmezse hangisinin doğru olduğu yine de anlaşılmayacaktır. Doğru konuşmak gerekirse doğası gereği, müzakere esnasında hangi yaşam tarzı çıkarsa çıksın önyargılı olmak mümkün değildir; çünkü sonuçlar felsefi mantığın eksikleri tarafından belirlenemez.

Cornelius Castoriadis'in vurguladığı gibi 'gerçekte hiçbir problem önceden çözülemez. Biz belirsiz ve iyi tanımlanmamış durumlarda iyiyi oluşturmalıyız. Otonomi projesi bir amaç, bir işarettir, bizim için gerçek problemleri çözemeyecektir.'[31] Sadece şunu söyleyebiliriz ki, tanınma çağrısında bulunma ve toplumun bu konudaki yaklaşımını hissetme otonomi açısından belki de daha kaçınılmaz ve de gerekli tutumdur, yani içerisinde yaşadığımız toplumda kendi kendini inşa etme kabiliyeti (bundan dolayı potansiyel olarak kendince mükemmel); bu şekilde hiçbir adaletsizliğin, göz ardı etmenin gizlenemeyeceği bir durumun sağlanmasına imkan tanıyacak ve böylece onların, çözüm bekleyen tüm sorunlarda, kendi doğru konumlarını almalarına hiçbir şey engel olamayacaktır. Castoriadis'in kendisinin vurguladığı gibi, 'bütün sorun toplumsal aktivitelerin (kendilerine bir şans verilirse, bugün düşünebildiğimiz her şeyi geride bırakacak aktiviteler) yerinin değiştirilmesiyle başlar ve biter… Bugün insanların 'duyarlı ve akılcı bir şekilde ikna edilmeleri' kendi otonomilerini elde etmelerine yardımcı olmak anlamına gelir.

---

31 Cornelius Castoriadis, 'Done and to be done' in *Castoriadis Reader*, ed. ve çev. D. Ames Curtis, Blackwell, 1997, s. 400, 414, 397-8.

Castoriadis açıkça 'kim oldukları ve ne yaptıklarına bakılmaksızın' diğerlerinin farklılıklarına sadece o farklılıklar olduğu için saygı duymadığını' ileri sürer. 'İnsan haklarının' tanınması, tanınma hakkı, açık bir çek imzalamakla aynı anlama gelmez ve taleplerin öznesi olan yaşam tarzlarının bütünüyle kabulü için öncü –*a priori*- bir anlaşma anlamına da gelmez. Bu hakların tanınması, üzerine düşünülen farklılıkların yararlı veya kusurlu yönlerinin tartışılabildiği ve tanınma anlaşmasına ulaşılabilen bir diyalog çağrısından çok daha fazla ya da az bir şey de değildir. Böyle bir tutum temelde, tek var olma hakkının kendilerine bahşedildiği düşünülen, 'insan olma' yaklaşımının diğer tüm şekillerini reddeden evrensel fundamentalizmden farklıdır. Fakat, sözde farklılığın ana karakteri sayılan, bundan dolayı da başlangıçtan beri farklı yaşam tarzları arasında herhangi bir müzakereyi reddeden 'çokkültürlülük' politikalarının çarpıtılmasıyla oluşmuş spesifik bir tolerans türünden de temelde farklıdır. Castoridiadis'in bakış açısından kültür, iki farklı cephede savunulur; bir tarafta *Kulturkampf* - kültürel mücadeleler ve baskıcı homojenleşme, diğer tarafta ise zorbalık ve mücadelesizliğin ruhsuz kayıtsızlığı…

6

Devlet ve Piyasa Arasında Kültür

Fransız devletinin sanata ilgisi, kraliyet ve aristokratların himayesinde birçok Avrupa ülkesinde olduğundan daha erken başlamıştır. I. Fransis, duvar kağıdı dokuması imalatı için bile on altıncı yüzyılda devlet atölyesi kurdu. Bundan yüzyıldan daha fazla bir süre sonra XIV. Louis ('devlet benim' demesiyle meşhurdur) kraliyet tiyatrosu, Comedie-Française, kurarak devlet sanat himayesinin modern bir biçimi yönünde kararlı bir adım attı ve birçok kraliyet akademisi (müzik ve resmin de bulunduğu) kurarak sanatın ve sanatçının gelişmesi ve eğitilmesi yönünde katkılar sağladı.

Yetkililer tarafından bugün 'kültür politikası' olarak ifade edilen sanata verilen destek, 'kültür' kavramının ortaya konulmasından iki yüzyıl kadar önce başladı. Kavramın kraliyet mensuplarının çabası ve girişimi ile geliştiğini söyleyebiliriz. Fransızca *culture* kavramı, o güne kadar halkın sahip olmadığı yahut sahip olduğunun farkında olmadığı sanatsal lezzetleri ortaya çıkarmak, öğretmek, sanata karşı halkın tutumlarını yumuşatıp ilgiyi arttırmak amacıyla hükümetin çabalarının kolektif bir unvanı olarak ortaya çıkmıştır. 'Kültür' bazı insanların (eğitimli ve nüfuzlu kimseler) diğer insanlar ('insanlar' yahut 'sıradan insanlar' her iki durumda da eğitimsiz ve güçsüz) için yaptığı yahut yapmaya yeltendiği bir şeydi. Fransızca 'kültür' ilk zamanlarında biraz Mesihlik (messianic) nosyonuna da atfedilen bir kavram gibiydi. Aydınlanma, gözünü-açma, değişme, arınma ve mükemmelleşme gibi davet mesajları içeren sinyaller verdi. Bu mesihlik ile ilgili davet, ilk zamanlarda devlet oto-

riteleri tarafından onaylanmış ve belki de onlara bu çağrıyı gerçekleştirmesi için tevdi edilmişti.

Fransız monarşisinin kaldırılmasından sonra ihtilal hükümeti, hanedan yöneticilerinde olmayan bir istekle kültür ve aydınlanma düşüncesini yerleştirerek misyonunu genişletti. Misyonun amacı artık toplumu 'temellerinden' yeniden inşa etmek, 'yeni bir insan' yaratmak, büyü ve inkâr çağının çukurundan 'insanları' kurtarmak yani kısaca bir toplum ve birey modeli üzerinde dikkatli ve ince bir çalışmayla 'yeni'nin gerçekleşmesini sağlamaktı. Monarşinin ve onun aristokrat kancalarının ilga edilmesi mümkün olsaydı, her şey yeniden işlenecek ve her şeyin altı üstüne gelecekti; ihtiyaç olunan tek şey ne yapılacağını ve buna nasıl başlanacağını bilmekti. İşte böylece o günkü mevcut durumdan dolayı 'kültür' kavramı eyleme ve mücadeleye bir çağrıya dönüştü.

1815 ve 1875 arasında devletin yönetim rejimi beş kez değişti. Fakat bu rejimler bir birinden sert çizgilerle ayrılmalarına rağmen, ataları tarafından oluşturulan bir durumu hepsi sorgusuz bir şekilde kabul etti. Günümüzde kolektif olarak 'kültürün geliştirilmesi ve yayılması' olarak bilinen bu konuda, aydınlanma ve ilerlemenin gerçekleşmesi için siyasi otoritelerin destek ve yardımının gerekliliği düşüncesi varlığını korumaya devam etti. Bu süreçte, aynı şekilde, devlet sorumluluğundaki kültür için oluşturulan gelenek, ulus-inşası hizmetinde değerlendirildi. Yeni (ve daha iyi) bireylerin oluşturulmasındaki genel amaç artık özelde, Fransız vatanseverleri ve sadık Cumhuriyet vatandaşları yaratmaya dönüştü. *Patrimoine,* ulusal miras kavramı (vatandaşı koruma ve onları ulaşılabilir hale getirme haline geldi),

kimliğin, ulusal birliğin, vatandaş sadakati ve disiplinin en büyük şartlarından biri sayıldı. Bu, art arda gelen girişim programlarında önemli bir yer aldı. Planlanan bu hedefler, entegre kültür programı aracılığıyla gerçekleştirildi. Bu programda yerel gelenekler, adetler, lehçeler ve dağılan feodalizm döneminden miras kalan kayıtlar, modern bir devlet çatısı altında birleştirildi.

Kültürel aktiviteler konusundaki devlet vasiliğini kurumsallaştırma ve düzenleme girişimleri kısa ve aralıklı birçok girişimle geçmişte de meydana gelmişti, fakat Charles de Gaulle'ün başkanlığı görevi sırasında, beşinci Cumhuriyet döneminde, 3 Şubat 1959'da, daimi bir Kültürel İşler Bakanlığı ilk kez kurulmuştu. De Gaulle, Andre Maraux'u ilk bakan olarak atadı. O, daha önce çok az kişinin defalarca yüklenip, çok az iş başarabildiği bir işi gerçekleştirdi. O günlerde ülkenin politik durumu bu girişim için elverişliydi: Avrupa'daki savaş zamanında zayıflayan Fransa'nın durumunun iyileşmesine kendini adamış ülkenin lideri, kültürün, ülkesinin gelecekteki görkeminin bir parçası olmasını istiyordu. Fransız kültürünün kıtanın geri kalan kısmında takdir edilen ve örnek alınan bir şekilde parlamasını istiyordu. Kültür, himayesi altında büyüyen ülkelere, dünya çapında prestij ve şöhret bahşeder. François Chabot'un yarım yüzyıl sonra dünyada 'Fransız kültürünün yayılması üzerine bir makale'de[32] vurguladığı gibi, devlet vasiliği altında ele alınan Fransız kültürünün yayılması görevi, bir ülkenin dünya tarafından algılanması, kendini ifade biçimi ve duyulması açısından çok az faktörün onun kadar etkili olmuş

---

[32] François Chabot, 'La difffusion de la culture française dans le monde', *Cahiers Français* (ocak-şubat) (2009).

olması bağlamında, en titiz ulusal ilgi alanı olarak kaldığını ifade eder.

Chabot'a göre, Fransız hükümetlerinin başarılı sanat tutumu, her ne kadar yüklendiği misyonun içeriği zamanla değişmiş olsa da, 'politik-kültürel mesihlik ile ilgili yaklaşım' tarafından şekillenmiştir (bu misyon, on dokuzuncu yüzyılda temel olarak ulusun kendini yönetme hakkıyla ilgiliydi, savaş döneminde kırılgan ve tehlikede olan demokrasinin savunulması ve yirminci yüzyılın sonunda da çokkültürlülüğün teşviki şeklinde değişti). Kültür Bakanı bu yüzden, hem ek fon sıkıntısı yaşamamış hem de faydalarını göstererek sanatçıların, kültür işçilerinin ve onların çalışmalarından istifade edenlerin devlet tarafından korunmasını sağlamıştır. 'Kültür' günümüzde temel olarak sanat ve sanatsal yapım olarak anlaşılırken, önceki çalışmaların çeşitlendirilmesi ve sanat eserlerinin çoğaltılması yeni kurulan bakanlık faaliyetlerinin odak noktası oldu; politik demokrasi, sanatın demokratikleşmesi ile tamamlanmıştır. Malraux, bakanlığın görevini şöyle formüle etti: 'kültürel işler tevdi edilen bakanlığın misyonu, yaygın biçimde Fransızlara insanlığın ve özellikle de Fransa'nın, büyük eserlerine ulaşmalarının sağlanması olacaktır; mümkün olduğu kadar kitleleri kendi kültürel mirasımıza ulaştırmak ve bu mirası zenginleştirecek sanat eserlerini teşvik etmektir.'

Malraux, pedagojik nitelikteki herhangi bir görevi kesinlikle reddetti, özellikle de sanatsal tercihlerin zorlama unsuru yapılması ya da ulus üzerinde kültürel tercih ölçütleri belirlenmesi görevini. Ondan önce gelenlerden farklı olarak o, mevcut modelleri dayatmayla ya da yetkililer tarafından seçilen çalışılması gereken 'en önemli' konularla ilgilenme-

di. Aksine o, fırsat yaratmakla daha çok ilgilendi: üreticiler için, üretilecek fırsatlar; sanatçılar için sanatlarını geliştirecek fırsatlar; tüm diğerleri için her ikisiyle sıkıca ilişkili fırsatlar (Malraux'ün kültürle ilgili sloganı 'sadece burjuva hayatının güzelleşmesinin hizmetinde olan değil, herkesin istifadesinde bir kültür'dür).

Malraux'un başarıları kendi çizdiği yolu takip etti. Bu yol, ilk Kültür Bakanının düzenleyip test ettiği prensiplerin mantığı (gerekleri) yörüngesinde meydana gelen bilgi toplumunun gelişmesinin şartları olan yoldur. Bu yol kararlı bir biçimde kültürel tercihlerin çeşitliliğinin tanınmasına doğru yöneltti ve sonunda temel özelliği toplum için bir mutluluk vesilesi olmak olan kültürel çoğulculuğun, devlet himayesinin asıl amacı olan Fransız kültürünün desteklenip güçlendirilerek benimsenmesini sağladı. Hem sağ hem de sol'dan başarılı hükümetlerin kültür politikalarının, Mao'nun 'bırakın yüz çiçek açsın' düşüncesi doğrultusunda bir durum olduğunu söyleyebilirdik, ancak bu ifade, görünüşte misafirperver ve de liberal görünmesine rağmen, Çinli sanatçıların ana akımdan farklı çalışmalarını önlemek adına ortaya konmuş olan gizli bir tuzak olduğu ortaya çıktığı için öyle demiyoruz. Fransa'da kültürel çoğulculuk ilkesi ve sanatsal çeşitlilik övgüye değer bir süreklilikle kültür politikalarının temeli olarak kalmıştır. Başkan Georges Pompidou, bu durumu vurgulu bir şekilde 'sanat idari bir kategori değildir, aksine o yaşamın çerçevesidir (framework-*cadre*) ya da öyle olmalıdır' diyerek açıklamıştır.

Kültürel çoğulculuğun desteklenmesi François Mitterrand'ın başkanlığı döneminde, Jack Lang'ın bakanlığında, en üst seviyeye yaklaşmıştır. 10 Mayıs 1982'de Mit-

terrand tarafından esinlenen ve Lang tarafından yazılan bir kararname yayınlanmıştır. Burada Kültür Bakanlığı'nın temel misyonu, tüm Fransızların icatlarının ve eserlerinin teşvikini sağlamak, onların kendi yaratıcı yeteneklerini geliştirmek, yeteneklerini özgürce sergilemek ve sanatsal çalışmalarından istifade etmelerini sağlamak olarak deklare edilmiştir. Bu hedefi gerçekleştirmek için bu kararname bölgesel ve grup girişimlerini desteklemek amacıyla tüm devlet kurumlarına gönderilmiş, bağımsız ve kurumsal olmayan çalışmalar ile amatör çalışmaların desteklenmesi sağlanmıştır. Lang'ın sürekli, bıkmadan ve ısrarla vurguladığı gibi, sanatın gelişmesi, zenginleşmesi, yaygınlık kazanması ve ulaşılabilirliği kültürel girişimlerin ademi-merkeziyetçiliğini gerektirir. Kültür Bakanlığı'nın sanatı idaresi, onları desteklemesi ve organize etmesindeki amacı kültürel trendleri yönlendirmek ve onlar arasında seçim yapmak değildi. Aksine amaç spontane ortaya çıkan bölgesel girişimlerin kendi istediklerini yapmaları, fonlarını sağlamaları ve kendi organizasyonlarını gerçekleştirmelerini kolaylaştırıp, güçlendirmekti. Kültürel devletin (*l'etat culturel*) tarihi karmaşaları hakkında polemik konusu olan ve geniş kabul gören yazılar yazan, Fransız Akademi üyesi ve sert yazılara sahip Mark Fumaroli, Fransız Kültür Bakanlığı'nın temel ilgi alanının, bakanlığın kültürü yönettiği yönündeki şüpheleri gidermek ve bu konudaki suçlamaları önlemek olduğunu ileri sürmüştür. Diğer taraftan, sanat konusunda devletin uygulamaları hakkında şüpheleri ile tanınan Theodor Adorno, yönetimlerin sanatsal tasarıların faydalı yahut faydasız olduğuyla ilgili eski yargılama hırslarından vazgeçmesini muhtemelen hoş karşılar.

Theodor Adorno, tek bir 'kültür' kavramı içine çağın objektif ruhunu yerleştirerek, yönetsel bakış açısından uzaklaşır. Yine onun bu perspektifinden hareketle yönetimlerin görevlerinden birinin de harmanlama, dağıtma, değerlendirme ve organizasyon olduğunu ifade eder. Bakış açısının özelliklerini şöyle açıklar:

> Kültüre, yönetimin oluşturduğu talep temel olarak heteronomdur (bağımlı): yani hangi türü olursa olsun kültürün kendisinin içkin olmadığı, kendi kalitesiyle hiçbir ilgisi olmayan, daha ziyade dışarıdan empoze edilen talepler bir tür soyut standarttan ibaret *normlar* tarafından belirlenir.[33]

Fakat, böyle bir sosyal asimetrik ilişkiden beklendiği gibi, karşı ucu ifade eden, yöneticiler değil de yönetilenlerin tecrübelisi karşımıza çıkar. Bu durumda temelsiz ve istenilmeyen bir baskının resmini ya da kanunsuzluk ve adaletsizlik ile ilgili bir kararı görebiliriz. Diğer perspektiften ise, kültür yönetimin karşısında görünür. Oskar Wilde'in ifade ettiği gibi, kültür 'faydasızdır' yahut en azından, yöneticiler faydalılık ve faydasızlık arasında yatan sınır çizgisi üzerinde bir tekele sahip olduğu sürece öyle görünür. Bu bağlamda, Adorno'ya göre, 'kültür', devlet ve kurumlarının işleyişine karşı tavizsiz eleştirel bir tavır alan 'genelin' homojenize baskılarına karşı özelin ilgi ve taleplerini temsil eder.[34]

---

33 Theodor W. Adorno, 'Culture and administration', *The Culture Industry: Selected Essays on Mass Culture by Theodor W. Adorno* içinde, J. M. Bernstein ed., Routledge, 1991, s. 93, 98.

34 Bkz. *İbid.*, s. 93, 98, 100.

Farklı tecrübelerden kaynaklanan iki farklı perspektif ve anlatı arasındaki çatışma ve sürekli devam eden düşmanlık kaçınılmazdır. Ortaya çıkan çatışmaları önlemek imkânsız olduğu gibi bir kez rekabet meydana geldi mi onu ortadan kaldırmak da mümkün değildir. Yönetim ve yönetilenler arasındaki ilişki doğası gereği karşıtlık içerir: karşılıklı güvensizlik atmosferinde ve bir kavga için giderek büyüyen kışkırtma baskısı altında iki taraf da zıt sonuçların olmasını ister ve bu sadece potansiyel bir çatışma durumunda var olabilir.

Özellikle kültürün ön planında bulunan ve onun dinamiklerinin güç merkezi olan güzel sanatlar alanındaki mücadele açıkça görülmektedir, burada çarpışma daha serttir ve ilişkiler başlı başına kötü sonuçlanacak şekilde gergindir. Güzel sanatlar kültürün en heyecanlı kısmıdır; bundan dolayı yeni bölgelerde yeni akımlar oluşmasına direnç gösteremez ve tüm insanlık tarafından takip edilecek yeni yollar oluşturur (Joseph Brodsky, 'sanat gerçeklikten kaçmak için bir alternatif değildir, tam tersine onu canlandırmak için bir çabadır')[35] der. Sanatı oluşturanlar, durumun doğası gereği, yöneticilerin kendi imtiyazlarında gelişmesini isteyecekleri faaliyetlerle hasım ve onlarla rekabet halindedirler.

Sanat ve sanatçılar ne kadar kendilerini var olan düzenden uzak tutar ve ne kadar onun içine girmeyi reddederlerse, yöneticiler tarafından kendilerine verilen görevlerinden o kadar uzaklaşır ve onlarla uyumsuz hale gelirler. Bu da onların girişimler için yöneticiler tarafından tamamen zararlı görünmeseler bile, faydasız olarak görülecekleri anlamına

---

35 Joseph Brodsky, 'The child of civilization', *Less Than One: Selected Essays* içinde, Farrar Strauss & Giroux, 1987, s. 123.

gelir. Yöneticiler ve sanatçılar birbirlerine zıt amaçlar sunarlar. Yöneticilik bakış açısı, zorunlu olarak sanatın doğal bölgesi olan olasılıklılık ile sürekli mücadele durumunda kalır. Fakat az önce ifade ettiğimiz gibi, gidişatın mevcut durumuna hayali alternatifler çizen sanatın meşguliyeti, yöneticiler hoşlansın ya da hoşlanmasın, kendilerini onlara rakip hale getirir. Yöneticiler tarafından insani girişim ve çabaları kontrol etmek için gösterilen gayret, aslında onların geleceğe hâkim olma arzusu haline gelir. İşte böylece yöneticilerle sanatçılar arasında niçin sevgi olmadığının koşulları da ortaya çıkmış olur.

Kültür hakkında konuşurken, özellikle güzel sanatları göz önünde bulundurduğumuzda, Adorno, yönetimlerle, mücadelenin kaçınılmaz olduğunu kabul eder. Fakat mücadele eden tarafların birbirine ihtiyaç duyması doğaldır, dahası sanat destekçilere ihtiyaç duyar. Çünkü destek ve yeterli kaynak olmadan eğilimini tamamlayamaz. Bu durum eşlerin beraber uyum içinde yaşamayı beceremediği fakat birbirlerinden ayrı yaşamalarının da mümkün olmadığı evliliklerden farklı değildir. Aralarında ne kadar rahatsız edici, mutsuzluk verici ve tahammülsüz tartışmalar ve çatışmalar olsa da, hatta karşılıklı gizli düşmanlıklarla sürekli zehirlenen bir yaşam söz konusu da olsa, birbirine karşı tamamen kazanılmış bir zaferden daha büyük bir talihsizlik yoktur. 'Kültür planlandığı ve yönetildiği zaman zarar görür; aksine kendi haline bırakıldığında, kültürü tehdit eden her şey sadece etki etme ihtimalini kaybetmekle kalmaz aynı zamanda ortadan da kaybolur.[36] Bu düşünceyi ifade ederek Adorno, karamsar bir tablo çizerek, Max Horkheimer'in

[36] Adorno, *'Culture and adminisration'*, s. 94.

Aydınlanmanın Diyalektiği çalışmasındaki düşünceye yaklaşır: eski dinlerin tarihi, özellikle modern partiler ve devrimlerin tecrübesi bize öğretti ki, hayatta kalmanın bedeli 'fikrin hegemonyaya dönüşmesidir'.[37] Bu tarih dersi ısrarla üzerinde durularak çalışılmayı gerektirir der Adorno, bunu gerçekleştirmek için, kültürün bu ileriye dönük etkileri haiz rolünü yüklenen profesyonel sanatçıların tecrübelerinden yararlanmak, bunun için sorumluluk almak, eleştirel bakmak ve bu atılımları yaşam koşulları haline sokmak gerekir:

> Kültürü oluşturan kişilerin yönetsel konular ve yönetsel işlerin tamamen dışına çekilmesi ve buradan uzak kalmasını beklemek, dayanağı olmayan bir tutumdur. Bu, onların yaşamlarını devam ettireceği bir hayattan uzak kalmalarına sebebiyet vermekle kalmaz, aynı zamanda toplum ile olan iletişimlerini ve etkileşimlerini de keser. Şayet yok olmak istemiyorlarsa, bu etkileşim kaçınılmazdır.[38]

Ne denebilir ki: bu gerçekten bir paradokstur ve çözülmesi en zor olanlardan biridir… Yöneticiler, sanatçıların vergilerine sadık kalmak zorunda oldukları, mantıken çarpık ve aklen sorgulanan bir düzeni yine onların bakımı ve geçimi için savunmak zorundadır. Adorno'nun ifade ettiği gibi, yönetimlerin sanatın doğasında bulunan itaat etmeme ve tahmin edilemezlik özelliklerine karşı doğal şüpheciliği sanatçılara sabit bir *casus belli* (savaş sebebi) olamaz; diğer taraftan o, şunu da ifade etmeden geçmez: kültürü oluşturan

---

[37] Bkz. Theodor Adorno ve Max Horkheimer, *Dialectic of Enlightenment*, Verso, 1979, s. 216–17.

[38] Adorno, '*Culture and adminisration*', s. 103.

kişiler aynı zamanda işlerine sadık olmak, dünyayı değiştirmek (mümkünse daha iyiye doğru), duyulmak, görülmek ve olabildiğince kulak verilmek ve fark edilmek istiyorlarsa yönetim olmadan bunu yapamazlar. Adorno'ya göre kültür inşacılarının başka seçenekleri yoktur: günlük yaşamda bu paradoks ile yaşamak zorundadırlar. Yönetimin müdahaleleri ve de niyetlerini ne kadar güçlü bir şekilde kınarlarsa kınasınlar, *ortak yaşam biçimi* (a modus covivendi) için oluşan bu paradoksal seçenek toplumda anlamın kaybolması ve bir yokluğa kaymadır. Kültür inşacıları yönetimin katlanılabilir ya da katlanılamaz yönetim formları arasında tercihte bulunabilirler, ancak yönetim kurumlarının varlığı ya da yokluğu üzerinde tercihte bulunamazlar. Bu şekilde bir tercih hakkına sahip olmak gerçekçi olmayan bir hayaldir.

Burada tartışılan paradoks çözülemez, çünkü aralarındaki bütün çatışmalara ve sesli yahut sessiz çamur atmalara rağmen, kültür inşacıları ve yöneticiler aynı ev içinde beraber yaşıyorlar, üstelik aynı kurum ve girişimleri paylaşıyorlar. Onların kavgaları psikolojide 'kardeş rekabeti-siblig rivalry' olarak tasvir edilen yaklaşım gibidir. Her iki taraf da aynı anlayıştaki roller ve aynı dünyadaki amaçlar tarafından yönetiliyor. Ayrıca bu, onların müdahale ve beslemeleri olmadan şartları ve işlevleri var olamayacak, devam etmeyecek şekilde oluşmuş bir dünyadır. Her iki taraf da var olan yahut istedikleri düzenin devamı için yahut diğerleri olmadan kendi yönetimlerinde yaşayabilmek için bir şüphe limanına sığınır. Bundan dolayı daima dikkatle gözlenen ve sürekli uyum içinde bir dünyaya ihtiyaç olduğu konusunda onlar anlaşmazlık içinde değillerdir; anlaşmazlık uyum konusu ve düzeltmelerin yönü ile ilgilidir. Son önemli nokta

ise, tartışmada ve daimi güç mücadelesinde, problemlerin çözümünde karar verme hakkıdır yani kimin fikrinin ayakta kalacağı ve kimin kararının bağlayıcı olacağıdır.

Hannah Arendt bir adım daha ileri gider ve mücadeledeki doğrudan tehlikenin ötesine bakar, tabiri caizse anlaşmazlığın varoluşsal köklerine yaklaşır:

> Amaç, kültürel olarak devamlılık süresine bağlıdır: onun (kültür) kalıcı karakteri işlevsel yönüne terstir, bu yönü kullanma, eskime ve yıpranma sürecinde görünen dünyada onu görünmez kılar… Günümüzde yahut geçmişte ortaya çıkan tüm objeler dünyası tek tek hayati sosyal süreçlerin işlevleri olarak ele alınırsa, sanki bazı ihtiyaçların -söz konusu ihtiyaçların yüksek ihtiyaçlar mı temel olanlar mı olduğu konusunun önemi yoktur- tatmin edilmesinden başka işlevi yokmuş gibi, işte o zaman kültür kendini tehdit altında bulur.[39]

Arendt'e göre kültür mevcut gerçeklerin daha da ilerisine ulaşır. Bu bir noktada günümüz düzeninin ne olabileceği ve 'anın zorunluluğu' olarak nitelendirilen durumla ile ilgili değildir; her kim ne ifade eder ve neyi kastederse etsin, kültür, konunun 'güncelliği' tarafından belirlenen limitlere bağlı olmadan ve kendisine yüklenen kısıtlamalardan kurtulmak için gerçekleşmektedir.

Arendt'e göre, yerinde kullanılmak ve tüketilmek veya kullanılıp tüketilirken zarar görmek kültürel ürünlerin ne üretim amacı ne de onların değerinin gerçek ölçüsüdür. Arendt, kültürün anlamının (sanat içinde aynısı geçerlidir)

---

39 Hannah Arendt, *La cirise de la culture*, Gallimard, 1968, s. 266–7.

güzellik olduğunu iddia eder. Bence o, kültüre yönelik olan ilgiyi bu yolla tanımlamaktadır. Çünkü güzellik fikri, nedensel açıklamalar ya da rasyonel tanımlamalardan sıyrılma ideali ile eşanlamlı yahut bunların vücut bulmuş halidir. Güzellik, amaçtan yoksunluk ya da açık kullanma sebebinden arınma demektir. O hiçbir şeye değil, sadece kendine hizmet eder. Acil ve gürültülü bir biçimde tatmin edilmesi gereken belirli ihtiyaçlar oluşturarak, varlığını gerekçelendirmek de kültürün amacı değildir. Sanat neticede ne gibi ihtiyaçlara cevap verirse versin, öncelikle sanatsal yaratım eylemi tarafından yaratılmalı ve hayata geçirilmelidir. Bir şey, pratik kullanım değeri ile birlikte, oluşumu için gerçekleşen ilhamdan daha uzun yaşıyorsa o 'bir kültürel nesne'dir.

Kültür inşacıları; işlevsiz, doğal olmayan ve yaratmanın bağımsızlığına dirençli olanlara karşı sanatçı, doğası gereği yabancı ve isteksizdir kuralından hareketle geçmişte olduğu gibi bugün de rahatsız edici müdahalelere ve işlerine müdahaleye karşı çıkarlar. Onlar, atansın yahut atanmamış olsun, emrindeki yetki ve araçları kendileri tarafından düzenlenmiş ve tanımlanmış fayda standartlarına uyum talebiyle sömüren patronlara da karşıdır; *summa summarum* (neticede) onlar, geçmişte olduğu gibi bu yaklaşımlarıyla tamamen sanatın hayal gücünün kanatlarını kırpmadılar ve sanatın prensiplerine zarar vermediler. Daha henüz son birkaç on yılda sanata ve sanatçıya karşı tutumda bazı şeyler yeni değişti. Göreve gelmek isteyen ya da görevde olan yöneticilerin öncelikle tutumları, yaklaşımları ve son olarak da sanattan bekledikleri ve onun üzerinden talep oluşturdukları 'işlevsellik' ve 'kullanışlılık' kavramlarına yönetimlerin vermiş oldukları anlamlar değişti.

Paradoks ve zıtlıklara karşı geleneksel bir zevki olan ve son trendleri dikkate değer bir şekilde takip eden Andy Warhol, bir nefeste "sanatçı, kimsenin ihtiyacına göre bir şey yapmayan kimsedir" der ve ekler "işinde iyi olmak sanatın en çekici yönüdür. Para kazanmak sanattır, çalışmak sanattır ve işini iyi yapmak en iyi sanattır." Tüketici piyasasının operasyon başkanları, başka bir ifadeyle adım adım arz ederek talebi arttıran uzmanlar tarafından sunulan cazibe, yeni yönetimin artık daha fazla birbiriyle zıt düşmeyecek iki vaadinden oluşur: birincisi, yeni patronların, insanların sahip olmak (dolayısıyla satın almak) istediklerini, tam da sanatçıların yaratmak istedikleri şey olmasını sağlamayı ve diğeri de sanat ürünlerinin 'iyi iş-good business' olmasını sağlamayı garanti etmelidir. Diğer taraftan oluşan baskı ise (sanat pazarlama uzmanları tarafından, fırça üstatları ve heykeltıraşların maruz kaldığı baskı) aslında hangi sanat eserinin talep edileceğini ve hepsinin içerisinden hangi tür bir yapıtın 'iyi iş' olacağını belirleyen yeni yönetimlerin isteğini yansıtır.

Sanatın halka ulaşmasında arabuluculuk yeni değildir: bu iyi ya da kötü olsun, sanatçıları memnun etsin ya da etmesin devlet himayesinde olmuştur ve elbette bu politik kurumların kültüre karşı sorumluluğuyla ilgili bir konudur. Devlet otoriteleri tarafından görevin kendilerine verildiğini iddia eden yeni nesil yöneticilerin, pazarın hâkim güçlerinin, bu arabuluculukta kullandığı yeni kriterler gerçekte nelerdir? Piyasa, tüketim kriteri olarak, doğrudan memnuniyet ve doğrudan fayda gibi meselelerle ilgilidir. Uzun-vadede ihtiyaçlarının temini için çalışan, fakat daimi ve hiç bitmeyen ihtiyaçlar için söyleyecek bir şeyi olmayan tüke-

tici piyasası, sözel bir kavram kargaşası ve tezat oluşturur. Tüketici piyasası artık kârsız ürünlerin doğrudan ikamesini sağlama adına, kullanım ve elden çıkarma arasındaki sürenin kısalığını ve hızlı kazancı destekler ve teşvik eder. Milan Kundera'ya göre böyle bir uygulama günümüzde tipiktir.[40] Bu zihniyet günümüz için oldukça yaygındır ve diğerlerinden üstün olduğunu düşünür, geçmişle ilgili görüş yelpazemizi dışarı iter ve böylece sanatsal yaratıcılığın doğası ve sanatın gayesi arasında keskin zıtlıklar oluşturur. Bu tespitler sadece Kundera'nın romanlarında da yoktur. Sanatın görevi, bir kez daha Kundera'dan alıntılayarak, bizleri unutulmaktan korumaktır. Bundan dolayı, önceki gözlemlerden hareketle, yeni olan şey karşılıklı rekabet içinde olan kardeşler için yolların ayrımıdır.

Asırlık itişip-kakışmanın günümüz versiyonundan kazanacağımız şey sadece 'sorumlu kim' sorusunun cevabı değil, aynı zamanda tam anlamıyla sanat yönetimi, yönetimin amacı ve ondan istenen sonuçların da tespitidir. Daha ileri gidip, piyasa değerine indirilmiş bir sanat, Altamira mağara duvarlarının çizimlerle kaplı olduğu zamanlarda ortaya çıkan şekliyle ne kadar hayatta kalabildi ve bu haliyle ne kadar faydalı oldu ise, günümüzde de o kadar faydalı olduğunu iddia edebiliriz. Kültürel aktiviteyi tüketici piyasasındaki standartlara ve kriterlere tabi tutmak, sanat çalışmalarını tüketici malları sınıfından bir ürünün yanında bir yere yerleştirilecek konuma koymayı kabul etmeyi istemekle eş değerdedir. Ona günümüz piyasa değeri açısından bir ayarlama yapmaktır. Fakat, tüketici piyasasının zaferinin

---

40 Milan Kundera, *The Art of the Novel*, çev. Mark Bienczyk, Czytelnik, 2004, s. 23–4.

sebep olduğu muazzam zararın mümkün olan en acılı türü olan ürünlerin değerinin sürekli sonsuz düşüşü ve oluşan devalüasyonda kültür acaba hayatta kalabilir mi? Bu sorunun cevabının ne olduğunu bilmiyoruz ve henüz daha da bilemeyeceğiz. Böylece, 'tüketicilerin harika dünyasını' destekleyenler ve onların fanatiklerinin teskin edici güvencelerinden ziyade belirsizlik zamanında, filozof Hans Jonas'ın makul tavsiyelerine kulak asmaktan daha kötüsü olan 'kıyamet habercilerinin' karanlık tahminlerine artık inanabiliriz.

Yeni sanat girişimcilerine *kültürel tanınmaya* bakışlarıyla ilgili sorulan ilk soru, potansiyel alıcıların finansal kaynaklarıyla desteklenen piyasa taleplerinin geleceği hakkındadır. Ancak hatırlarsak tüketimsel niyetler bilindiği gibi kaprisli ve geçicidir ve bu yüzden tüketici piyasalarının sanat hâkimiyeti hikâyeleri yanlış tahmin ve olumsuz değerlendirmelerle uydurulmuştur. Böylece bu yanlışlıklardan kaynaklanan yanlış kararlar verilmiştir. Bu durumun mantığı pratikte şudur: tercihlerin çeşitliliğinden dolayı kaliteli bir estetik kriterin oluşmamış, sadece 'rafları üst üste yerleştirme' ve böylece basitçe, israfta aşırılık sağlama meydana gelmiştir. George Bernard Shaw, sadece büyük bir oyun yazarı değil aynı zamanda iyi bir fotoğraf severdir, amatör takipçilerine binlerce yumurta bırakıp sadece bir tane yavru balığının olgunlaşıncaya kadar hayatta kalabildiği balık örneğini takip etmelerini tavsiye ederdi; tüm tüketim endüstrisi ve onun piyasa temsilcileri Bernard Shaw'ın tavsiye ve uyarılarını her şeyden çok dikkate almışlar gibi görünüyor.

Günümüzde potansiyel müşterilere yahut daha doğrusu onların sayısına, banka hesapları ve ulaşabildikleri kredi oranına, bilinçli ya da değil kültürel ürünlerin kaderi karar

verir. 'Başarılı' sanatı (halkın dikkatini çekecek sanat şeklinde de okunabilir) başarısız, zayıf ve etkisiz sanattan (doğru müşterilerin uğradığı tanınmış sanat galerileri ve müzayede evlerine ulaşmayı başaramamış sanat) ayıran çizgi satış istatistikleri, risk ve kâr oranları referansıyla çizilir. Daniel J. Boorstin'in tamamıyla olmasa da kısmen yaptığı ironik tanımlamasıyla 'ünlüler ünlü olmak için ünlü olan insanlardır' 'iyi bir kitap, oldukça satılabilir olduğu için iyi satılan kitaptır'. Piyasadaki sanat çalışmalarının değerini belirleyen ve sanatçının popülaritesi ile sanat çalışması arasındaki uyumu bulmaya çalışan teorisyenler ve sanat eleştirmenleri Boorstin'in ifadesinden ve onun nükteli eleştirisinden daha ileri gidemez ve daha derine inemezler. Bir sanatçının yüksek değerinin gerçek nedenini ararken onu, sanatçıyı alıp onun gölgesinde çalıştırmak ve herkese görünür kılmakla sorumlu bir galeri, televizyon dizisi yahut gazetede bulmak, kendi sanat çalışması içinde bulmaktan çok daha kolaydır.

Sanat çalışmalarına kendi markalarının desteğini sağlayarak ya da bu destekten vaz geçerek onların değerini artıran ya da düşüren sadece kurumlar ya da iş çevreleri değildir; manevi kurumlar tarafından desteklenen, tek seferlik ve kısa süreli, fakat yüksek sesli 'haberci' gibi olan, multimedya içki alemi türünden bir 'reklam' ya da 'promosyon' etkinlikler de destek vermektedir. Etkinlikler günümüzde kültüre değer katan kaynaklar arasında en zenginleri olacak gibi görünmektedir. Boorstin'in tarifi içinde, onlar kitlelerin dikkatlerini çekiyorlar çünkü kitleler onlara dikkatini veriyor ve orada çok sayıda bilet satılabiliyor ve bu biletler için uzun kuyruklar oluşabiliyor...

Etkinlikler, en ünlü galeri ve salonların (*autitoria*) maruz kaldığı riske maruz kalmıyor. Onlar, kamu belleğinin geçici, kırılgan ve değişken yapısındaki bir dünyada avantaj sahibidir ve kronikleşmiş bir şekilde tükenmiş dikkate (halk ilgisi) ulaşmak için gösterilen rekabet ve sınırsız arzu mevcut iken, onların (bu şüpheli şartlar altında) daimi müşteri sadakati aramaları gerekmiyor: olaylar, diğer hilesiz tüketici ürünleri gibi, son kullanma tarihine sahiptir. Bundan dolayı tasarımcıları ve şirketlerin tahminlerindeki uzun-vadeli endişeleri yoktur. Böylece de giderleri kısmak zorunda değillerdir. Dönemin ruhu ve onların karakteri arasında öngörülen ilişki sayesinde kredibilite ve prestij kazanırlar. George Steiner'e göre etkinlikler, maksimal etki ve ani demode olacak şekilde tasarlanır ve böylece onlar tarihte her çiftçi tarafından bilinen ve teorik olarak da Turgot, Malthus ve Ricardo'dan bu yana bütün ekonomistlerin bildiği 'azalan verimler yasasına' göre herhangi bir uzun-vadeli yatırım düzleminden kaçınırlar.

Etkinlik ve aktivitelerin büyük yarışı, halkın ilgilerinin ortalama süresinden asla daha uzun sürmeyecektir, zengin piyasa kaynaklarının bugünkü geliri akışkan modern dünyadaki popüler yönelimle mükemmel şekilde birlikte gerçekleşmektedir. Bugünlerde oluşturulan kültür ürünleri, önceden belirlenmiş ve muhtemelen de çok kısa ömürlü zihin projeleri olarak gerçekleşir. Naomi Klein'in de işaret ettiği gibi, kendi markalarıyla bütün riskleri ve sorumlulukları üstlendikleri ürünlerle değil de hazır ürünlerle –sadece kum değil de buğday, sığır eti, tuğla, metal, beton, kimyasallar, mısır ve geleneksel olarak bu güçlere[41] bağlı olduğu

[41] Noemi Klein, *No Logo*, Flamingo, 2001, s. 5, 25.

kabul edilen sonsuz çeşitlikteki ürünler, başka bir ifadeyle, değeri ve faydaları kendinden menkul olmasıyla herkes tarafından kabul edilen (yanlışlıkla bu algı oluşmuştur) ürünlerle her şey yapılabilir. Bu ürün listesinde sanatın olmayışı Noami Klein'in dikkatsiz bir örneklem oluşturmasına verilmeli…

Kültür, yüzyıllardır zengin patronlar ve menajerlerle birlikte huzursuz bir ortak yaşam alanında var oldu. Kültüre karşı karmaşık duygular vardı ve kucaklaşmalarında sınırlanmış hissettiler, destek için talep ve ricada bulunduklarında rahatladılar, yeni hedef ve çabalara yöneldiler. 'Yönetimin değişmesinden' kültür kazanacak mı yoksa onun kaybı mı olacak? Gözetleme kulesindeki korumaların değişmesiyle, kültür tek parça olarak ortaya çıkabilecek mi? Bu değişiklik sonrasında devamlılığını koruyabilecek mi? Onun sanat çalışmaları kısa bir yaşam alanı ve on beş dakikalık şöhretten daha fazlasını elde edebilecek mi? Yeni yöneticiler günümüz yaklaşımlarına uyum sağlayabilecekler mi? Kültürel etkinlikler eski alışkanlıkların yerini alabilecek mi? Bu soruların cevaplarını almak için biraz daha beklemeliyiz. Fakat enerjik bir şekilde araştırmayı bırakmamalıyız. Buna ek olarak bizim eylemlerimiz ya da eylemsizliğimizin bir sonucu olarak kültürün ne şekil alacağı sorusunu sormayı da ihmal etmemeliyiz.

Ulusal kültürün devlet tarafından himaye edilmesi, aynı devlet kurumları bağlamında yaşanan 'deregulasyon' süreci ve de 'özelleşmiş' görevlerde, daralan kontrol alanı gerçeğinde olduğu gibi, azalmıştır. Ancak, sosyal felakete neden olacak 'ikincil zarar' gerçekleşmeden deregulasyon, özelleşme ve terk etmenin gerçekleşmesi mümkün olmayan iki

fonksiyon vardır. Bunlardan bir tanesi, kendi kendilerinden piyasaları korumak, kendi kendilerini sınırlayabilme yeteneksizliklerinden onları korumak. Diğeri ise bu kapasitesizlik ve yönelimlerden kaynaklanan piyasa genişlemesinin oluşturduğu kültürel ve toplumsal zararları onarma işlevi. Jack Lang ne yaptığını biliyordu…

Ben konuyu, savaş sonrası Avrupa'da sanatsal kültürün kaderi ile ilgili derin çalışmalar yapan araştırmacı Anna Zeidler-Janiszewska'nın ifadelerinden daha iyi bir şekilde pratik sonuçlar çizerek özetleyemem:

> Sanatsal kültürü (zihinsel gerçeklik olarak), ona pratik katılımdan ve katılımı mümkün kılan kurumlardan ayırırsak (yaratıcı ve alıcı katılım -günümüzde oldukça çok olan: yaratıcı-alıcı yahut alıcı-yaratıcı), o zaman devlet, kurumları ('kamu' medyası gibi) vasıtasıyla kültürel bir devlet politikası belirler ve onun öncelikli ilgisi katılım fırsatlarını eşitlemek olur… Böylece kültürel katılıma kaliteli ve eşit fırsatlar, başka bir ifadeyle, onu oluşturan ve şekillendirenlerden ziyade 'alıcılar' yahut 'yöneticiler' ve 'halkın sanatı' arasındaki ilişkiler, kültürel politikanın odak noktası haline gelir.[42]

Bizim daha önceki düşüncelerimizi takiple, kültürel yaratım, kültürel tercihler ve onların yaptıklarının, alıcıları tarafından kullanılması, onları birbirleriyle samimi etkileşim içerisinde kenetlemiştir. Modern yaşamın bütününde, içinde sanatın da bulunduğu yer değiştirme alanında günümüzde geçmiştekinden daha sık periyotta bir etkileşim

---

42 Özel bir yazışmadan.

vardır; bu etkileşim tüm olabilirlik sınırları içinde gelecekle bağlantılı şekilde büyüyor. Aslında modern sanat çalışmaları, kendi anlamını bulmak ve henüz gizli potansiyelini ortaya koymak açısından, belirlenme, tanımlanma ve tamamlanma eksikliği yaşamaktadır. Her iki taraf, mevcut halkla onların kendi 'halkı' (daha doğrusu onların davet ettiği ya da teşvik ettiği böylece meydana gelen 'halk') buluşuncaya kadar da buna mahkûm olacaktır; sanatın gerçek manası (bu sayede aydınlanma ve potansiyel değişime destek) böyle bir karşılaşmada oluşacak ve olgunlaşacaktır. Modern sanatlar içerisinde en iyisi (gerçekten onların kültürel rol performansında en ufuk açıcı ve en etkili durum) paylaşılan tecrübenin bitmeyen yorumlanma sürecinde atılan birçok adım ve yenilenen diyalog yahut bu konuda sürekli genişleyen çoklu diyalog (çoklu konuşma) çağrısıdır.

'Üretim toplumunu' yöneten kapitalist devletin gerçek fonksiyonu, emek ve sermaye arasındaki sürekli ve faydalı karşılaşmayı güvenceye almak olduğu gibi, 'tüketim toplumunu' yöneten devletin gerçek fonksiyonu da tüketim ürünleri ile tüketiciler arasındaki sık ve başarılı karşılaşmayı güvenceye almasıdır. Bu yüzden sanatın ilerlemesinde kararlılık içinde olan 'kültürel devlet'in odak noktası da, sanatçılar ile 'halkı' arasındaki buluşmanın güvenliğine ve sağlanmasına odaklanmaktır. Bu tarz bir araya gelmeler sayesinde günümüz sanatları düşünülmüş, meydana getirilmiş, tasarlanmış ve gerçekleştirilmiştir. Böyle bir birliktelik için yerel 'halkın' sanatsal ve edimsel girişimleri karşılanmalı ve desteklenmelidir: Modern devletin diğer birçok fonksiyonu gibi, kültürel yaratıcılık sponsorluğu da acilen 'iştirakler' beklemektedir.

Akışkan Modern Toplumda

KÜLTÜR

Zygmunt Bauman, 'katı modernlik' olarak nitelediği durumdan 'akışkan' hale geçen (postmodern) dünyanın, bu yeni halindeki müphemlik, sürekli değişkenlik ve yenilenmenin neden olduğu karmaşık durumları, hem birey hem toplum hem de insanlık adına analiz etmeye, bu durumun meydana getirdiği problemlere çözüm önerileri sunmaya çalışmaktadır. Düşünsel dünyanın en aktif ve üretken zihinlerinden biri olan Bauman, bir entelektüel olarak özgürce ifade ettiği düşünceleriyle sosyolojik muhayyilenin sınırlarını zorlayarak, sosyolojik düşünce alanında yeni ufuklar açmayı başarmıştır. Elinizdeki eserde o, kendi ürettiği 'akışkan dünya' nitelemesinden hareketle kültür kavramını, tarihsel seyri içinde anlamsal kırılmaları ve farklılaşmaları ile birlikte ele almaktadır. Bauman, kültürün oluşum süreçlerini, kültürel çeşitliliği ve bu çeşitliliğin başta Avrupa olmak üzere tüm dünya toplumları üzerindeki görünümlerini moda, ütopya, ulus-devlet inşa süreçleri, kimlik politikaları, diasporalar, devlet ve piyasa ilişkileri bağlamında ele almaktadır. Kültürün katı modern dünyada toplumu istenilen kalıba sokmanın aracı olarak kullanılmasını eleştiren Bauman, 'akışkan dünya'da bu durumun sanatsal yapı ve etkinliklerle tüketim aracına dönüştürülmesine karşı çıkmaktadır. Dünyamızın çokkültürlü mirasının korunması gerektiğine inanan Bauman'ın eserleri Türk okuyucusu tarafından da ilgiyle takip edilmektedir. Elinizdeki çalışması, onun sosyal bilimler literatürüne en yeni katkılarından birini oluşturmaktadır.






(a)tıf

Birleşik Dağıtım Kitabevi
Bayındır Sok. 6/33 Kızılay - ANKARA
Tel/Faks: 0312 432 19 65

